

UiO • Universitetet i Oslo

Romanifolket i norsk presse 1845–1950

Kenneth Airlie Karlsen

Masteroppgave i historie

60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

13. mai 2022

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har tidvis vært krevende og utfordrende, men fremfor alt interessant og lærerikt. Jeg vil rette en stor takk til min veileder Lars Bjørndal-Lien som gjennom et år har bidratt med gode råd, god oppfølging og oppmuntrende ord. Jeg vil også takke Per Haave for gode innspill helt i startfasen av oppgaven. Alle tolkninger og eventuelle feil er mine egne.

Sammendrag

Den norske minoritetsgruppen romanifolket har gjennom størstedelen av sin fem hundre år lange historie i Norge blitt utsatt for alvorlige overgrep og diskriminering av myndighetene i landet. Med sin frie og omreisende livsførsel passet de ikke inn i det norske storsamfunnet, der bofasthet og hardt arbeid var normene.

I perioden 1845–1950 var pressen i Norge en pådriver i å formidle negative holdninger overfor romanifolket til den norske befolkningen. En stor mengde presstekster fremstilte romanifolket som moralske avvik, kriminelle og en trussel mot den bofaste befolkningen. De ble fremfor alt forstått som et forstyrrende og farlig element i det norske samfunnet. I kjølvannet av de rasehygieniske teoriene som gjorde seg gjeldende særlig i mellomkrigstiden, ble de ofte fremstilt som mindreverdige og arvelig defekte.

Den private organisasjonen *Norsk misjon blant hjemløse* ble av norske myndigheter i 1897 delegert det utøvende ansvaret med å assimilere romanifolket. Dette resulterte i svært diskriminerende tiltak, hvis mål var å utradere romanifolkets egenart, lære dem opp i arbeid og venne dem til et bofast liv. Slik skulle de innlemmes i det norske samfunnet. Dette skulle først og fremst skje på organisasjonens egne institusjoner – seks barnehjem og en arbeidskoloni for familier.

I sitt eget månedsblad, samt i aviser og tidsskrifter, ga Misjonen innblikk i assimileringarbeidet og av tilværelsen på institusjonene. Det ble ofte fortalt om lykkelige og tilfredse mennesker som trivdes under de nye forholdene, og var velvillige til det å bli bofast. Assimileringarbeidet ble slik sett fremstilt som fruktbart og vellykket. I dag kan vi imidlertid gjennom forskning, og uttalelser fra romanifolk, avkrefte flere av disse fremstillingene som en grov skjønmmaling av virkeligheten. Misjonen trakk bevisst frem det positive, og utelot å fortelle om det negative. Misjonens fremstilling av den reisende livsførselen, var på den annen side preget av svært nedlatende skildringer, og det var en uttalt forakt mot den. På dette området var Misjonens fremstillinger i overensstemmelse med den øvrige pressens fremstillinger av romanifolk som levde «på landeveien».

Alt i alt bidro pressen til en svært diskriminerende og nedlatende fremstilling av romanifolket gjennom hele perioden 1845–1950, og bidro til å skape og opprettholde negative identitetsbilder av folkegruppen, som igjen kunne bidra til å forme lesernes og dermed det norske folks syn og holdninger i negativ retning.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Introduksjon	1
1.2 Litteratur og tidligere forskning	1
1.3 Problemstillinger	5
1.4 Kilder og metode	6
1.5 Begrepsavklaringer	7
1.6 Oppgavens struktur	9
Kapittel 2: Romanifolket og det norske storsamfunnet	10
2.1 Romanifolkets opphav og ankomst til Norge	10
2.2 Livsførsel og tradisjonelle yrker	14
2.3 Tidlig politikk overfor romanifolket	17
2.4 Assimileringspolitikken	19
2.4.1 Assimileringspolitikkenes røtter	19
2.4.2 Norsk misjon blant hjemløse	22
2.4.3 Vergerådsloven og omplassering av romanifolkets barn	25
2.4.4 Løsgjengerloven – bosetting og tvangsarbeid	26
2.4.5 Sterilisering og rasehygiene	28
2.5 Sammenfatning	30
Kapittel 3: Romanifolket i pressen – forestillinger og fremstillinger	31
3.1 Notiser	31
3.2 Artikler	35
3.3 Leserinnlegg	40
3.4 De mistenkelige taterne	44
3.4.1 Gudrun-saken	46
3.5 De smittsomme taterne	49
3.6 Religion	51
3.7 Hestehold	53
3.8 Motstemmer	57
3.9 Sammenfatning og konklusjon	61
Kapittel 4: Religion og rase	64
4.1 «En opgave for den kristelige Kjærlighed»	65
4.2 Tilpasning til en ny tid – romanifolket som biologisk «problem»	68
4.2.1 Kritikk mot Misjonen	70
4.3 Under Misjonens omsorg	75
4.3.1 Barnehjemsbarna	75
4.3.2 «Kolonistene» ved Svanviken arbeiderkoloni	80
4.4 Omstreiferlivet	85
4.5 Sammenfatning og konklusjon	86
Kapittel 5: Konklusjon	88
Kilder	90
Litteratur	94

Kapittel 1: Innledning

1.1 Introduksjon

Romanifolket kom trolig til Norge en gang på 1500-tallet. Folkegruppens opprinnelse er omdiskutert, men forskning har blant annet pekt på India som et mulig opphavsland. De har tradisjonelt hatt en omreisende livsførsel, og har livnært seg av å selge egenproduserte varer til bofaste, og ytt ulike tjenester. I Norge består folkegruppen i dag av flere tusen personer.¹ Selv om de fleste er bofaste og bruker norsk som hovedspråk, er romanikulturen fortsatt levende. Reising, handel og håndverk – særlig i sommerhalvåret – er fortsatt viktig for mange, og språket deres *romani*, eller *rotipa*, er fortsatt i bruk.

Som følge av deres langvarige tilknytning til Norge fikk de i 1999 status som en av landets fem nasjonale minoriteter. Gjennom FNs konvensjon om politiske og sivile rettigheter, og Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, er de derfor sikret ulike rettigheter og er beskyttet mot diskriminering på bakgrunn av etnisk tilhørighet og mot forskjellsbehandling hva gjelder lovverket. Dette står imidlertid i sterk kontrast til det norske storsamfunnets behandling av minoritetsgruppen gjennom mesteparten av deres 500 år lange historie i landet.

Fra 1500-tallet og frem til annen halvdel av 1980-tallet ble romanifolket på forskjellige vis undertrykt, forfulgt og forsøkt utradert av myndighetene i Norge. Det var særlig deres reisende og frie livsførsel som ble problematisert – den passet ikke inn i det norske storsamfunnet, der bofasthet og fast arbeid var normene. Fra 1500-tallet av ble de av flere konger erklært uønsket og lyst fredløse. Fra midten av 1800-tallet ble de utsatt for en svært diskriminerende fornorskingspolitikk – *assimileringspolitikken* – hvis mål var å frata romanifolket sin egenart, og innlemme dem i det norske samfunnet gjennom tiltak som omsorgsovertakelse og omplassering av deres barn, og tvangsbosetting. Den private organisasjonen *Norsk misjon blant hjemløse* hadde det utøvende ansvaret for politikken fra slutten av 1800-tallet og frem til politikken ble avvirket på 1980-tallet.

1.2 Litteratur og tidligere forskning

Den tidlige forskningen omkring romanifolket, som Eilert Sundts forskning på midten av 1800-tallet, og Kaspar Flekstads forskning på midten av 1900-tallet, hadde en viss betydning for

---

¹ Det finnes ingen sikre tall på hvor mange romanifolk som finnes i Norge i dag. Anslag varierer fra noen tusen til mellom 10 000 og 30 000. Nyeste anslag fra Europarådets kommissær for menneskerettigheter er på mellom 4000 og 10 000 (*Store norske leksikon*, «Romanifolk», av Anne Minken. Lesedato: 07.02.2022. <https://snl.no/romanifolk>).

forståelsen av romanifolket i samtiden, men er i dag diskreditert. Når jeg refererer til denne tidlige forskningen i oppgaven, bruker jeg den ikke som en autoritet, men som en kilde for å forstå samtidens syn på romanifolket.

Sosiolog og prest Eilert Sundt var den første i Norge som gjennomførte systematiske studier av det norske romanifolket. I annen halvdel av 1840-årene reiste han rundt i Norge og studerte folkegruppen. Resultatene av studiene – som var basert på feltarbeid og litteraturstudier – ble sammenfattet i boken *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*² og utgitt i 1850. Boken inneholdt blant annet historiske og etnografiske fremstillinger av romanifolket. I tillegg la Sundt frem sin teori om at folkegruppen bestod av de to gruppene *storvandring* og *småvandring*, hvorav storvandringene hadde felles indisk opphav med folkegruppen *rom*, mens småvandringene hovedsakelig var av norsk opphav. Boken ble senere fulgt opp av fire tilleggsberetninger.

En annen som også engasjerte seg for romanifolket, var Martin Mathiassen Skou. Han var den første av romanislekt i Norge som skrev bok om sitt folk. I boken *Paa Fantestien* fra 1893 la han ut om sine personlige opplevelser og erfaringer fra omstreiferlivet, og ga et førstehånds innblikk i hvordan assimileringspolitikken kunne komme til uttrykk i praksis. Skous tidlige barneår var preget av reising frem til han ble plassert hos fosterforeldre der han skulle «fornorskes». Det formet hans syn på sitt eget folk, som han etter hvert så på med forakt: «Altfor længe har Tater- og Omstreifer-Uvæsenet, som en ondartet Byld, tæret paa Samfundslegemet»,³ skrev han, og formidlet et «nødrep» på vegne av romanifolket om at storsamfunnet måtte hjelpe dem ut av de hedenske og ulykkelige forholdene de befant seg i. Skou holdt på 1890-tallet også omkring hundre foredrag om «fantesakene» rundt om i landet.

Hundre år etter Sundts første beretning om romanifolket, ga teolog og prest Kaspar Flekstad ut boken *Omstreifere og sigøynere. Studier over fantefolkets opprinnelse* (1949). Formålet med studien var å tilbakevise Sundts teori om romanifolkets opphav. Flekstad presenterte sin egen teori om at de var av rent norsk eller nordisk opphav. Boken var fremfor alt et kriminal- og sosialpolitisk bidrag. Flekstads beskrivelser av romanifolket var preget av et svært negativt syn på folkegruppen.⁴ Opphavsteorier vil bli videre behandlet i kapittel 2.

---

² *Fantefolket*, eller bare *fanter*, var en vanlig betegnelse for romanifolket, særlig på 1800-tallet.

³ Skou, Martin J. Mathiassen. *Paa Fantestien. Opplevelser og Erindringer fra Omstreiferlivet*. Oslo: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1893, s. 50.

⁴ Minken, Anne G. *Tatere i Norden før 1850. Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller*. Doktoravhandling. Universitetet i Tromsø. 2009, s. 150.

Flertallet av bidrag til forskningen rundt romanifolket i Norge har kommet etter avviklingen av *Norsk misjon blant hjemløse* og assimileringspolitikken på slutten av 1980-tallet, og fokuset har hovedsakelig ligget på 1900-tallshistorie og samtidsstudier. Temaer som var sentrale på 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet, slik som opprinnelsesspørsmålet, har nyere forskning vist lite interesse for. Forskningen og forskningslitteraturen begrenser seg ikke kun til historiefaget, men omfatter også fag som sosiologi, sosialantropologi og etnologi.

I perioden 1986–1990 pågikk et forskningsprosjekt under NAVFs forskningsprogram KULT (kultur og tradisjonsformidlende forskning). Med bakgrunn i dette prosjektet, ga historiker Ragnhild Schlüter i 1993 ut boken *De reisende. En norsk minoritets historie og kultur*. Foruten å gi et innblikk i romanifolkets livsførsel og kultur, ble flere sider ved det norske storsamfunnets holdninger og politikk overfor folkegruppen belyst. Boken berørte så vidt pressen og dens fremstillinger av romanifolket, men gikk ikke i dybden på studiene som ble gjort rundt temaet. Boken var det første forsøket i nyere tid på å gi en samlet fremstilling av romanifolkets kultur og historie.⁵ Schlüter har blitt regnet som en pioner innen forskningen på romanifolket.

På oppdrag fra Sosial- og helsedepartementet ble det i regi av Norges forskningsråd gjennomført et forskningsprosjekt i årene 1996–2000 om politikken overfor romanifolket. Tidlig på 1990-tallet ble det fra flere hold, blant annet fra romanifolk selv, fremsatt et krav om en grundig og uavhengig undersøkelse av assimileringspolitikken på 1900-tallet og konsekvensene av den. Dette forskningsprosjektet var et svar på det, og dekket emnene sterilisering, barnevern og identitet. Forskningsoppgaven og dens dokumentasjon av overgrep la grunnlaget for norske myndigheters unnskyldninger i 1998 og 2000 for deres behandling av romanifolket, og dannet en viktig bakgrunn for tiltak som skulle gi romanifolket en oppreisning for overgrepene. Sosiolog Bjørn Hvinden utarbeidet en sammenfatning av forskningsresultatene, *Storsamfunn og minoritet*, publisert i 2001.

Dokumentasjonsprosjektet «Nasjonens barn», laget på initiativ av Bernt Eide, hadde som mål å dokumentere hvordan assimileringspolitikken rammet romanifolkets barn, blant annet gjennom intervjuer med dem som ble rammet. Prosjektet er blitt presentert i form av boken *Nasjonens barn*, utgitt i 2008, samt en rekke utstillinger. Prosjektet ble støttet av Fritt Ord, Norsk kulturråd og Høgskolen i Oslo.

Mellom 2008 og 2009 tok Den norske Helsingforskomiteen initiativ til å dokumentere og vurdere norsk romanipolitikk, med vekt på menneskerettigheter. I rapporten som fulgte, kunne komiteen blant annet konkludere med at overgrepene mot romanifolket ikke utgjorde forbrytelser

---

⁵ Minken, 2009, s. 23.

mot menneskeheten i juridisk forstand, men likevel var flere elementer som inngår i forbrytelseskategorien til stede i politikken. Komiteen mente også at Norges ratifisering av Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen i 1952 burde ha ført til en raskere omlegging av politikken. Videre utarbeidet komiteen en rekke anbefalinger til norske myndigheter med forslag til tiltak for å fremme respekt for menneskerettighetene til romanifolket.

I 2011 nedsatte den norske regjeringen et offentlig utvalg – tater-/romaniutvalget – hvis formål var «å dokumentere de faktiske forhold når det gjelder politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket fra norske myndigheter, og fra organisasjoner, institusjoner og virksomheter i Norge.»⁶ Dette skulle danne et grunnlag for en videre, positiv forsoningsprosess mellom romanifolket og storsamfunnet. Utvalget leverte i 2015 sin rapport «Assimilering og motstand» (NOU 2015: 7), samt et offisielt vedlegg til rapporten med 28 utredninger, der det ble redegjort for politikken overfor romanifolket fra 1850 og frem til i dag. Vedleggsdelen til NOUen bestod for det meste av ny forskning på områder som tidligere ikke var undersøkt. I utvalgets mandat omtalte regjeringen assimileringspolitikken slik:

Politikken overfor taterne/romanifolket hadde fra slutten av 1800-tallet og frem til midten av 1980-tallet som målsetting å avvikle «omstreifervesenet». Kulturen og levemåten til denne etniske gruppen skulle bringes til opphør, og de skulle «lære seg å bli nordmenn». Denne assimileringspolitikken ble gjennomført ved tiltak som må karakteriseres som kraftige overgrep, til dels rasistisk motivert.

Det er også skrevet avhandlinger og en rekke hovedoppgaver om romanifolket. Ted Hanisch' magisteravhandling i sosiologi, *Om Sigøynerspørsmålet. En undersøkelse av bakgrunnen for sosial konfrontasjon* fra 1976, var et viktig bidrag til forskningen rundt romanifolket og rom. Avhandlingen berørte blant annet temaer knyttet til identitet, og foretok en komparativ analyse av synet på romanifolket og rom i Norge.

I 2009 avla Anne Minken sin doktoravhandling *Tatere i Norden før 1850. Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller*, der hun tok for seg brytningene mellom den sosioøkonomiske og den etniske fortolkningsmodell, samt romanifolkets selvforståelse og tilpasning over tid. Avhandlingen ble et viktig bidrag til romanifolkets eldre historie i Norge og Norden.

---

⁶ NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand – Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015, s. 9.

Chalak Kavehs doktoravhandling «*Omstreiferuvæsenet*»: *Politiets og domstolenes behandling av tatere og sigøynere 1900–1960*, avlagt i 2016, søkte å avdekke politiets og domstolenes holdninger til romanifolket og rom, hvorvidt den rettslige praksisen overfor de to gruppene var preget av disse holdningene, og politiets og domstolenes rolle i politikken som ble ført overfor gruppene.

Thor Gotaas' hovedoppgave i folkloristikk, *Holdninger til tatere sett i historisk perspektiv* fra 1993, tok for seg romanifolkets plass i den norske folketradisjonen, og så på storsamfunnets holdninger overfor dem, med fokus på 1800- og 1900-tallet. Gotaas ga i 1999 ut en forkortet utgave av hovedoppgaven med tittelen *Tatere i norsk folketradisjon*, og ga året etter ut et større populærhistorisk verk, *Taterne. Livskampen og eventyret*, som berørte et vidt spekter av temaer om romanifolkets historie i Norge.

I sin hovedoppgave fra 2010, *Fremstillinger av romanifolket i Norge etter 1975 i utvalgte publikasjoner*, undersøkte Magnus André Rokne fremstillinger av romanifolket, og endringer av disse fremstillingene, i henholdsvis Misjonens månedsblad *På hjemveien*, *VG* og Taternes Landsforenings blad *Fri som fuglen*, fra perioden 1975–2008. Rokne konkluderte med at de to førstnevnte kildene fremstilte romanifolket, hvis egenart ble sett som uønsket i det norske samfunnet, hovedsakelig som hjelpetrengende og kriminelle. Samfunnsendringene som fant sted i løpet av perioden, blant annet overgangen til et mer mangfoldig samfunn og en økende toleranse overfor «fremmede», bidro imidlertid til å dreie fremstillingene av romanifolket i en mer positiv retning, blant annet ved å fremheve kulturen og positive sider ved folkegruppen.

1.3 Problemstillinger

Romanifolket ble tidlig stemplet av styresmaktene i Norge som en trussel mot lov og orden, noe som kommer tydelig frem i lovsamlingene fra 1500-tallet og fremover. Her ble de beskrevet som ville og usiviliserte mennesker – de stjal og tagg, bedrev trolldom og var til skade for det norske samfunnet. Dette skapte et bilde av romanifolket som en gruppe det måtte slås hardt ned på.⁷

Sosiolog Bjørn Hvinden har pekt på at det over tid har variert hvilken identitet romanifolket har blitt tillagt av omgivelsene, og de identitetsbildene som lenge slo sterkest gjennom, var forestillingene som «ble gitt av personer i samfunnets maktposisjoner innen politikk, forvaltning, vitenskap, helsevesen, medier og kirke, deriblant Misjonen.» Disse aktørene hadde en definisjonsmakt i kraft

---

⁷ Hvinden, Bjørn. «Fra fordømmelse til respekt og verdighet». I *Romanifolket og det norske samfunnet. Følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*, redigert av Bjørn Hvinden, 11–31. Trondheim: Fagbokforlaget, 2000, s. 13.

av sin status og plassering. De hadde «mulighet til å slå fast hvordan ‘virkeligheten’ var, og deriblant hvem taterne ‘egentlig’ var.»⁸ Hvinden understreket at disse bildene levnet gruppens livsførsel og kultur for det meste «liten eller ingen ære og verdighet.»⁹ De ble fremstilt som «de andre» – de var fremmede, deres livsførsel brøt med de tradisjonelle normene og de virket forstyrrende på samfunnet.

Pressen hadde en slik særegen stilling som formidler av identitetsbilder, og kunne gjennom sin definisjonsmakt bidra til å skape og opprettholde visse bilder av romanifolket.

I det følgende skal jeg ta for meg forestillinger om og fremstillinger av romanifolket slik de kom til uttrykk i norsk presse i perioden 1845–1950. Hva kan presstekster om romanifolket fortelle oss om det norske storsamfunnets holdninger overfor folkegruppen? Hvilke forestillinger hadde pressen om romanifolket, og på hvilken måte ble folkegruppen fremstilt? Perioden på drøyt hundre år var preget av store samfunnsendringer, som en omfattende modernisering og industrialisering av landet, og en økende rasistisk og rasehygienisk tankegang i første halvdel av 1900-tallet, samt gjennomgripende hendelser som krig og okkupasjon i årene 1940 til 1945. Var perioden preget av kontinuitet i forestillingene og fremstillingene? Eller kommer brudd til syne, for eksempel i forbindelse med fremveksten av den rasehygieniske tankegangen, eller før, under og etter annen verdenskrig og okkupasjonen? Omtalen av romanifolket i pressen var jevnt over preget av negative holdninger eller var knyttet til hendelser av negativ art, men fantes det motstemmer – stemmer som representerte alternative syn på og holdninger overfor romanifolket?

1.4 Kilder og metode

Norge har fra 1800-tallet av hatt en særdeles rik avisflora. Allerede i 1850 fantes det 40 ulike aviser i landet, og en stor tilvekst av nye aviser og en sterk økning i avisforbruket fant sted i årene fremover.¹⁰ Presstekster er hverdagstekster, og kan fortelle oss mye om samfunnet og det hverdagslige livet i samtiden de ble skrevet i.¹¹ Videre kan presstekstene gi innsikt i samtidens syn og holdninger. Virkeligheten kan således i en viss grad gjenspeiles i tekstene. En av pressens oppgaver er nettopp det å fortelle leseren hva som foregår i den virkelige verden. Men det finnes

---

⁸ Hvinden, 2000, s. 17.

⁹ Hvinden, 2000, s. 18.

¹⁰ Høyer, Sverre. *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995, s. 239.

¹¹ Hågvær, Yngve Benestad. *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget, 2007, s. 219.

flere måter å formidle en virkelighet på, som påpekt av Yngve Benestad Hågvar. Og hvilken virkelighet leseren blir utsatt for, beror på redaksjonelle prioriteringer hos den enkelte avis. I kraft av dette, bidrar presstekster til å påvirke og forme våre verdensbilder og identiteter. Selv om man vanskelig kan vite hvor påvirket vi blir av tekstene, mener Hågvar det finnes holdepunkter for at måten vi skriver og snakker om samfunnet på, har sammenheng med måten vi tenker om det på.¹²

For å svare på problemstillingene har jeg foretatt en innsamling og analyse av kvantitative data (presstekster). Kildematerialet består både av riksdekkende aviser og lokalaviser fra alle landsdeler. I tillegg til den ordinære dagspressen, har jeg i kapittel 4 også brukt Misjonens månedsblad *Fra landeveien* (som senere skiftet navn til *På hjemveien*), samt tidsskriftet *Kirke og kultur* og bladet *Urd*. Blant avisene i kildematerialet er det dessuten variasjon i den politiske tilknytningen. I tidsperioden oppgaven begrenser seg til var det snakk om partipresse, der det kunne være en nær tilknytning mellom avis og politisk parti eller bevegelse, og avisene kunne fungere som politisk kanal.

Jeg har undersøkt både pressens egne tekster (hovedsakelig notiser og artikler) og innsendte tekster fra publikum (leserinnlegg). Kildematerialet består av til sammen omkring 250 ulike tekster, jevnt fordelt gjennom perioden 1845–1950. Å ta i bruk et stort utvalg kilder, fremfor et lite og avgrenset utvalg, er naturlig nok nødvendig for å kunne avdekke generelle tendenser i forestillinger og fremstillinger i pressen. En annen begrunnelse er at vi har med et nomadisk folk å gjøre. Romanifolkets omreisende livsførsel førte til at de ble «fanget opp» av flere ulike aviser rundt om i landet.

Selv om oppgavens kildemateriale er stort, er det kun en liten del av det totale antallet avistekster som ble trykt om romanifolket i den gjeldende tidsperioden. Likevel ser jeg utvalget som representativt, da deler av funnene i oppgaven er forenlig med tidligere forskning på området.

Tidsmessig strekker kildematerialet seg tilbake til 1845. Omkring denne tiden våknet det norske samfunnets og pressens oppmerksomhet for romanifolket for alvor. Oppgavens slutt punkt er satt til 1950 for å inkludere annen verdenskrig og de første etterkrigsårene.

1.5 Begrepsavklaringer

Folkegruppen har gjennom tidene blitt omtalt under en rekke ulike betegnelser. I denne oppgaven vil jeg i all hovedsak benytte betegnelsen *romanifolket*. Unntakene er naturligvis i sitater der andre

---

¹² Hågvar, 2007, s. 16.

betegnelser blir brukt, samt i faste begreper og sammensetninger som *fantetelling*, *tatersaken*, *omstreifervesenet* og andre begreper som ble brukt om bestemte hendelser, saker eller fenomener.

Flere eksonymer – det vil si gruppenavn gitt av storsamfunnet – slik som *tater* og *fant*, kan oppleves av romanifolk som svært negativt ladete og nedsettende. Det er derfor viktig å være bevisst på bruken av disse betegnelse. Noen romanifolk mener imidlertid det er viktig å snu disse eksonymene om til hedersbetegnelser, og benytter dem bevisst om seg selv og om folkegruppen. For eksempel skiftet foreningen *Romanifolkets landsforening* i 2005 navn til *Taternes landsforening*. Det er med andre ord ulike syn innad i folkegruppen om hvorvidt *romanifolket* eller *tater* skal brukes om dem. Sammensetningen «romanifolket/tatere» er derfor ofte brukt.¹³

Betegnelsen *romanifolket* har først i nyere tid – fra slutten av 1900-tallet – fått utbredelse som folkelig og politisk-administrativ betegnelse på folkegruppen. I pressen forekom betegnelsen sporadisk fra begynnelsen av 1900-tallet, og kunne da også bli brukt om folkegruppen *rom* (oftest omtalt som *zigeunere/sigøinere* i pressen).¹⁴ Internasjonalt blir den i dag ofte brukt som en fellesbetegnelse på både romanifolk og rom, men i Norge omfattes ikke rom av betegnelsen – her regnes de to folkegruppene som ulike minoriteter som kan knyttes til to ulike innvandringer, henholdsvis på 1500-tallet og på 1800-tallet.

I tidsperioden oppgaven begrenser seg til, var *omstreifere* den mest utbredte folkelige og politisk-administrative betegnelsen på romanifolket. Begrepet «omstreifer(u)væsenet» ble ofte brukt blant annet i pressen og av myndighetsorganer i samtiden. Men omstreiferbetegnelsen favnet også videre enn romanifolket, da den også kunne være en mer generell betegnelse på mennesker med en reisende livsførsel. Betegnelsen omfattet med andre ord både romanifolket og andre som levde på omstreifervis. En lignende betegnelse var *løsgjengere*, men disse ble oppfattet som en egen gruppe som skilte seg fra omstreiferne ved at de, i motsetning til omstreifere, ikke reiste i grupper, men bestod av enslige personer, for det meste menn.¹⁵

Størstedelen av kildematerialet til oppgaven benyttet imidlertid betegnelsen *tatere* eller *taterfolket*. Navnet kommer fra en tidlig forestilling om at de stammet fra *Tataria* – et gammelt navn på et landområde i det indre Asia. Også *fant* eller *fantefolket* ble mye brukt i pressen, særlig i annen

---

¹³ Utdanningsdirektoratet. *Våre nasjonale minoriteter*. Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2014, s. 36.

¹⁴ Haave, Per. «Avgrensning og identifisering». I vedlegg til NOU 2015: 7, 9–15. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015, s. 9–10.

¹⁵ Haave, 2015, s. 10–11.

halvdel av 1800-tallet.¹⁶ Betegnelsen har lange historiske røtter og kommer av *infans* – latin for «barn», med sidebetydningen «til fots», som kan hentyde til deres livsførsel.

Blant endonymene, det vil si egenbetegnelser, er (*de*) *reisende* en betegnelse mange romanifolk foretrekker å bruke om seg selv og om folkegruppen. Andre endonymer er blant annet *vandriar* og *tavring*. Disse betegnelse ble sjelden eller aldri brukt i pressen.

Organisasjonen som var ansvarlig for gjennomføringen av assimileringspolitikken, gikk fra stiftelsen i 1897 under navnet *Forening til omstreifervæsenets modarbeidelse*. I 1922 byttet den navn til *Den norske omstreifermisjon*, og fra 1935 het den *Norsk misjon blant hjemløse*. I det følgende vil jeg for enkelthets skyld bruke betegnelsen *Misjonen*, som organisasjonen gjerne ble kalt på folkemunne, uavhengig av hva den formelt het i den tiden jeg skriver om.

1.6 Oppgavens struktur

Oppgaven består av fem kapitler. I første kapittel har jeg gitt en kortfattet presentasjon av romanifolket og deres historie i Norge, med vekt på norske myndigheters politikk overfor dem. Deretter har jeg gått gjennom et utvalg av den viktigste forskning som til nå er gjort rundt folkegruppen, samt et lite utvalg litteratur. Videre har jeg presentert oppgavens problemstillinger, kilder og metode. Til slutt har jeg gjort en avklaring av relevante begreper.

Kapittel 2 (bakgrunnskapittelet) starter med en videre redegjørelse av romanifolket – teorier omkring deres opphav, livsførsel og erverv – og om forholdet mellom romanifolket og den bofaste befolkningen. Deretter gir jeg et overblikk over norske myndigheters politikk overfor dem.

I kapittel 3 går jeg gjennom ulike forestillinger om og fremstillinger av romanifolket slik de kom til uttrykk i henholdsvis notiser, artikler og leserinnlegg. Først foretar jeg en undersøkelse av kjennetegn for disse tre journalistiske sjangrene i måten de fremstilte romanifolket på, og deretter dybdeundersøkelser av et utvalg forestillinger og fremstillinger: mistenkeliggjøringen av romanifolket, romanifolket som smittebærere, religion og hestehold. Videre ser jeg på motstemmer.

Kapittel 4 tar hovedsakelig for seg Misjonens forestillinger og fremstillinger omkring romanifolket, og diskusjonene i pressen rundt «taterspørsmålet» i 1880- og 1890-årene og rasespørsmålet i 1920- og 1930-årene. Her trekker jeg også inn andre relevante aktører.

Femte og siste kapittel består av en sammenfatning og konklusjon.

---

¹⁶ Haave, 2015, s. 10.

Kapittel 2: Romanifolket og det norske storsamfunnet

Det har gjennom tidene vært et anspent forhold mellom romanifolket og det norske storsamfunnet. Romanifolket har blitt forstått som en slags motsetning til det ordnede samfunn, og dermed blitt sett på som et forstyrrende element og en fare for rettssikkerheten og den bofaste befolkningen. For å forstå storsamfunnets – og dermed pressens – negative syn på romanifolket, er det nødvendig å gjøre rede for bakgrunnen for det.

Dette kapittelet vil fremfor alt ta for seg måten storsamfunnet har forstått og forholdt seg til romanifolket på. Jeg vil først se på ulike teorier omkring romanifolkets opphav, samt litt om deres ankomst til Norge. I perioden oppgaven begrenser seg til, hadde romanifolkets opphav betydning for storsamfunnets forståelse av dem og for assimileringspolitikken. Her vil jeg legge mest vekt på Sundts teori, da denne ser ut til å ha vært et utgangspunkt for forståelsen av romanifolket i flere av tekstene i kildematerialet. Videre gir jeg et overblikk over romanifolkets livsførsel og tradisjonelle yrker. Det var blant annet livsførselen, og til dels yrkene, som la grunnlaget for storsamfunnets negative holdninger overfor romanifolket, og som igjen la grunnlaget for tiltakene mot dem. Jeg vil så i korte trekk gjøre rede for den tidlige politikken norske myndigheter førte overfor romanifolket. Deretter skal jeg ta for meg assimileringspolitikken fra den tok form på midten av 1800-tallet, og se på hvilke endringer i samfunnet som førte til at man gikk fra en utryddelsespolitikk som handlet om å drepe, fengsle og utvise gruppen fra landet, til en politikk med mål om å innlemme dem i det norske samfunnet. Videre skal jeg se på sentrale aktører og hendelser i denne første fasen av assimileringspolitikken. Til slutt ser jeg på utviklingen av Misjonen, tiltakene overfor romanifolket, og lovene som la grunnlaget for Misjonens virksomhet og assimileringspolitikken.

2.1 Romanifolkets opphav og ankomst til Norge

Det er i hovedsak to forklaringsmodeller som har vært med på å bidra til å forklare romanifolkets opphav: en innvandringshistorisk og en sosialhistorisk forklaringsmodell.¹⁷

Eilert Sundt var den som først la frem den innvandringshistoriske forklaringsmodellen. Han innledet første kapittel i boken *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge* fra 1850 med å forkaste hypotesen til Erik Pontoppidan, som hundre år tidligere mente det norske romanifolket var levninger av samene.¹⁸ En annen hypotese, som ifølge Sundt var «den almindelige dom om

---

¹⁷ *Store norske leksikon*, «Romanifolk», lesedato: 05.11.2021.

¹⁸ Sundt, Eilert. *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge*. Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde. Oslo: Det Wulfsbergske Bogtrykkerie, 1850, s. 1–2.

fanterne» i samtiden, gikk ut på at de var «*et i de senere tider sammenløbet løst Pak af raa og letsindige Personer*»¹⁹ – et utskudd fra den lavere samfunnsstanden i den norske befolkningen. Sundt støttet heller ikke denne hypotesen.

Ved å se på språket deres mente Sundt å kunne bevise at de delvis hadde sin opprinnelse i India. På Kristiania tukthus ble han kjent med romani og tukthusfange Christian Fredriksen. På spørsmål om romanifolkets språk, fortalte Fredriksen at «det Sprog, vi tale, hedder rommani, og det have vore hellige Forfædre for mange hundrede Aar siden havt med sig her til Landet fra Byen *Assas i Assaria*»,²⁰ som kan ha ligget i nordøstre India og delstaten Assam.²¹ Fredriksen skal på oppfordring ha snakket «rommani» for Sundt, som uttrykte forundring over dette uforståelige og fremmede språket. Sundt skrev ned «et halvt Snes Gloser», og, med bistand fra en venn, oppdaget at de fleste av disse ordene «røbede Slægtskab med hverken mere eller mindre end Indiens beundrede Sanskrit.»²²

Sundt mente imidlertid at de kun *delvis* hadde sin opprinnelse i India. Romanifolket var en sammensatt gruppe, med opprinnelse fra ulike steder. Han delte dem inn i to overordnede stammer med forskjellig opphav og språk: *storvandringene* og *småvandringene*. Storvandringene var ekte romanifolk. De var av indisk opprinnelse, og var «sigøynere» eller etterkommere av «sigøynere», mente Sundt. Småvandringene var mindre fremmedaktige, og stammet fra europeiske omstreifere som hadde innvandret til Norge noe senere enn storvandringene, og blandet seg med nordiske omstreifere. Disse to stammene, som ifølge Sundt smeltet mer og mer sammen, utgjorde altså det norske romanifolket – en blanding av asiater, fremmede europeere og nordiske omstreifere.²³ Sundts teorier fikk bredt gjennomslag.

Kaspar Flekstad var den fremste talsmannen for den sosialhistoriske forklaringsmodellen her i landet. I sin bok *Omstreifere og Sigøynere. Studier over fantefolkets opprinnelse* fra 1949, stilte han seg tvilende til Sundt og omfanget av utenlandsk innslag hos romanifolket. Flekstad knyttet romanifolket til folk som av ulike grunner var blitt utstøtt fra samfunnet de tilhørte, eller som følge

---

¹⁹ Sundt, 1850, s. 11 (Sundts uthevinger).

²⁰ Sundt, 1850, s. 87.

²¹ Minken, 2009, s. 98.

²² Sundt, 1850, s. 88.

²³ Sundt, 1850, s. 18–20.

av andre forhold førte dem vekk fra sin bofaste tilværelse. De hadde en ren norsk eller nordisk opprinnelse, mente han.²⁴

Både Sundts og Flekstads teorier regnes i dag som utdaterte for forskningen, men de hadde stor innflytelse på samtidens forståelse av folkegruppen. Opprinnelsesspørsmålet hadde også betydning for assimileringspolitikken i sin tid, i den forstand at det var avgjørende for valg av virkemidler overfor romanifolket. Flekstad argumenterte for at man ikke kunne benytte de samme virkemidlene for å bosette romanifolk dersom de hadde sigøynerætt, enn om de stammet fra tidligere bofaste mennesker.²⁵ Også legen Johan Scharffenberg – en sentral skikkelse i forbindelse med rasehygien og sterilisering av romanifolket i Norge – mente at opprinnelsesspørsmålet var av betydning for behandlingen av romanifolket.²⁶ Sigøynerætt var for Scharffenberg mer eller mindre ensbetydende med åndssvakhet og et degenerativt arvemateriale. Assimileringspolitikkenes miljøtiltak ville dermed ikke påvirke dem.

Også andre teorier om gruppens opphav er lansert. Det er blant annet foreslått at romanifolket stammer fra gamle europeiske soldater og yrkesmilitære som bega seg ut på vandring i kjølvannet av blant annet trettiårskrigen i første halvdel av 1600-tallet og Den store nordiske krig i første halvdel av 1700-tallet. En rekke opptegetninger fra svenske folkeminnesamlere tyder på at det også kan være en sammenheng mellom romanifolket og leiesoldater som tjenestegjorde hos krigerkongen Karl XII av Sverige på 1700-tallet.²⁷

Ludvig Karlsen, som selv var romani, hadde en teori om at det norske romanifolket hadde jødisk opphav, noe som skal ha blitt bekreftet med DNA-tester av 40 norske romanifolk i 2008. Omkring 80 prosent av dem skal ha vært av askenasisk jødisk²⁸ opprinnelse. Holdbarheten til teorien og til DNA-testene er imidlertid usikker.²⁹

Opprinnelsesspørsmålet har vært, og er fremdeles, omstridt, både blant forskere og innenfor folkegruppen selv. De senere årene har imidlertid den innvandringshistoriske forklaringsmodellen

---

²⁴ Flekstad, Kaspar. *Omstreifere og sigøynere. Studier over fantefolkets opprinnelse*. Oslo. H. Aschehoug & Co., 1949, s. 219; Minken, 2009, s. 149.

²⁵ Flekstad, 1949, s. 18.

²⁶ Minken, 2009, s. 151.

²⁷ Gotaas, Thor. *Taterne. Livskampen og eventyret*. Oslo: Andersen & Butenschøn, 2000, s. 24–26; Aune, Åsta Mari. «Det er ikke et språk som blir brukt sånn åpenlyst hele tida, det er det ikke». *En sosiolingvistisk studie av skandoromani og norske reisende*. Hovedoppgave i nordisk språkvitenskap. NTNU. 2011, s. 28–29.

²⁸ Askenaser er en europeisk jødisk diaspora med opphav i land nord for Alpene og i Øst-Europa.

²⁹ Aune, 2011, s. 32.

vunnet frem. Historiker Anne Minken hevdet i sin doktoravhandling fra 2009 at nyere genealogiske undersøkelser kan være med på å styrke teorien om romanifolkets «sigøyner»-opprinnelse.³⁰ Også nyere språkforskning tyder på et felles indisk opphav med rom. Grunnstammen i både romanifolkets og romenes språk er det historiske indiske språket *sanskrit*.

Ifølge den innvandringshistoriske forklaringsmodellen, vandret romanifolket ut fra India omkring år 1000 e.Kr., og kom til Europa på 1300-tallet. Språket deres har mange låneord fra blant annet persisk, armensk, gresk og sydslaviske språk, og kan være en indikasjon på deres vandringsrute fra India. Språket hos det norske romanifolket har i tillegg låneord fra tysk, noe som kan tyde på at de oppholdt seg i det tyske språkområdet i lengre tid før de kom til Norge.

Når kom romanifolket til Norge? I en rapport fra 1540 fortalte en engelsk borgermester om en gruppe som kalte seg *egyptere* – en vanlig betegnelse på romanifolket i de tidlige kildene. De var blitt utvist fra England og sendt mot Norge i båt. Vi har imidlertid ingen kilder som kan bekrefte at de kom hit til landet. Det er først i en kilde fra 1584 det eksplisitt blir nevnt at det oppholder seg romanifolk i Norge.³¹ Kong Frederik 2. skrev i et åpent brev om en gruppe som «tidt og ofte udi Hobe over Hundredtal gennem forsamlet begive og innkomme udi vort Rige Norge.»³²

Det *kan* likevel antas at romanifolket var i Norge allerede på begynnelsen av 1500-tallet. Den tidligste sikre kilden til romanifolkets tilstedeværelse i Skandinavia er et anbefalingsbrev til den dansk-norske kongen Hans i 1505. Kong Jakob den 4. av Skottland anmodet Hans om å ta imot taterhøvdingen Anthonius Gagino og hans følge, som opprinnelig skal ha kommet fra *Lille Egypten*. Etter å ha oppholdt seg noen måneder i Skottland, aktet de seg til Danmark.³³ Noen år etter, i 1512, fortalte svenske kilder om et følge av menn, kvinner og barn som ble tatt imot i Stockholm. Følgets leder het – som i den danske kilden – Anthonius, og de skal ha kommet fra «Klene Egiffiti land»³⁴ – Lille Egypten. Det er rimelig å anta at det er snakk om samme følge i både den danske og den

---

³⁰ Minken 2009, s. 184.

³¹ Minken, «Tatere/romanifolk – en folkegruppe med lange røtter i Norge», norgeshistorie.no, lesedato: 30.06.2021.

³² Petersen, Siegart og Otto Gr. Lundh. *Norske Rigs-Registranter*, bind 2, 1572–1588. Oslo: Brøgger & Christie's Bogtrykkeri, 1863, s. 563.

³³ Dyrland, Niels Christian Folmer. *Tatere og natmandsfolk i Danmark. Betragtede med hensyn til samfundsforholdene i det hele*. København: Gyldendalske Boghandel, 1872, s. 290; Minken, 2009, s. 60; NOU 2015: 7, s. 21.

³⁴ Minken, 2009, s. 60; NOU 2015: 7, s. 21.

svenske kilden. Det er for øvrig antatt at *Lille Egypt* var en betegnelse for Peloponnes – en halvøy i det sørlige Hellas der romanifolket trolig skal å ha oppholdt seg i lengre tid.³⁵

Selv om disse kildene altså ikke eksplisitt nevner at romanifolk oppholdt seg i Norge på begynnelsen av 1500-tallet, kan vi ikke utelukke deres tilstedeværelse i landet. Thor Gotaas har i den forbindelse pekt på at byråkratiet i Norge på den tiden ikke fungerte like systematisk som i Sverige og Danmark. Fremmede mennesker på gjennomreise ble derfor ikke alltid registrert.³⁶

2.2 Livsførsel og tradisjonelle yrker

Romanifolkets identitet er nært knyttet til en reisende livsførsel. Om sommeren har de tradisjonelt reist med hest og vogn, og om vinteren hest og slede. Hesten var en viktig del av reisefølget. De fikk godt stell, og var gjerne utstyrt med solid seletøy pyntet med nysølvbeslag. Mange romanifolk laget seletøyet selv. Vognene kunne være høye, og ha plass til reiseutstyret, salgsvarer og en sekk høy til hesten, i tillegg til en vannbøtte hengende bakpå. Voksne og barn var det også plass til, men var reisefølget stort, måtte noen – som oftest mennene – gå ved siden av. De utførte reparasjoner på vogna selv dersom den ble ødelagt. Om vinteren kunne vogna byttes ut med slede. Den hadde ofte ett eller to seter, og var utstyrt med tjukke tepper og skinnfeller.

Ikke alle hadde hest og vogn eller slede. Noen hadde håndkjerrer, og andre hadde ryggsekk, vesker og koffert med alt det nødvendige i. Langs kysten kunne egen båt bli brukt.³⁷ Båten var både fremkomstmiddel, bosted og arbeidsplass.

Som oftest reiste hele familien sammen, og noen ganger flere familier i samme følge. Familie og slekt har alltid vært viktig for romanifolket, og ifølge Gotaas har de betraktet seg selv som medlemmer av en slekt, fremfor enkeltindivider. Familie og slekt har gitt et sterkt samhold, og styrke og identitet. Det har vært svært viktig i et samfunn der de innehar minoritetens rolle.³⁸

Mange hadde faste reiseruter og faste steder de overnattet år etter år. De kunne finne ly på gjestgiverier, skystasjoner og lignende. Skystasjonene kunne ha egne små stuer – *fantestuer* – der de kunne overnatte gratis. Det var også oppført en del hytter beregnet på dem, såkalte *taterhytter*. Ikke sjelden overnattet de hos fastboende, for eksempel på gårder og husmannsplasser. I eldre tider var det skikk å gi færende folk husrom. Selv om man ikke alltid var positivt innstilt til dette, ble det

---

³⁵ Aune, 2011 s. 19–20.

³⁶ Gotaas, 2000, s. 29.

³⁷ Schlüter, Ragnhild. *De reisende. En norsk minoritets historie og kultur*. Levanger: Ad Notam Gyldendal, 1993, s. 22–25.

³⁸ Gotaas, 2000, s. 293.

av mange sett på som en kristen plikt.³⁹ Ifølge Sundt var det også skikk «at give Almisse til hver Betler, som indfinder sig paa Kjøkkenet»,⁴⁰ til tross for at det tidlig ble fastslått at betleri var forbudt i Norge. Skikken stammet fra katolsk tid, og vedvarte til langt inn på 1900-tallet. Foruten det kristne aspektet ved det, har frykt for hevn blitt pekt på som en årsak til denne gjestfriheten. Det var en forestilling om at romanifolket drev med trolldom og kunne sette ondt på både folk og fe om de ikke fikk det som de ville. Romanifolket og deres livsførsel og adferd kunne virke truende på den bofaste befolkningen, noe som kunne gi grunnlag for konflikter og negative holdninger mellom romanifolket og de bofaste.

Noen bygder hadde en såkalt *fantefjøl*, først og fremst på Sørlandet, men også andre steder i landet. Fjøla sirkulerte rundt på gårdene, og den gården som hadde den, måtte huse romanifolk og andre vandrende. Slik ble «byrden» rettferdig fordelt. Romanifolket visste hvor de skulle gå, og overnattingene forløp roligere. Dette vitner om et visst samspill mellom bofaste og romanifolk, og kanskje også en viss aksept og anerkjennelse av romanifolket og deres livsførsel. Skikken døde ut mellom slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.

Romanifolk kunne også leie, kjøpe eller bygge hus der de overvintret. De slo seg ofte ned i nærheten av andre romanifamilier. Når våren kom la de ut på vandring igjen.⁴¹

På 1800-tallet var normen i storsamfunnet at den arbeidsføre skulle vie livet sitt til arbeid, og man skulle utnytte tiden. Arbeid ble blant annet sett på som et middel for å kurere onde tilbøyeligheter og for å oppnå frelse. Romanifolket representerte i denne forbindelse en motsetning til samtidens herskende holdninger⁴² – i alle fall slik det ble sett fra storsamfunnets ståsted. En vanlig forestilling var at romanifolket var arbeidssky og ikke gadd å tilpasse seg et normalt arbeidsliv. I alle fall arbeidet de ikke slik man burde. Men de var på ingen måte arbeidssky – de arbeidet bare annerledes enn den bofaste befolkningen. Ikke all type arbeid egnet seg til en reisende livsførsel. Derfor unngikk de gjerne langvarige jobber.⁴³ De var mer eller mindre avhengige av å kunne ta med seg arbeidet, i form av verktøy og materialer, og de måtte kunne arbeide mens de var

---

³⁹ Schlüter, 1993, s. 26–27; Gotaas, Thor. *Taterne i norsk folketradisjon*. U.s.: Lokallhistorisk forlag, 1999, s. 30, 37.

⁴⁰ Sundt, 1850, s. 277.

⁴¹ Gotaas, 1999, s. 28–29, 32–33, 36–37; Schlüter, 1993, s. 26–28.

⁴² Bastrup, Olav Rune Ekeland og Aage Georg Sivertsen. *En landevei mot undergangen. Utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996, s. 76.

⁴³ Gotaas, 2000, s. 145–146.

ute på vandring. De kunne også sette opp provisoriske arbeidsplasser, som for eksempel ei smie, men de foretrakk for det meste fysisk lett håndverk.

Romanifolket er kjent for å være dyktige og allsidige håndverkere, og produksjon av ulike varer for salg til bofaste har vært noe mange har livnært seg av. De laget ulike produkter i tre, som kopper, skjeer, vevskjeer og garnnåler. De både støpte og smidde i metall, og laget blant annet knapper, beltespenner og ulike pyntegjenstander. Mange arbeidet også som blikkenslagere, og produserte forskjellig kjøkkentøy og melkeutstyr. Ragnhild Schlüter mente at romanifolket må ha vært de første blikkenslagerne i bygdesamfunnet. Her var arbeidet og tjenestene de tilbød høyt verdsatt. De kunne også være faste leverandører for forretninger i byene. De drev i tillegg med vedlikehold og reparasjon av for eksempel urverk og husholdningsgjenstander. Også kjeleflikking og fortinning var sikre inntektskilder for romanifolket. Kvinnene drev gjerne med produksjon av tekstilvarer, som ullbånd, duker, sengetepper og ulike klesplagg, og de kunne også drive som spåkoner.⁴⁴

Kunnskap om hest var også en viktig ressurs for romanifolket. Mange arbeidet som hesteskjærere – det vil si at de kastret hester. En kastret hest var enklere å håndtere, og da bonden ofte ikke utførte dette arbeidet selv, var det et marked for det. Utstyret de trengte for å kastre hestene laget de selv. Hesteskjærerne kunne oppnå høy status i bondesamfunnet. De laget også medisiner som skulle helbrede syke hester og kyr, og de reisende dyrlegene var etterspurt på bygdene. Handel med hest kunne også være et viktig næringsgrunnlag.⁴⁵

Romanifolkets marked var spredt over store områder, og var således avhengig av en reisende livsførsel. På bygdene var tilgangen på utsalgssteder begrenset, og det var derfor etterspørsel etter varene deres. De var også svært dyktige til å tilpasse seg, og endret seg i takt med endringer i markedet. De produserte de varene det var behov for; det samme gjaldt tjenestene de ytte. Romanifolket var ofte å se på ulike handelsmarkeder rundt om i landet.

Mot slutten av 1800-tallet ønsket imidlertid handelsstanden å skjerpe retten til å drive handel. Blant annet ønsket de å ramme den frie omførselshandelen, altså omreisende og oppsøkende handelsvirksomhet slik romanifolket bedrev. Handelsstandens begrunnelse for å stramme inn denne type handel var blant annet lav handelsmoral blant de som drev slik handel, og at omførselshandelen var til «stort Afbræk for de fastboende Handlende».⁴⁶ I 1907 ble *Lov om*

---

⁴⁴ Schlüter, 1993, s. 35–38, 41, 43.

⁴⁵ Schlüter, 1993, s. 31–34.

⁴⁶ *Forslag med Motiver til Lov om Handelsnæring*. Oslo: Steen'ske Bogtrykkeri, 1899, s. 22.

handelsnæring (handelsloven) vedtatt, og senere revidert i 1929 og 1935. Den satte begrensninger på hvem som kunne drive omførselshandel. Omførselshandel ble i loven definert som salg utenfor fast utsalgssted, og ifølge lovens § 22 krevdes det næringsbrev (tillatelse) for å kunne drive slik handel. Samme paragraf presiserte at næringsbrev på omførselshandel kun tildeles «fuldmyndige indvaanere af riget». Personer som kunne mistenkes å være løsgjengere eller tiggere, hadde ifølge loven ikke rett til næringsbrev.⁴⁷ En av romanifolkets viktige næringsvirksomheter – og en sentral del av deres kultur og identitet – ble dermed kriminalisert og vanskeligere å opprettholde.

2.3 Tidlig politikk overfor romanifolket

Fiendtlige holdninger og mistenksomhet overfor omreisende folk har lange røtter i Norge. Det stod strid om dem allerede på 1200-tallet. For eksempel forbød Magnus Lagabøtes landslov fra 1274 å huse og å sette omreisende folk over fergesteder.⁴⁸

Da romanifolket kom til landet på 1500-tallet ble de raskt erklært uønsket. For dansk-norske konger på 1500-tallet var utryddelse av reisende grupper viktige statsaker. Den dansk-norske kongen Christian 3. befalte i 1536 romanifolk om å forlate riket innen tre måneder. Hans etterfølger Frederik 2. gjentok budet i 1561,⁴⁹ og i sitt brev fra 1584 – den tidligste kjente kilden til romanifolkets tilstedeværelse i Norge – skrev han om romanifolket som stadig kom til landet i «Hundredetal», og som

overstrippe og overløbe alt Landet, hos hvilke findes stor Forargelse, baade med Trolddom, Spøgeri og anden Vildfarelse, som de bruge, foruden stor Tyveri og Trygleri, de bedrive, hvilket er vore Undersaatter, menige Bønder og Almue udi fornefnte vort Rige Norge til alsomstørst Fordærv og Skade [...].⁵⁰

Det er interessant å merke seg at den tidligste kjente kilden til romanifolket i Norge, betraktet dem som en fare for samfunnet. Videre gikk han inn for et forbud mot at de fikk oppholde seg i landet, og mot at de bofaste fikk huse dem.⁵¹ Kong Christian 5.s lov av 1687 hadde en lignende ordlyd i

---

⁴⁷ Scheel, Chr. *Lov om handelsnæring af 16. juli 1907*. Kristiania: Aschehoug, 1908, s. 39.

⁴⁸ Schlüter, 1993, s. 71.

⁴⁹ Sundt, 1850, s. 74.

⁵⁰ Petersen og Lundh, 1863, s. 563.

⁵¹ Petersen og Lundh, 1863, s. 563–564.

beskrivelsen av romanifolket: «[...] som omløbe og besvige Folk med deris Bedrægeri, Løgn, Tyveri og Troldom.»⁵² Loven erklærte romanifolket – sammen med blant andre munkere, jesuitter og «Paptiske Geistlige Personer»⁵³ – som uønsket.

I en lov fra 1643 ble det bestemt at det årlig skulle organiseres såkalte *fantejakter*. Bygdefolket drev klappjakt på romanifolk og andre omstreifere, som ble fengslet eller skutt. Dette var en fast ordning i over hundre år. Etter ordningen opphørte, ble det fortsatt arrangert fantejakter på lokalsamfunnenes initiativ.⁵⁴ Den siste store fantejakten fant sted i Flå i Trøndelag i 1907 etter påstander om at et romanifølge hadde bortført ei seks år gammel jente, og tatt tilhold i en berghule i bygden. Pressens dekning i forbindelse med denne saken vil bli undersøkt i kapittel 3.

Romanifolkets omreisende livsform ble kriminalisert av styresmaktene, som så den som et forstyrrende element – til skade og til plage for den bofaste befolkningen. I tillegg så man med misnøye på arbeidsføre omstreifere. Fordi de var uten fast bosted og fast jobb, kunne de vanskelig skattelegges, og de befant seg utenfor samfunnets sosiale kontroll. Statsmakten ønsket å utnytte arbeidskraftressursene så godt som mulig og binde arbeidskraften til jorden.⁵⁵

På 1700- og 1800-tallet kan man se et skifte i politikken overfor reisende grupper, både i Norge og i andre europeiske stater. På 1700-tallet ble tukthus benyttet i større omfang her i landet, og ble organisert i mer ordnede former. Der skulle løsgjengere, betlere og kriminelle – folk som stod utenfor samfunnet og som man oppfattet som et ordensproblem – disiplineres, læres opp til å arbeide og konfirmeres. Fra midten av 1800-tallet så myndighetene i større grad romanifolket som et sosialt problem, og det ble lagt større vekt på assimilering.⁵⁶

---

⁵² Kong Christian den Femtes Norske Lov. 15de april 1687. Med Kongeloven 1665. Oslo: Universitetsforlaget, 1982, s. 159.

⁵³ Kong Christian den Femtes Norske Lov. 15de april 1687. Med Kongeloven 1665, 1982, s. 234.

⁵⁴ Schlüter, 1993, s. 71; Gotaas, 2000, s. 39.

⁵⁵ NOU 2015: 7, s. 41; Møystad, Mari Østhaug. «Taterne – et reisende folk mot en ny tid». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, redigert av Anne Bonnevie og Bente Bolme Moen, 99–115. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2010, s. 106; Thorud, Espen. *Norsk innvandringspolitikk 1860–1960*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1989, s. 23.

⁵⁶ Haave, Per. *Sterilisering av taterne 1934–1977. En historisk undersøkelse av lov og praksis*. Oslo: Norges forskningsråd, 2000, s. 53.

2.4 Assimileringspolitikken

2.4.1 Assimileringspolitikkenes røtter

På 1840-tallet var det en økende interesse for romanifolket hos den norske befolkningen. Inntil da var folkegruppen lite utforsket, og det som var skrevet om dem fantes hovedsakelig i lovsamlingene. Det kan være flere årsaker til at man nå rettet oppmerksomheten mot romanifolket. Samtidige kilder talte om en økning i antall romanifolk rundt denne tiden.⁵⁷ Øyvind Midbøe har trukket frem denne økningen som en viktig omstendighet, og hevdet samtidig at «de store fantefølgene var blitt en landeplage der de dro fra grend til grend og tigget eller truet til seg det de trengte.»⁵⁸ Hvorvidt påstanden om en økning i antall romanifolk faktisk stemmer, har det for øvrig ikke lyktes meg i å finne ut av. Påstanden må derfor tas med forbehold. Inntil 1845 var det ingen telling av romanifolk i Norge, og det finnes da etter alt å dømme ingen håndfaste bevis hvorvidt en økning fant sted. Det kan imidlertid tenkes at romanifolket og reisefølgene av ulike grunner hadde blitt mer synlige for storsamfunnet, eller at det var den økende interessen for folkegruppen som i første rekke førte til større bevissthet overfor dem og man hørte mer om dem enn tidligere. Dette kan ha blitt tolket dit hen at antallet hadde økt.

En annen faktor var et endret syn på romanifolket og en endring i forholdet mellom romanifolk og bofaste. Det var en avtagende overtro i samfunnet, samtidig som det i kjølvannet av opplysningstiden vokste frem en mer human holdning og en større ansvarsfølelse overfor de trengende. Man begynte å se romanifolket som mennesker i nød og fattigdom, og ikke lenger sidestille dem med farlige hekser og trollmenn.

En foranledning som også medvirket til den økende interessen, var misjonstanken. Den brøt for alvor gjennom i 1820- og 30-årene. Nøden rundt om i landet ble av misjonsforeninger forsøkt avhjulpet, og Midbøe har slått fast at det nettopp var dem som ønsket å hjelpe de «ulykkelige», som for alvor tok første skritt for å gjøre en positiv innsats for å løse det problemet man anså romanifolket for å utgjøre.⁵⁹

Misjonstanken var altså en viktig forutsetning for arbeidet med romanifolket. I 1844 sendte representanter fra Frue sogns formannskap i Stavanger et brev til Stavanger amtsformannskap, der

---

⁵⁷ F. eks. *Den Constitutionelle*, nr. 267, 24. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 3; *Den Frimodige*, nr. 38, 11. mai 1848, s. 3. Jf. Midbøe, Øyvind. *Eilert Sundt og fantesaken*. Brunskog: Universitetsforlaget, 1968, s. 21.

⁵⁸ Midbøe, 1968, s. 21. Se også *Den Constitutionelle*, nr. 254, 2. september 1846, s. 3.

⁵⁹ Midbøe, 1968, s. 21–22; Gotaas, Thor. «"For øvrig ikke medregnet": Tellingene av tater på 1800-tallet». I *Folketellinger gjennom 200 år*, redigert av Kjartan Soltvedt, 71–85. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2004, s. 73.

de påpekte at man her hjemme utdanner og sender folk til fjerne land for å omvende de innfødte, men glemmer å hjelpe dem som «daglig stryker omkring iblant oss selv».⁶⁰ Videre ble det foreslått arbeidsanstalter «hvor disse omstreifende Pærsoner kunde indsetes i Arbejde [...]», og bortsetting av barna «hos saadanne Folk hvor de kan lære deres Børnelærdom.»⁶¹

Brevet ble godt mottatt, og det ble oppnevnt en komité til å se på saken. Etter bare fem dager forelå komiteens innstilling. Romanifolket hadde i en årrekke ført til «store ulemper for samfunnet», hevdet komiteen, og uttrykte frykt for at deres økende antall ville føre til en enda større plage og ødeleggelse for samfunnet. Komiteen mente at staten må trå til for å hjelpe disse menneskene, og foreslo for Stavanger amtsformannskap å henvende seg til regjeringen med anmodning om å legge frem et lovforslag for å løse «problemet» med romanifolket. Saken ble tatt opp i Stortinget, men vant ikke gehør. Fattigloven av 1845 ga imidlertid – på visse betingelser – kommunene anledning til å opprette tvangsarbeidshus og redningsanstalter. Det fikk i praksis lite betydning da kommunene selv måtte bekoste dette, noe de som regel ikke var i stand til.

Selv om man ikke nådde helt frem på Stortinget, var offentlighetens interesse for «fanteproblemet» nå en annen, og stadig flere sendte inn innlegg til avisene med sitt syn på saken.⁶² Et sentralt leserinnlegg i den forbindelse, finner vi i *Morgenbladet* 28. oktober 1845 med overskriften «Noget om de saakaldte Tatere og Opfordring til Regjeringen om at foranstalte Undersøgelser om deres Antal m.m.». Den anonyme forfatteren ønsket å «henlede Opmærksomheden paa disse Folk og om muligt foranledige, at nogen Foranstaltning blev truffet fra det Offentliges Side til deres Civilisation og moralske Forbedring.»⁶³ Det var nødvendig å undersøke romanifolket nærmere for å kaste lys over problemet de utgjorde, og den forestående folketellingen bør nyttes til å få oversikt over dem, mente forfatteren.

Samme dag dette leserinnlegget kom på trykk i *Morgenbladet*, henvendte sogneprest O. Nielsen seg til Finansdepartementet i brevs form om – i anledning folketellingen – å undersøke romanifolkets antall og forhold:

I Anledning den befalede Folketælling er det derfor faldt meg ind, at det vilde være høist ønskeligt, om man ved denne Leilighed søgte at komme til Kundskab om hvilken Mængde

---

⁶⁰ Midbøe, 1968, s. 22.

⁶¹ Midbøe, 1968, s. 22.

⁶² Midbøe, 1968, s. 22–24; Gotaas, 2004, s. 73–74.

⁶³ *Morgenbladet*, nr. 301, 28. oktober 1845, «Noget om de saakaldte Tatere og Opfordring til Regjeringen om at foranstalte Undersøgelser om deres Antal m.m.», s. 1.

*saadanne Omstreifere findes i Landet, da det deraf vil vise sig, hvor vidt de ere tilstæde i saadant Antal, at det matte blive nødvendigt at træffe særdeles Foranstaltninger mod dem og til Beste for dem, og – jeg frygter høilig for, at dette vil vise sig at være Tilfælde.*⁶⁴

Nielsen ble hørt. Prester rundt om i landet samlet inn opplysninger om romanifolk i sine respektive prestegjeld, og i forbindelse med folketellingen i 1845 laget man en egen fortegnelse over romanifolk i Norge, med opplysninger om blant annet antall romanifolk, alderen på dem, og hvor og hvor lenge de hadde streifet om.⁶⁵ Romanifolket ble for øvrig ikke regnet med i Norges totale folketall, da de ikke hadde fast bosted og ikke kunne regnes som hjemmehørende noe sted i landet.

Tellingen av romanifolket – *Fantetellingen* – fikk konsekvenser. Det ble enklere for myndighetene å utøve kontroll over dem, og politiet ble bedt om å være ekstra på vakt overfor romanifolk, noe Justis- og politidepartementets sirkulære av 27. august 1846 vitner om. Dette førte videre til innskjerping av passutstedelsen til romanifolket. Reisepass var inntil 1860 nødvendig for å krysse amtsgrenser i Norge. Det ble også fengslet flere romanifolk enn tidligere fra 1846 og i årene fremover. I tillegg ble den såkalte *Fantefortegnelsen* publisert i flere aviser – enten hele eller deler av den⁶⁶ – med den hensikt å øke aktpågivenheten overfor romanifolket og «fanteproblemet». I *Morgenbladet* 24. februar 1846 ble det påpekt at «[d]et er udentvivl meget hensigtsmæssigt, at Navnene paa disse Fantefølger [...] saameget muligt bringes til almindelig kundskab».⁶⁷

En som ønsket å ta tak i «fanteproblemet», var Eilert Sundt. Foruten å ha bidratt med å sanke kunnskap om romanifolket og en forståelse av deres opphav, var han sentral i det første arbeidet med assimileringen av dem. Sundt var engasjert i og forsket på de svake og marginale gruppene i samfunnet, deriblant romanifolket. Han hadde en viss medfølelse for romanifolket, og var kritisk til utryddelseslovene og politikken som ble ført overfor dem. Han fordømte likevel deres omvandrende livsform, og mente den utgjorde et samfunnsproblem. Men straffetiltak var ikke veien å gå, mente Sundt. Å innlemme romanifolket i det norske storsamfunnet gjennom tiltak som bosetting, arbeidstilvenning og kristen oppdragelse, mente han ville være løsningen på det påståtte problemet. Ifølge Sundt stod romanifolket på et lavere og mer primitivt kulturtrinn, og var av den

---

⁶⁴ Midbøe, 1968, s. 26.

⁶⁵ Midbøe, 1968, s. 26–27. Romanifolk var blitt registrert også ved tidligere folketellinger, men man gjorde da ingen stort nummer ut av deres tilhørighet.

⁶⁶ Gotaas, 2004, s. 76–78.

⁶⁷ *Morgenbladet*, nr. 55, 24. februar 1846, s. 3.

grunn mistilpasset i det norske, siviliserte samfunnet. Det var Sundts mål å gi dem det de manglet: Sans for sivilisasjon, og lyst og vilje til å leve etter de herskende normene i samfunnet.⁶⁸

Fra 1854 fikk Sundt en årlig bevilgning av Stortinget på 2000 speciedaler for å lede arbeidet med å assimilere romanifolket. Han mottok økonomisk støtte frem til 1869, da arbeidet ble lagt under Kirkedepartementet. Bevilgningen dannet også grunnlaget for etableringen av *Fantefondet*, som det fra 1854 av ble bevilget penger til, og var en årlig budsjettpost. Midlene i fondet skulle gå til «Forsøg paa at skaffe Fanter og andre deslige omvankende og hjemstavnsløse Personer en lovlige Næringsvei samt give deres Børn en ordentlig Opdragelse.»⁶⁹ I praksis betød det midler til bosetting, til institusjoner og fosterforeldre som tok seg av barna, og til å forsørge eldre romanifolk. Bevilgningene til fondet fortsatte frem til begynnelsen av 1900-tallet.⁷⁰

Mellom 1855 og 1863 ble 256 barn, gjennom finansiering fra Fantefondet, bortplassert i fosterhjem. Mange brøt imidlertid opp derfra, og dro tilbake til slekten. Også forsøkene på å gjøre de voksne bofaste mislyktes i mange tilfeller. Ifølge Schlüter var det mistillit og avvisning fra de fastboende som ofte var årsaken til dette. En annen årsak var kommunenes vegring mot å bosette romanifolk av frykt for at de ville oppnå hjemstavsrett og påføre fattigkassen store utgifter. Forsøket på å assimilere romanifolket i annen halvdel av 1800-tallet var slik sett preget av et paradoks: Romanifolket kunne oppleve et sterkt krav om assimilering fra storsamfunnets side, samtidig som de følte seg avvist av det.⁷¹ Assimileringsarbeidet førte ikke til noen store endringer – til det var tiltakene altfor spredte og tilfeldige⁷² – og det ble kun ansett som en betinget suksess.

2.4.2 Norsk misjon blant hjemløse

Etter Sundts død i 1875 ble det i en liten periode stille rundt arbeidet med assimileringen av romanifolket. Men i 1880-årene blusset diskusjonen rundt det opp på nytt, både i pressen og på Stortinget. Pressen (i form av leserinnlegg) og Stortinget mottok stadig klager på folkegruppen. Tiltakene overfor dem så ikke ut til å gjøre noen reell nytte. Antall romanifolk hadde økt, og

---

⁶⁸ Seip, Anne-Lise. *Eilert Sundt. Fire studier*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983, s. 73.

⁶⁹ Justiskomiteens innstilling til Odelstinget 1854, gjengitt i Midbøe, 1968, s. 143.

⁷⁰ NOU 2015: 7, s. 43.

⁷¹ Schlüter, 1993, s. 78–79.

⁷² Christie, Nils. *Tvangsarbeid og alkoholbruk*. Oslo: Universitetsforlaget, 1960, s. 41; Nordvik, Ragnhild. «Barnevern og tatere/romanifolk på 1900-tallet». I vedlegg til NOU 2015: 7, 324–375. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015, s. 339.

reisefølgene opptrådte nå mer truende, ble det påstått.⁷³ Statsråd Francis Hagerup uttalte i 1893 at de «paa enkelte Steder av Landet har utviklet sig til en sand Folkeplage, mod hvilken de fredelige Borgere er næsten ganske beskyttelsesløse».⁷⁴

Rundt 1890 ble en rekke forslag til hvordan man skulle arbeide med romanifolket diskutert, og flere forsøkte å ta initiativ til å løse «fanteproblemet».⁷⁵ Det ble til slutt sogneprest Jakob Walnums forslag som fikk Stortingets støtte til det organiserte arbeidet med romanifolket. 16. september 1893 fremholdt han i et innlegg i *Morgenbladet* at arbeidet med romanifolket skulle være et redningsarbeid i den «kristelige Kjærligheds Tjeneste»,⁷⁶ og at det først og fremst var barna man måtte ta seg av. Som en konsekvens av dette innlegget,⁷⁷ og inspirert av det foreliggende forslaget til *lov om behandling av forsømte barn*,⁷⁸ dannet Walnum og kretsen rundt ham *Hovedkomiteen til Omstreifermisjonen* snaue to uker senere. Året etter, i 1894, mottok komiteen midler for å kartlegge forholdene rundt gjenopptakelsen av Sundts arbeid.⁷⁹ Walnum fikk støtte fra Stortinget til å utarbeide en *Plan for arbeidet blandt omstreiferne*, som stort sett fikk Stortingets tilslutning.⁸⁰

Dette la videre grunnlaget for stiftelsen av Misjonen – en kristen misjonsorganisasjon stiftet på Walnums initiativ i 1897, med Walnum som første generalsekretær. Misjonen var en privat, selvstendig organisasjon, men var likevel en integrert del av Den norske kirke.⁸¹ Også ansatte i Sosialdepartementet var i en årrekke medlemmer av Misjonens hovedstyre. Misjonen utgjorde således en del av både det religiøse og det politiske maktapparatet, og de fikk mandat og økonomiske midler til sitt arbeid fra statlige myndigheter. Det var et tett samspill mellom Misjonen og de sentrale og lokale myndighetene.⁸² Et slikt privat-offentlig samarbeid mellom Misjonen og norske myndigheter inngikk for øvrig i Walnums *Plan for arbeidet blandt omstreiferne* fra 1896,

---

⁷³ Nordvik, 2015, s. 339.

⁷⁴ Kriminalistforeningen. *Forhandlinger ved den norske kriminalistforenings andet møde i oktober 1893*. Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1894, s. 4.

⁷⁵ Nordvik, 2015, s. 339.

⁷⁶ *Morgenbladet*, nr. 488, 16. september 1893, s. 1.

⁷⁷ Gotaas, 2004, s. 83.

⁷⁸ NOU 2015: 7, s. 43.

⁷⁹ Gotaas, 2004, s. 83.

⁸⁰ Hvinden, Bjørn. *Storsamfunn og minoritet. Sammendrag av resultatene fra delprogram om romanifolket (taterne) og det norske samfunnet*. Oslo: Norges forskningsråd, 2001, s. 10; NOU 2015: 7, s. 43.

⁸¹ Haave, 2000, s. 53.

⁸² NOU 2015: 7, s. 50.

som understreket at kampen mot «omstreifervæsenet» i første rekke var en oppgave for offentlige myndigheter, men at det også var nødvendig med et frivillig arbeid ved siden av.⁸³

Misjonen fikk en helt avgjørende rolle i gjennomføringen av assimileringspolitikken, og var også med på å legge premissene for utformingen av den. Misjonen drev sin virksomhet frem til 1986, og innenfor de økonomiske rammene etablert av staten, stod de ganske fritt til å utforme tiltak overfor romanifolket.⁸⁴

Med assimileringspolitikken skulle romanifolket fratas sin reisende livsførsel, sin kultur og sitt språk, og gjøres sosialt og kulturelt lik den norske majoritetsbefolkningen. «De skal ikke utgjøre noen egen gruppe i folket lenger, de skal assimileres i det vanlige folkeliv», uttalte Misjonens generalsekretær i 1957. Målet for politikken var todelt. Romanifolket skulle på den ene siden hjelpes ut av – etter storsamfunnets syn – nød og fattigdom, og hjelpes inn i et mer regelbundet liv, det vil si fast bosted og jobb. De skulle med andre ord bli samfunnsnyttige mennesker. Kristne verdier var også et viktig aspekt ved politikken, og det ble lagt vekt på «kristen påvirkning» i Misjonens institusjoner.⁸⁵ Mange romanifolk hverken døpte barna sine, konfirmerte eller giftet seg – elementer som var svært viktige i det norske storsamfunnet, både ut fra et samfunnsmessig og et kristent perspektiv.⁸⁶

På den annen side ble romanifolket sett på som en trussel overfor det ordnede samfunnet, og det var derfor vel så viktig å få bukt med deres reisende livsførsel, som ofte ble forbundet med kriminalitet, spredning av smittsomme sykdommer, og dårlig moral som kunne smitte over på den bofaste befolkningen.⁸⁷ Etter hvert vant også rasehygienisk tankegang innpass i assimileringspolitikken.

Walnum, som var den mest sentrale personen i utformingen av politikken, så i grove trekk for seg at man gjennom frivillig arbeid skulle forsterke effekten av vergerådsloven og

---

⁸³ Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges fem og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1896*. Nr. 5, dokument nr. 100. Kristiania: Det Steenske Bogtrykkeri, 1896, s. 7.

⁸⁴ NOU 2015: 7, s. 50.

⁸⁵ Stenhammer, Madeleine. «En norsk misjonsstasjon?» I Vedlegg til NOU 2015: 7, 508–544. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015, s. 510–511.

⁸⁶ Sandvik, Anne-Berit. «Å være tater i barne- og skolehjem». I *Romanifolket og det norske samfunnet. Følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*, redigert av Bjørn Hvinden, 101–129. Trondheim: Fagbokforlaget, 2000, s. 108.

⁸⁷ Haave, Per. «Hovedtrekk i norsk romani-/taterpolitikk: Assimilering». I *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*, redigert av Nik. Brandal, Cora Alexa Døving og Ingvill Thorson Plesner, 95–111. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017, 97–98.

løsgjengerloven – to lover som rammet romanifolket hardt. Lovene var, ifølge Misjonen selv, en forutsetning for at Walnums plan skulle lykkes⁸⁸ – et synspunkt som fikk politisk støtte under Stortingets behandling av bevilgningen til Misjonen i 1897.⁸⁹

2.4.3 Vergerådsloven og omplassering av romanifolkets barn

Arbeidet med romanifolkets barn var Misjonens fremste virkemiddel mot «omstreiferproblemet», og var selve kjernen i organisasjonens virksomhet. Walnum uttrykte tidlig sine tanker rundt barna: «Taterbørnenes Nød er saa iøinespringende», skrev han i det tidligere omtalte innlegget i *Morgenbladet* i 1893, og foreslo så å opprette barnehjem for å sikre dem en god oppdragelse: «[H]vad der maa til, er et *Børnehjem, udelukkende for Taterbørn*, forat Opdragelsen kan tage Sigte paa de Tilbøieligheder, disse Børn har og fra først til sidst anlægges paa Bekjæmpelsen af disse.»⁹⁰ Walnum så for seg at å skille barna fra foreldrene, anbringe dem i barnehjem og gi dem en kristen oppdragelse, ville vanskeliggjøre videreføringen av romanifolkets livsførsel og kultur, og til slutt få bukt med «omstreiferproblemet».

Vedtaket om *lov om behandling av forsømte barn* (vergerådsloven) i 1896 var helt avgjørende for at Misjonen kunne gjennomføre politikken sin overfor barna. Loven gjorde det mulig for offentlige myndigheter å gripe inn ved mistanke om at foreldre forsømte sitt ansvar overfor barna sine. Viktigst for Misjonen og assimileringspolitikken, var lovens § 1 bokstav b. Den åpnet for omplassering av barn dersom «det på grunn av foreldres eller opdrageres lastefullhet eller forsømmelighet finnes vanyrdet, mishandlet eller sedelig forkommet eller må befryktes å ville bli sedelig fordervet og en advarsel ikke antas egnet til å rette forholdet».⁹¹ De fleste av romanifolkets barn kom inn under denne bestemmelsen, mente Misjonen.

I 1899 erklærte Misjonen i sitt månedsblad *Fra landeveien* at man «vil [...] opprette barnehjem, hvor omstreifernes børn kan optages, helst saa tidlig som muligt, og ved opdragelse gjøres skikket til at leve som et virksomt og nyttig led af samfundet.»⁹²

---

⁸⁸ Stortingsforhandlinger, 1896, s. 8–11.

⁸⁹ Jf. Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges sex og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1897*. Nr 1a, Sth. Prp. No. 1, Hovedpost IV, kapittel 9. Kristiania: 1897.

⁹⁰ *Morgenbladet*, nr. 488, 16. september 1893, s. 1.

⁹¹ Theiste, J. Schaan. *Lov om behandling av forsømte barn av 6. juni 1896, med senere tilleggslover, med anmerkninger og henvisninger*. Oslo: J. M. Stenersens forlag, 1935, s. 9.

⁹² *Fra landeveien*, nr. 6, 1899.

Vergerådsloven trådte i kraft i 1900, et år etter at Misjonen opprettet sitt første barnehjem. Flere barnehjem kom til i årene fremover. Det er ikke kjent nøyaktig hvor mange barn som ble tatt hånd om etter vergerådsloven, eller som ble plassert under Misjonens omsorg, men det er gjort anslag på henholdsvis omkring 1100 og 1500 barn.⁹³

Barna ble ofte sendt langt vekk fra familien for å vanskeliggjøre kontakten mellom dem. Alt som kunne minne om romanifolkets kultur og språk var bannlyst på barnehjemmene. Brev og gaver til dem ble ofte konfiskert, og dersom de spurte etter foreldrene, kunne de få til svar at de var uønsket av dem eller at de var døde – uten at det nødvendigvis var sant. Foreldre som tok kontakt med Misjonen i håp om å finne igjen barna, ble ofte avvist og fortalt at barna hadde det bra der de var.⁹⁴ Realiteten var derimot en annen. Lite omsorg og fysisk avstraffelse preget livet på barnehjemmene. Verbal mishandling forekom også, ved at de ble fortalt hvor mindreverdige de var på grunn av sin bakgrunn.⁹⁵ Her kan det for øvrig trekkes paralleller til samfunnsforsker Erving Goffmans teori om *krenkelsesprosessen*, som tar utgangspunkt i innsatte/innlagte i totale institusjoner, der alle aspekter ved tilværelsen skjer innenfor institusjonen og oftest i nærvær av andre mennesker. Krenkelsesprosessen pågår gjennom hele oppholdet, og målet er å bryte ned og rense de innsatte/innlagte for alle spor fra samfunnet utenfor. Deretter skal identiteten deres bygges opp igjen etter institusjonens ideal.⁹⁶

2.4.4 Løsgjengerloven – bosetting og tvangsarbeid

Selv om assimileringsarbeidet i stor grad rettet seg mot barna, var det ifølge Walnum også helt vesentlig å rette tiltak mot de voksne, i form av bosetting og arbeidsopplæring. I 1896 påpekte han at «[k]ampen mod omstreifervæsenet er *haabløs*, saalænge man ikke ved en tilstrekkelig streng anvendelse af tvangsarbeide sætter en stopper for det. Hvad man bygger op ved at tage sig af omstreifernes børn, river man selv ned igjen, hvis man lader de voksne uhindret fortsætte sit vandrelev.»⁹⁷ I forlengelsen av dette hevdet han at vedtaket om vergerådsloven med nødvendighet krevde at det ble vedtatt en «lov mod løsgjænger, betleri og drukkenskap», som var blitt foreslått

---

⁹³ Nordvik, 2015, s. 351–352.

⁹⁴ Eide, Bernt og Ellen Aanesen. *Nasjonens barn*. Oslo: Conflux Forlag, 2008, s. 55; Nordvik, 2015, s. 346.

⁹⁵ Sandvik, 2000, s. 116–117.

⁹⁶ Sandvik, 2000, s. 107–108.

⁹⁷ Stortingsforhandlinger, 1896, s. 9 (Walnums utheving).

av straffelovskommisjonen. «En lov som denne vil utvivlsomt stanse den utvikling, omstreifervæsenet har taget», mente Walnum.⁹⁸

Lov om løsgjengeri, betleri og drukkenskap av 31. mai 1900 (løsgjengerloven) ble vedtatt i 1900 og trådte i kraft i 1907. Formålet med loven var å få bukt med arbeidsføre løsgjengere, tiggere og alkoholmisbrukere, ettersom lediggang ble sett på som skadelig for samfunnet. Gruppene loven rettet seg mot, kunne ekskluderes fra retten til fattigunderstøttelse. I tillegg åpnet den for bruk av tvangsarbeid.⁹⁹ Man rettet seg særlig mot «omstreifervesenet». Et forslag til loven fremhevet samfunnsproblemet og faren de utgjorde:

*Allerede forlængst har det været erkjendt, at Omstreifervæsenet og navnlig da det saakaldte Fantefolks Omstreiferi ikke alene er en Plage for mange Landdistrikter, hvis spredte Befolkning ofte formelig tyranniseres af de regelmæssig i større Følge optrædende Omstreifere, men ogsaa i sig selv indebærer en Fare for Retssikkerheden i Samfundet.*¹⁰⁰

Man pekte på «omstreifervesenet» som en stor plage for befolkningen på bygdene, men også det at de utgjorde en trussel for rettssikkerheten i samfunnet generelt.

Lovens § 7 var av størst betydning for assimileringspolitikken. En person som ikke kunne vise til fast bopel eller lovlig erverv, kunne med hjemmel i § 7 tvangsboettes,¹⁰¹ noe som i stor grad gjaldt romanifolket. Mange romanifolk hadde likevel arbeid som kom under definisjonen av «lovlig erverv»: Ervervet var ifølge lovens § 3 lovlig dersom det var «av regelmæssig art».¹⁰² I en kommentarutgave (1923) av loven het det at «[e]n omstreifer [...] vil i regelen ha et lovlig erhverv å skylde på – han kan si at han er hesteskjærer, blikkenslager, handelskar eller lignende». Men videre ble det presisert at han «allikevel er [...] den samme farlige person. Det er bare skalkeskjul det erhverv han påberoper sig.»¹⁰³

---

⁹⁸ Stortingsforhandlinger, 1896, s. 9.

⁹⁹ NOU 2015: 7, s. 46–47.

¹⁰⁰ Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1898/99*. Nr. 3, Oth. Prp. No. 2. Kristiania: 1898/99, s. 1.

¹⁰¹ Hartmann, Carl. *Lov om løsgjengeri, betleri og drukkenskap*. 2. utg. Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag, 1923, s. 31.

¹⁰² Hartmann, 1923, s. 17.

¹⁰³ Hartmann, 1923, s. 18.

Med en slik forståelse fikk Misjonen fra 1907, med hjemmel i lovens § 7, det særskilte ansvaret med å bosette romanifolket.¹⁰⁴ Bosettingen skulle skje via arbeidskolonier. Ifølge en artikkel i *Fra landeveien* i 1907, ville «[l]øsgjængerloven [...] baade direkte og indirekte give det frivillige arbeide det nødvendige rygstød.»¹⁰⁵ Indirekte, i den forstand at loven ville gjøre romanifolket bevisst på at livsførselen deres var ulovlig. Direkte, ved at politiet – når de arresterer et medlem av romanifolket – kan ettergi etterfølgende tvangsarbeid dersom han forplikter seg til å bli «en passende tid» på en arbeidskoloni eller lignende anstalt. Det var, ifølge Misjonen, i statens egen interesse at så få som mulig innsettes i tvangsarbeid. Videre ble det fremholdt at dersom han ikke tok imot den frivillige hjelpen (bli anbrakt til en arbeidskoloni), ville *han* bli plassert i en tvangsarbeidsanstalt, kona i en annen, mens barna ble levert til vergerådet, og dermed splittes familien. I motsatt tilfelle ville familien få et eget lite hjem på arbeidskolonien, bli lært opp til å arbeide, og få veiledning og hjelp til å starte et rolig liv. «Der vil saaledes blive den sterkeste opfordring for omstreiferne til at tage imod den haand, som barmhjertige mennesker rækker ud efter dem. Og de vil snart forstaa, hvor ilde de er tjent med at afvise hjelpen.»¹⁰⁶

Walnum planla å bygge tre arbeidskolonier i ulike deler av landet, der romanifamilier skulle anbringes og oppdras til å bli bofaste. Av økonomiske årsaker ble det kun anlagt én koloni for familier, Svanviken på Nordmøre, opprettet i 1908. Det ble også opprettet en arbeidskoloni – Bergfløtt – for «geseller og enslige mænd» i 1911.¹⁰⁷

2.4.5 Sterilisering og rasehygiene

Fra 1934 ble også sterilisering et viktig ledd i Misjonens kamp mot «omstreifervesenet». Det året fikk man i stand en ny steriliseringslov i Norge – *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934*. Loven kom til i en periode da rasetenkningen og – til en viss grad – den rasehygieniske bevegelsen stod sterkt i Norge. At det fantes ulike menneskeraser, og at disse var hierarkisk ordnet med den hvite rasen på toppen, var allment akseptert i samtidens raseforskning. Rasehygiene gikk i grove trekk ut på å forbedre den hvite rasen ved å sørge for at de med det mest verdifulle arvematerialet fikk flere barn (positiv rasehygiene), og ved å sette begrensninger på formeringen blant de med dårligere arvemateriale (negativ rasehygiene).

---

¹⁰⁴ NOU 2015: 7, s. 47.

¹⁰⁵ *Fra landeveien*, nr. 8, 1907.

¹⁰⁶ *Fra landeveien*, nr. 8, 1907.

¹⁰⁷ NOU 2015: 7, s. 44.

Inntil steriliseringsloven av 1934 ble vedtatt, var sterilisering strengt tatt bare tillatt av medisinske hensyn som gikk på kvinnens liv og helse.¹⁰⁸ Men med den nye steriliseringsloven, åpnet man blant annet for kontroll av mennesker man så på som mindreverdige og åndssvake, og deres muligheter til forplantning – mennesker man antok ikke ville kunne klare å forsørge barn, eller som ville få «arvedefekte» barn. Loven tillot tvangssterilisering overfor disse, altså sterilisering uten eget samtykke fra den som skulle steriliseres.

Loven inneholdt imidlertid ingen hjemmel for sterilisering av romanifolk eller andre omstreifere, og hadde heller ikke en uttrykkelig hensikt å ramme dem.¹⁰⁹ Likevel ble den et viktig redskap for Misjonen. Det var ikke snakk om en omdefinering av Misjonens opprinnelige mål om å assimilere romanifolket, men loven skulle nyttes til å effektivisere den eksisterende assimileringspolitikken ved å skille ut og sterilisere dem som ikke lot seg påvirke av Misjonens miljøtiltak, og som man mente derfor ikke var skikket til å være foreldre.¹¹⁰

Legen Johan Scharffenberg var en sentral skikkelse i forbindelse med rasehygien, og var en pådriver for rasehygienisk sterilisering. Han var kritisk til Misjonens sosialpolitikk overfor romanifolket, og mente at tvungen sterilisering var «det mest rasjonelle middel mot omstreiferondet.»¹¹¹ Han var en aktiv foredragsholder og skribent, og forfattet en rekke innlegg i avisene i 1920- og -30-årene om sterilisering av omstreifere, som han så på som «mindreverdige». Han skrev flere innlegg i avisene der han argumenterte for synet sitt. Historiker Per Haave har pekt på at det er god grunn til å hevde at Scharffenberg i sterk grad bidro til å sette steriliseringsspørsmålet på Misjonens dagsorden.¹¹² Dette vil jeg se videre på i kapittel 4.

Misjonens generalsekretærer i 1930- og 1940-årene, Ingvald B. Carlsen og hans etterkommer Oscar Lyngstad, var aktive pådrivere for sterilisering. Det er dokumentert at 125 personer med romanibakgrunn ble sterilisert i medhold av steriliseringslovgivningen i perioden 1934–77. Mer enn 230 kvinner med romanibakgrunn kan ha blitt sterilisert utenom loven. Av de 125 personene som ble sterilisert etter lov, ble 16 sterilisert med hjemmel i *lov nr. 1 til vern om folkeætten* av 1942. Den ble utarbeidet og vedtatt av de nazistiske myndighetene i Norge under

---

¹⁰⁸ Haave, 2000, s. 15–16.

¹⁰⁹ NOU 2015: 7, s. 48.

¹¹⁰ Haave, 2000, s. 81.

¹¹¹ Haave, 2000, s. 32.

¹¹² Haave, 2000, s. 81.

annen verdenskrig, og ble stående frem til frigjøringen i mai 1945, da man gikk tilbake til 1934-loven.¹¹³

2.5 Sammenfatning

Sundts teori om at romanifolket delvis stammet fra India fikk bred støtte i samtiden, og fikk betydning for storsamfunnets forståelse av folkegruppen, og for valg av virkemidler og tiltak overfor dem. Den innvandringshistoriske forklaringsmodellen antok at romanifolket kom til Norge på 1500-tallet. De ble raskt etter ankomsten erklært uønsket av myndighetene, og man satte inn tiltak som gikk på å drepe, fengsle og utvise dem fra landet. I 1840-årene kom flere holdningsendringer i samfunnet til syne gjennom et økende fokus på å assimilere romanifolket. Pressen spilte en viktig rolle for den økende oppmerksomheten og bevisstheten omkring romanifolket, blant annet gjennom å publisere hele eller deler av Fantefortegnelsen. Sundt ble en sentral aktør innen det tidlige assimileringarbeidet, men det lyktes ham ikke å assimilere romanifolket i særlig stor grad.

Det var med Walnum og opprettelsen av Misjonen på 1890-tallet at assimileringarbeidet for alvor ble effektivisert. Misjonens assimileringpolitikk var grunnet i det man så som et kristent arbeid, og bestod i en todelt politikk: Romanifolket ble sett på som en trussel overfor det norske samfunnet, og det var derfor nødvendig å få bukt med dem. Samtidig ble gruppen sett som en trussel mot seg selv, og man ønsket derfor å «redde» dem fra nøden og elendigheten Misjonen mente de befant seg i. For Walnum og Misjonen var omsorgsovertakelse og omplassering av romanifolkets barn selve kjernen i arbeidet, og opprettet derfor flere barnehjem hvor barna skulle få en «skikkelig» oppdragelse og leve under «kristen påvirkning». Men det var også viktig å få resten av familien bort fra sin reisende tilværelse. Svanviken arbeidskoloni ble derfor opprettet i 1908. Der fikk romanifamiliene et eget lite hjem og ble lært opp til å arbeide og leve et rolig liv.

Lovene som ble vedtatt og trådte i kraft omkring år 1900 – særlig vergerådsloven og løsgjengerloven – var avgjørende for at Misjonen kunne drive sin virksomhet.

På 1920-tallet fikk den rasehygieniske tankegangen fotfeste i Norge. Dette fikk konsekvenser for romanifolket og assimileringspolitikken. I 1934 fikk man i stand en ny steriliseringslov. Loven inneholdt ingen hjemmel for sterilisering av romanifolk, og var heller ikke eksplisitt rettet mot dem. Likevel ble loven brukt av Misjonen som et redskap i assimileringarbeidet.

---

¹¹³ NOU 2015: 7, s. 64.

Kapittel 3: Romanifolket i pressen – forestillinger og fremstillinger

Romanifolket har gjennom tidene blitt fremstilt av myndighetene som en trussel mot lov og orden, og det har vært et uttrykkelig ønske om å få en slutt på «omstreifervesenet». De negative holdningene overfor folkegruppen kom tydelig til uttrykk gjennom politikken og lovene som rettet seg mot dem. Myndighetene skapte et bilde av romanifolket som en gruppe det måtte slås hardt ned på.

Den norske pressen bidro i stor grad med å vedlikeholde det negative bilde som var skapt av romanifolket. På midten av 1800-tallet førte som tidligere nevnt flere forhold til en økende oppmerksomhet rundt romanifolket, noe som kom til syne i et stadig økende omfang av tekster om folkegruppen i avisene. Pressen spilte en sentral rolle i å formidle informasjon om dem til den norske befolkningen. Både pressens egne tekster og innsendte debatt- og meningsinnlegg skapte og opprettholdt svært negative identitetsbilder av romanifolket.

I dette kapittelet skal jeg se på hvilke forestillinger om romanifolket som kom til uttrykk i norsk presse i perioden 1845–1950, og på hvilken måte folkegruppen ble fremstilt. Jeg har valgt å se på henholdsvis notiser, artikler og leserinnlegg hver for seg. Gjennom disse tre avissjangrene kom forestillinger og fremstillinger til uttrykk på ulike måter, men bidro samtidig til å formidle et unisont identitetsbilde. Videre tar jeg for meg et utvalg forestillinger om romanifolket, og ser på hvordan avisene fremstilte romanifolket som henholdsvis mistenkelige og smittsomme, og hvordan de ble fremstilt i forbindelse med religion og hestehold. Til slutt skal jeg se på noen av motstemmene som kom til uttrykk i avisene. Motstemmene var ikke mange, men viser likevel at det negative synet som ofte kom til uttrykk i pressen ikke var enerådende.

3.1 Notiser

En vesentlig del av det som ble skrevet om romanifolket i avisene, tok form som notiser. Mot slutten av 1800-tallet og fremover kom notiser om romanifolket svært hyppig på trykk – iblant opptil flere ganger i måneden. Gjennomgangen av notiser om romanifolket viser en tydelig rød tråd i fremstillingen av dem: De var usiviliserte, kriminelle og umoralske mennesker – de lagde bråk og slåss, tagg og stjal, og var påtrengende og frekke overfor de bofaste. Gjennom hele perioden ble romanifolket gjentatte ganger knyttet til hendelser av negativ art, og svært sjelden til forhold som kunne gi et positivt inntrykk av dem. Romanifolket var helt klart en viktig ressurs for bygdesamfunnene ved at de tilbød ettertraktete varer og tjenester. Mange nøt trolig anerkjennelse og

respekt fra de bofaste,¹¹⁴ men slikt ble sjelden trukket frem i pressen. Selv om man i visse perioder kunne ha ulik tilnærming i måten man betraktet romanifolket på, later pressens syn på dem til å ha vært konsistent gjennom perioden, ved at man så romanifolket og deres livsførsel og opptreden utelukkende som et ordens- og samfunnsproblem.

Notiser i kildematerialet som ga eksplisitt uttrykk for negative holdninger, forekom jevnt gjennom hele perioden, men de var i mindretall. Størstedelen av notisene hadde en nokså nøytral fremstilling av romanifolket, uten bruk av nedsettende benevnelser eller at det ble gitt uttrykk for negative holdninger overfor dem. Man skildret hendelsens forløp og slo fast at det var «taterne» som stod bak ugjerningen, uten videre bemerkninger. Notissjangeren gir riktignok ikke alltid så mye plass til subjektive synspunkter, og gir generelt lite rom for bakgrunn og forklaring.¹¹⁵ Men selv om det ikke eksplisitt ble gitt uttrykk for negative holdninger, stilte likevel disse notisene romanifolket i dårlig lys ved at de stadig knyttet dem til kriminalitet, umoral og lignende. Enkeltbegivenheter som tyverier, konflikter, slagsmål og så videre, førte til at bildet de ga av romanifolket ble normalisert.

Tyverier, brannpåsettelse, truende oppførsel, konflikter, slagsmål, drap og andre uroligheter – gjerne i kombinasjon med at de var påvirket av alkohol – var gjennomgangstemaer i notisene om romanifolket i kildematerialet. En notis i *Indlandsposten* 2. april 1929 kan tjene som eksempel på en karakteristisk fremstilling av romanifolket i en nokså typisk situasjon slik de kom til uttrykk i avisene. Under overskriften «Blodig drama i Nannestad» skildret avisen et møte mellom romanifolk og bygdefolk:

Natt til langfredag kom et stort taterfølge til Nannestadkorset i Nannestad. De banket på hos en gårdbruker Trondsen og forlangte høilydt å få kjøpe brennevin. Gårdbrukeren svarte at han ikke solgte brennevin og stengte døren for de pågående taterne. Disse blev rasende og forsøkte å bane sig vei inn i huset. Trondsens sønn hentet da et gevær, skjøt og rammet en av taterne i armen. Taterne gikk på og den unge mann måtte skyte over tyve skudd for å holde dem unna. Naboene fikk omsider varslet lensmannen og det endte med at de mest aggressive av taterfølget blev arrestert.¹¹⁶

---

¹¹⁴ Hvinden, 2000, s. 18.

¹¹⁵ Eide, Elisabeth; Anne Hege Simonsen. *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2007, s. 75.

¹¹⁶ *Indlandsposten*, nr. 75, 2. april 1929, «Blodig drama i Nannestad», s. 2.

Notisen beskrev et ganske særpreget hendelsesforløp: Et reisefølge ankom en gård for å handle eller be om nattelogi, for så å bli avvist av beboerne på gården. Følget begynte da å opptre truende, og det hele endte med konflikt og arrestasjon. Seks av notisene i kildematerialet beskrev lignende hendelser. Ved slike møter med de fastboende ble romanifolket skildret som påtrengende og aggressive, og var til skrekk og fare for dem. Også ved andre møter mellom romanifolk og fastboende ble romanifolket beskrevet på lignende vis, og det var som regel romanifolket som ble beskrevet som «skurkene», mens de bofaste ble plassert i offerrollen, selv om det ikke var klart hvilken av partene som var skyld i hendelsen (konflikten, slagsmålet og så videre).

Sammenstøt mellom romanifolk – «taterslagsmål» – var også et gjentakende tema i notisene. «To omstreifere [...] røk igaar i slagsmaal efter en trætte», meldte *Jarlsberg og Larviks Amtstidende* i 1924. «Kniven blev flittig brukt, og da lensmand og læge kom tilstede var den ene av de kjæmpende [...] fryktelig tilredt. Han hadde faat 5 knivstik, hvorav et var trængt ind i lungen. Det er tvilsomt om han staar det over. Den anden [...] blev straks arrestert».¹¹⁷ Den knivstukkede i denne saken ønsket for øvrig ikke å anmelde forholdet. At man i slike saker ikke ville anmelde den andre parten til politiet, ble påpekt også i andre notiser, og kan tyde på at romanifolket hadde et ønske om å stå utenfor storsamfunnets rettsvesen, men også at de så på slike oppgjør seg imellom som bagatellmessige.¹¹⁸

Ofte ble benevnelser med negative konnotasjoner brukt om folkegruppen eller enkelte medlemmer av den, slik som «en *bande* taterere», «*taterkjerring*» og «*skrikende* unger». Mange slike benevnelser var nødvendigvis ikke veldig nedsettende i seg selv, men de kunne få en forsterket negativ betydning ved å bli satt opp mot mer positive benevnelser om de bofaste, som *frue* (i motsetning til *kjerring*) og *fredelige* innbyggere (i motsetning til en *bande* taterere). I svært mange tilfeller inneholdt overskriften – det som gjerne fanget oppmerksomheten til leseren først – slike ord med negative konnotasjoner: «*De farlige* taterere i Trondhjem»¹¹⁹, «*Taterere på krigsstien* i Fet»¹²⁰ og «*Kirkenær oversvømt* av taterere».¹²¹

Overskriftene kunne i tillegg legge føringer for måten leseren forstod teksten. Ikke sjelden ble samme notis gjengitt i flere aviser, av og til med små modifiseringer. Og det var særlig i

---

¹¹⁷ *Jarlsberg og Larviks Amtstidende*, nr. 76, 28. mars 1924, «Et knivstikkerdrama ved Grimstad», s. 2.

¹¹⁸ Jf. *Jarlsberg og Larviks Amtstidende*, nr. 233, 3. oktober 1928, «Blodig slagsmaal mellem taterere», s. 2 og *Kragerø Blad*, nr. 30, 30. mars 1945, «'Kan vi få henge den kjerringa'», s. 1.

¹¹⁹ *Bergens Tidende*, nr. 214, 14. september 1927, «De farlige taterere i Trondhjem», s. 8 (min uthevning).

¹²⁰ *Akershus Arbeiderblad*, nr. 41, 6. april 1949, «Taterere på krigsstien i Fet», s. 2 (min uthevning).

¹²¹ *Glåmdalen*, nr. 164, 2. august 1945, «Kirkenær oversvømt av taterere», s. 2 (min uthevning).

overskriftene disse modifiseringene kom til uttrykk. For eksempel brukte *Norges Kommunistblad* overskriften «Taterslagsmaal i Onsø»¹²² til en notis som omhandlet et slagsmål mellom romanifolk på en gård i Onsøy. *Indlandsposten* valgte en annen overskrift til samme notis: «Naar taterne kommer tilgaards».¹²³ Den siste overskriften ga et inntrykk av at hendelsen skildret i notisen var noe alminnelig, noe som i regelen hendte da romanifolk kom til gårdene.

Også mer direkte nedlatende benevnelser forekom, om enn forholdsvis sjelden blant notisene i kildematerialet. I forbindelse med en brann på en gård på Voss i juli 1924, rettet en rekke aviser blikket mot et par romanifolk som var blitt arrestert og beskyldt for å stå bak brannen. Avisen *Eidsvoll* benyttet samtidig anledningen til å sette sitt stempel på folkegruppen:

*Hvortlænge mon det norske folk vil være taalmodige overfor dette skitne pak, som lever paa landet som blodsugende klægger, stjæler, ødelægger, slaas, brænder, er oprørende, dyreplagere, skræmmer livet av kvinder og børn. Nu maa de ut av landet dette skrap. Vi har ikke raad til at fø paa dem, ut med dem, gi dem ikke mat, gi dem intet, jag dem væk. De er parasiter paa vort land og folk. [...]. En saadan flom av tatere som der iaar har været i Eidsvoll har det vel aldrig været. Faa dem ut. Rens distriktet for dette lusete, skidne forbryderiske pak.*¹²⁴

Avisens budskap ble understreket med en sterk referentkjede:¹²⁵ «pak» (x2), «klægger», «skrap» og «parasiter».

Notiser som ga eksplisitt uttrykk for negative holdninger overfor romanifolket, som i notisen over, rettet først og fremst kritikk mot livsførselen og det som hørte livsførselen til. For eksempel skrev *Morgenbladet* i 1852 om «saakaldte Tatere [...] som paa Grund af deres uvirksomme og tildeels ryggesløse Levnet ikke kunne andet end opvække en uhyggelig Følelse hos Enhver, der blot antræffer dem»¹²⁶, og i 1895 kunngjorde avisen *Fjell-Ljom* at det for tiden oppholder seg en mengde «tatere» i Trondheim, «hvor de snyder og bedrager af al sin evne».¹²⁷ Slike notiser kunne gjerne

¹²² *Norges Kommunistblad*, nr. 266, 14. november 1924, «Taterslagsmaal i Onsø», s. 2.

¹²³ *Indlandsposten*, nr. 263, 13. november 1924, «Naar taterne kommer tilgaards», s. 3.

¹²⁴ *Eidsvold Blad*, nr. 82, 21. juli 1924, «Væk med taterpakket».

¹²⁵ En referentkjede er tett forekomst av innholdsmettede ord i en tekst. Betydningen av ordene ligger gjerne nær hverandre, og bidrar til å forsterke budskapet i teksten.

¹²⁶ *Morgenbladet*, nr. 29, 29. januar 1852, s. 2–3.

¹²⁷ *Fjell-Ljom*, nr. 96, 23. september 1895.

inneholde en advarsel eller en oppfordring til publikum om å være på vakt for romanifolk, og de kunne komme med en anmodning om at noe måtte gjøres for å bli kvitt «plagen», eller presentere egne løsningsforslag. *Indlandsposten* hadde for eksempel følgende notis på trykk i 1917:

*Høsten er kommet og med den taterplagen. Det første livstegn fra dem iaar har vi i branden paa Greaker igaarmorges. Laavebygningerne paa landsbygden er kjærkomne for de hjemløse eksistenser naar den tid kommer da de ikke længer kan ta tiltakke med Guds frie natur. Det var ikke noget at misunde dem, men med sin utsøkte mangel paa hensynsfuldhet og ansvarsfølelse blir de farlige folk, og den røde hane følger ikke saa sjelden i deres spor. Det blir kostbart at huse denslags eksistenser, og der bør snarest mulig gjøres noget for at stoppe deres færd. I Søndre Odalen skal der nu ansættes en politibetjent som specielt skal vie landstrykerne sin opmerksomhet og faa dem ut av bygden. En lignende foranstaltning bør gjøres i alle bygder, hvor det ikke allerede er gjort, og det er nødvendig at gaa strengt til verks for at bli plagen kvit.*¹²⁸

Notisen gir også et godt eksempel på stereotypiske forestillinger som pressen ofte kunne ha om romanifolket: De var hensynsløse og manglet ansvarsfølelse, noe som gjorde dem til farlige folk, og ikke sjelden var konsekvensen av det brann. Romanifolket har ofte blitt anklaget og mistenkt for å stå bak en rekke branner. Elleve notiser i kildematerialet knyttet romanifolket til branner. De ble også mistenkt for andre ugjerninger, og ofte var tilstedeværelsen deres overbevisende nok – håndfaste bevis var sjelden en nødvendighet for å legge ut om dem i avisene. Dette blir videre drøftet senere i kapittelet.

Selv om notisene hovedsakelig ikke ga uttrykk for negative holdninger overfor romanifolket, bidro de likevel til å tegne et negativt bilde av folkegruppen gjennom å knytte dem til hendelser av negativ art.

3.2 Artikler

I motsetning til notisene, var ikke forekomsten av artikler om romanifolket like tett. Til gjengjeld ga artiklene ofte mer plass til avisenes egne synspunkter. Artiklene i kildematerialet ga i mye større grad enn notisene uttrykk for kritiske holdninger til romanifolket, og flertallet av artiklene fremstilte romanifolket på en svært negativ måte. Dette kom gjerne til uttrykk gjennom stereotypiske

---

¹²⁸ *Indlandsposten*, nr. 244, 20. oktober 1917, «Taterplagen», s. 2.

forestillinger, og gjennom budskap om å få bukt med deres livsførsel, og freidige og påtrengende opptreden, ofte forsterket ved bruk av sterke ytringer og referentkjeder.

Nøytrale og objektive fremstillinger forekom blant kildematerialet, men forholdsvis sjelden. Kun ni av 35 artikler¹²⁹ i kildematerialet ga ikke eksplisitt uttrykk for negative holdninger. Men i likhet med notisene, knyttet disse artiklene likevel romanifolket til hendelser som slagsmål, branner, kriminalitet og slikt, eller til lover om strengere kontroll overfor romanifolket, og bidro således til å sette dem i et dårlig lys.

En del av artiklene var ment som rent opplysende tekster som skulle belære leserne om romanifolket. Disse artiklene var imidlertid preget av stereotypiske forestillinger og fordomsfulle holdninger. Rundt midten av 1800-tallet ble flere slike tekster trykt i avisene. Det ble også publisert flere utdrag fra Sundts bok *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge* – en bok som til dels var svært stigmatiserende overfor romanifolket.

Artikkelserien «Om Fantefølgerne» i avisen *Den Constitutionelle* fra 1846 er et godt eksempel på tekster preget av stereotyper, fordommer og negative holdninger. Der ble det slått fast at romanifolket står i opposisjon til den norske fastboende befolkningen og at de lever i et slags fiendskap med alle andre mennesker. At de, ifølge artikkelen, var aldeles blottet for kristelig moralitet og sedelighet, ble særlig problematisert.¹³⁰ Artikkelen påstod at deres ørkesløshet og rastløshet har fremavlet den «yderste Raahed og Umoralitet», og at barna, som vokser opp uten lærdom og uten andre en «slette Exempler for Øie», naturligvis vil forfalle til samme «dovenskap og Tøilesløshed i Sæder som Forældrene øve.»¹³¹ Om de indre stridighetene hos romanifolket ble det fremholdt at «[d]en barbariske Haardhed, hvormed de enkelte Medlemmer indbyrdes behandle hinanden under deres hyppige Stridigheder maa afstumpe enhver naturlig Følelse af Kjærlighed og Blidhed hos den opvoxende Slægt [...]. Haanden og Kniven afgjøre deres Tvistmaal». Og når brennevinet, «som de Alle elske høit», har bragt deres «onde Lidenskaber i Oprør», er de farlige, og blodige slagsmål mellom dem hører regelen til.¹³² Fraser som «befriet for deres Besøk» bidro også til å understreke avisens avvisende holdning til romanifolket.¹³³

---

¹²⁹ Her er det kun medregnet artiklene i dagspressen, ikke artikler i Misjonens månedblad.

¹³⁰ *Den Constitutionelle*, nr. 266, 23. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 1–2.

¹³¹ *Den Constitutionelle*, nr. 267, 24. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 2.

¹³² *Den Constitutionelle*, nr. 267, 24. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 2–3.

¹³³ *Den Constitutionelle*, nr. 266, 23. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 1.

Artikkelserien fremstilte romanifolket som et motstykke til den norske bofaste befolkningen, og var både til skrekk, plage og fare for den. Romanifolket var drikkfeldige, hemningsløse og usiviliserte mennesker, hvis uoverensstemmelser ble avgjort med slagsmål. De var også arbeidssky og hadde en trang til å reise som man så på som svært uheldig, og som hadde ført til at de var forfalt som mennesker. Mer enn noe annet ble deres ukristelige og umoralske natur problematisert, og det var denne som lå til grunn for deres fremtreden, ifølge artiklene.

Nesten hundre år senere var flere av de samme forestillingene fortsatt til stede. Omkring 1930-tallet var det tre ulike artikler som ble (gjen)trykt i flere aviser, hvis budskap var å bidra med kunnskap om romanifolket. For ordens skyld vil jeg nevne at artiklene omhandlet både romanifolk og rom («sigøinere»), og disse ble stort sett behandlet under ett, selv om det også kunne settes tydelige skiller mellom dem. Artiklene mente at «taterne» var navnet på folkegruppen som bodde i Norge, mens deres slektninger i utlandet ble kalt «sigøinere». «Taterne» nedstammet fra «sigøinerne», men bestod også av inngiftede nordmenn.

Disse artiklene ga et mer eller mindre tilsvarende inntrykk av romanifolket som i artiklene fra midten av 1800-tallet, med unntak av det kristne aspektet, som det ble lagt liten eller ingen vekt på. Fremfor alt ble de stemplet som en fare for de bofaste og de stod i et motsetningsforhold til dem.

I artikkelen «Sigøinerne – det hjemløse vandrerfolk, som man nu ser mindre og mindre av» fra 1928, ble det i retrospekt skrevet om bonden som var redd for å få gården sin stukket i brann eller for at dyr og mennesker skulle bli forhekset. Og i forbindelse med arbeid med hest ble det påstått at de viste en enestående frekkhet overfor fastboende, og «ved hjelp av sakkyndige miner, sluhet og uforskammethet samt et apotek som ofte gjemte baade bulmerurtsfrø, arsenikk og andre giftstoffer», lurte de bøndene.¹³⁴

Også under hestehandel måtte man vise varsomhet. Artikkelen «Det vandrende folk» – eller varianten «Det mørkhudede vandringsfolk» – fra 1929 påpekte at man måtte være svært hestekyndig for ikke å bli snytt av dem under handel med hest. Det er flere ganger blitt påstått i avisene at romanifolk har løyet både om hestens alder og rase, eller har latt være å oppgi mangler ved hesten.

Videre hevdet artikkelen at romanifolket har fullstendig forakt for et ordnet samfunnsliv, og at naskeri og tyveri i stort og smått utgjør deres «nasjonalsynd». De var ofte å treffe på markedene, «hvor de har lett for å stjele». Romanifolket ble karakterisert ved overfall, mord, tyveri og plyndring. Videre het det at de utgjorde en fare for befolkningen, særlig i de avsidesliggende

---

¹³⁴ *Smaalenenes Social-Demokrat*, nr. 272, 21. november 1928, «Sigøinerne – det hjemløse vandrerfolk, som man nu ser mindre og mindre av», s.1–2.

bygdene der de visste befolkningen ikke turte mukke av frykt for hevn. Deres ustyrlige sinne gjorde at de ofte kom i slagsmål. Det ble fremholdt at slike slagsmål ofte foregikk mellom «taterfamiljer, hvorved blylodder, boksehandsker og skarpslipte kniver brukes undertiden.»¹³⁵

Ifølge artikkelen «Litt om taternes sprog og levesett» fra 1933 var romanifolket et folk som behandlet alle «ikke-tatere» med «stor likegyldighet og omgås dem bare for å tjene penger på dem», og deres rettsbegreper er primitive og slektsfeider utkjemper «på kniven».¹³⁶

Felles for de tre artiklene, var at de fremstilte romanifolket som en motsetning til bygdefolket og de verdiane og normene som kjennetegnet et ordnet samfunn. Og romanifolket visste å utnytte de bofaste for å få det som de ville. Et annet fellestrekk var at romanifolkets etnisitet og språk, og aspekter rundt dette, ble viet forholdsvis stor plass. Tidligere ble ofte religion vektlagt i forståelsen av romanifolket, men det later til at etnisiteten var en faktor som nå tok over den rollen religionen tidligere hadde. Med utgangspunkt i kildematerialet kan det se ut til at dette bruddet oppstod mellom 1900 og 1920-årene. De siste tekstene med en kristen forståelsesramme overfor romanifolket var fra slutten av 1800-tallet, mens tekstene som forstod romanifolket ut fra et rasemessig perspektiv var fra 1920-tallet og fremover. Bruddet kan naturlig nok ha sin forklaring i rasetenkningens betydning utover på 1900-tallet, og særlig fra 1920- og 30-årene. Artikkelen «Det vandrende folk» fra 1929 påstod for eksempel at det norske og svenske romanifolket var oppstått som følge av at «dårlige elementer» hadde inngått forhold og ekteskap med «sigøinerne» som var kommet hit på 1500-tallet. Romanifolket hadde «fått nedarvet som bastard meget av de gamle nordboernes rå og hensynsløse brutalitet, samt den perversitet, som utmerker endel sydlandske folkeslag og som hos sigøinerfolket er fremtredende». Resultatet av denne kryssningen av «dårlig» arvemateriale så man i romanifolkets fremtredende trekk: «Et umåtelig begjær etter spirituosa, og en utøielig sexuell drift, upålitelighet og lumskhet, hevnbegjær og uærlighet».¹³⁷ Det var altså ikke fraværet av kristen tro og oppdragelse som forklarte deres vesen, slik som på 1800-tallet, men arveanlegget.

Også nyhetsartiklene kunne bidra med å tegne et negativt bilde av romanifolket, først og fremst som en trussel mot sikkerheten for de bofaste. I 1905 skrev Solør-avisen *Solungen* om at de atter en gang hadde fått besøk av en «bande tatere» i området, og «hvor de kommer optræder de paagaende, og naar det flasker sig slig, truende.» Avisen berettet videre en «skrekkehistorie» om

---

¹³⁵ *Haugesunds Avis*, nr. 219, 18. september 1929, «Det vandrende folk», s. 2 og 8.

¹³⁶ *Indre Smaalenenes Avis*, nr. 170, 6. november 1933, «Litt om taternes sprog og levesett», s. 4.

¹³⁷ *Haugesunds Avis*, nr. 219, 18. september 1929, «Det vandrende folk», s. 2.

hvordan et følge tok seg til rette på en gård, der gårdskonen var alene hjemme. De «visiterede [...] baade skap og aflukker» på jakt etter salt, «hvoraf de uden videre forsynede sig.»¹³⁸ Samme nummer av avisen inneholdt også en kortere artikkel om «slagsmaal og knivstik» mellom romanifolk som en konsekvens av deres drikkfeldighet, og antydte at de var farlige mennesker.¹³⁹

I en nyhetsartikkel i avisen *Hadeland* fra 1925 kunne man lese om at det hadde kommet et romanifølge til ei grend:

*Det bestod av 4 mannfolk [...] og de var alle meget krigerske. De holdt et leven uten like, buldret og skrek saa de hørt lang vei og skræmte alle de kom i nærheten av. Konen i det hus som de spesielt hadde utset som basis for sine operationer tok sine 3 smaa barn og søkte ly hos en nabo mens manden kom sig undav paa anden maate. I de andre stuerne i nærheten laaste man dørene forsvarlig, da man kjendte gjæsterne fra før og viste at de var værre end vilde dyr naar de var ute paa krigsstien.*¹⁴⁰

Romanifolket ble beskrevet som svært aggressive og fiendtlige, og var en byrde for beboerne, som måtte gjemme seg eller flykte fra eget hus. Deres ugjerninger ble fremstilt som utspekulerte og nærmest av organisert art (jf. «operationer»).

Også stereotypiske holdninger og problemstillinger knyttet til etnisiteten kunne komme til uttrykk i nyhetsartiklene: I en artikkel i *Indre Smaalenenes Avis* fra 1931 ble det i forbindelse med et slagsmål mellom to romanifolk hevdet at «[t]aterne er folk med et hissig gemytt. Særlig når de får drukket endel som tilfelle var igår, sitter kniven løst i sliren».¹⁴¹ Og i avisen *Oplendingen* ble det i 1943 fremholdt at romanifolket er et vanskelig folkeferd å ha med å gjøre. De lager bråk og leven, og gidder ikke å arbeide.¹⁴²

Flere artikler oppfordret til handling mot «tateruvæsenet», og tok til orde for å utøve mer kontroll over eller fjerne dem: «En stopper bør snarest mulig settes for dette uvæsen», fastslo *Solungen* i 1905, «ihvertfald burde politi være for haanden for at holde disse umennesker i ave.»¹⁴³

---

¹³⁸ *Solungen*, nr. 138, 25. november 1905, «Tatere – zigeunere», s. 1–2.

¹³⁹ *Solungen*, nr. 138, 25. november 1905, «Slagsmaal og knivstik», s. 2.

¹⁴⁰ *Hadeland*, nr. 158, 24. november 1925, «En voldsom taterbatalje i Moen søndag kveld», s. 2.

¹⁴¹ *Indre Smaalenenes Avis*, nr. 53, 9. april 1931, «En uhyggelig avslutning på hestemarken i Mysen igår», s. 1.

¹⁴² *Oplendingen*, nr. 111, 9. juni 1943, «Taterne slipper ikke unna arbeidsinnsatsen», s. 4.

¹⁴³ *Solungen*, nr. 138, 25. november 1905, «Tatere – zigeunere», s. 2.

Mens *Østlandets Blad* i 1935 poengterte – i forbindelse med at det skulle drives «klappjakt» på alle omstreifere over hele landet for å få skrevet dem inn i offentlige statistikker – at om man ikke får uttryddet dem, «så få et fyldestgjørende materiale» over hvem og hvor mange det er av dem.¹⁴⁴

Artiklene om romanifolket ga gjennomgående uttrykk for svært negative holdninger overfor romanifolket, gjennom blant annet stereotypiske forestillinger og gjennom ytringer med budskap om å få bukt med dem. Språket i artiklene var oftest preget av negative karakteristikk. Disse faktorene kunne sammen bidra til å skape et svært negativt bilde av romanifolket.

3.3 Leserinnlegg

Avisene kunne også fungere som arena for diskusjoner og meningsutveksling. Flere av innleggene ble skrevet av personer som selv hevdet å ha førstehåndskjennskap til romanifolk. Innleggene var – kanskje av den grunn – generelt mer nyanserte i synet på folkegruppen enn det som kom til uttrykk i pressens egne tekster. Riktignok bestod kildematerialet hovedsakelig av innlegg med en overveiende negativ holdning til romanifolket, men disse holdningene kom ofte til uttrykk på forskjellige vis. I likhet med både notisene og artiklene, kunne samme leserinnlegg bli trykt i flere forskjellige aviser.

Rent tekstuelte inneholdt leserinnleggene som oftest svært negative karakteristikk av romanifolket, og var gjerne mettet med referentkjeder – oftere enn i pressens egne tekster. «Pak», «plyndringstog», «skræk», «landeplage» og «snyltere» var noen av begrepene romanifolket og deres reisende livsførsel gjerne ble assosiert med.

Ingen av innleggene i kildematerialet rettet imidlertid kritikk mot romanifolket som etnisk gruppe. Selv da den rasehygieniske tankegangen gjorde seg særlig gjeldende i mellomkrigstiden, var ikke de negative holdningene som kom til uttrykk i leserinnleggene knyttet til etnisiteten. Det var livsførselen som fremfor alt ble problematisert. Livsførselen knyttet man igjen til moralsk forderv, tigging, kriminalitet og annen upassende oppførsel.

De fleste av innleggene fremstilte romanifolket som skumle, farlige og plagsomme mennesker. Og ikke minst ble de fremstilt som uønskede og ugunstige elementer i samfunnet. I et leserinnlegg i *Hamar Stiftstidende* i 1886 ble det uønskede romanifolket satt opp mot andre «reisende», nemlig de langt mer ønskede og lønnsomme utenlandske turistene. Romanifolket ble omtalt som turismens mørke sidestykke. «Disse Horders» reiselyst sjeneres ikke av «tarveligt

---

¹⁴⁴ *Østlandets Blad*, nr. 76, 30 mars 1935, «Ski er Oslo–Moss-distriktets beste sted for omstreifere, uttales fra taterhold», s. 2.

Logement- og Befordringsmidler», og de stjeler det de ikke får tak i på lovlig vis. Det ble videre slått fast at deres overhåndtagende dagdriveri og tøylesløshet burde avstraffes og hemmes til beskyttelse for «fredelige Folk».¹⁴⁵ I motsetning til de utenlandske turistene, var romanifolket ulønnsomme og et forstyrrende element i samfunnet, der de tok seg til rette, tagg og stjal, og var til bry og plage for den bofaste befolkningen.

Lignende karakteristikker av romanifolket ble gitt i et leserinnlegg i *Fjordenes Blad* i 1895. Forfatteren beskrev dem som store flokker som svermet omkring, og mente det ikke ville være fjernt å sammenligne dem med egyptiske gresshopper (jf. den bibelske beretningen «Egyptens ti plager»). Videre påstod forfatteren at de spiser opp en hel del av landets grøde. Romanifolket viste en appetitt og brutalitet som var «rentud grusom».¹⁴⁶ De var med andre ord en stor plage for fastboende, og tok seg frem på en måte som var svært ugunstig for samfunnet.

I 1895 påstod en leser i *Morgenbladet* at de fører offisiell krig mot det norske samfunnet gjennom deres tiggeri og drapstrusler. Tiggingen alene kostet samfunnet mer enn om de ble internert for statens regning, hevdet han videre.¹⁴⁷

Felles for disse og flere andre leserinnlegg, var at de fremstilte romanifolket som en stor kostnad for samfunnet. De finansierte sitt livsopphold på andres bekostning – gjennom tigging og tyverier – og skatt betalte de heller ikke. Dette så ut til å være en av de sentrale innsigelsene mot romanifolket i leserinnleggene.

En annen fellesnevner var at de ble fremstilt som et problem som på en eller annen måte måtte løses. Selve budskapet i flertallet av leserinnleggene i kildematerialet var hovedsakelig knyttet til det å få bukt med «omstreifervesenet». Det ble ofte fremsatt anmodninger om at noe måtte gjøres, og flere av innleggene lanserte egne løsningsforslag. Løsningen hang naturlig nok sammen med hva som lå til grunn for livsførselen.

Lærer M. O. Trøen påstod i 1888 i avisen *Fædrelandet* at romanifolket var forfalt som følge av lediggang. Med storsamfunnets hjelp – og det var samfunnets plikt å hjelpe – skulle de reises igjen gjennom *arbeidet*. Det var også et sentralt poeng at romanifolket gjennom å arbeide ville bli frelst, og dermed bli tatt opp i det kristne fellesskapet.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ *Hamar Stiftstidende*, nr. 144, 7. desember 1886, «Turiststrøm – Omstreifer-Uvæsen», s. 2.

¹⁴⁶ *Fjordenes Blad*, nr. 51, 19. desember 1895, «Tatere og Omstreifere», s. 3.

¹⁴⁷ *Morgenbladet*, nr. 732, 23. desember 1895, «Smittebærere. Gjør dem uskadelige», s. 1.

¹⁴⁸ *Fædrelandet*, nr. 145, 13. desember 1888, «Samfundets pligt ligeoverfor tatere og geseller», s. 1.

Et tilsvarende syn ble fremholdt i et leserinnlegg i *Folketidende* i 1893, med unntak av det kristne aspektet. Forfatteren mente at samfunnet må overfor romanifolket åpne adgangen til å få arbeid og redelig livserverv. Og der Trøen ikke så ut til å ta i betraktning samfunnets fortjeneste ved å få romanifolket i arbeid, fremhevet forfatteren av dette innlegget berikelsen det ville få for samfunnet ved å la arbeidsdyktige romanifolk komme i arbeid.¹⁴⁹

Romanifolkets lediggang var et stadig tilbakevendende tema. I 1913 anklaget en leser i avisen *Trøndelagen* bygdefolket for å bidra til å opprettholde romanifolkets tiggeri, som han beskrev som demoraliserende, ødeleggende og farlig. Den som gir til disse tiggerne bidrar til at dette «skadelige faar vedvare», mente han, og understreket at alle arbeidsdyktige kan og bør få hjelp til å skaffe seg arbeid. Lediggang er roten til alt vondt, konstaterte han avslutningsvis. Forfatteren av innlegget kritiserte for øvrig ikke romanifolket som gruppe, men deres «virksomhet». Han fremholdt at et romanifølge mange steder kvikket opp i landskapet, men at dette kunne skje på bedre måter.¹⁵⁰

Forestillingen om at romanifolket var arbeidssky og kun «beskjeftiget» seg med tigging og tyverier kom i stor grad til syne i flere av leserinnleggene i kildematerialet. Løsningen som gjerne ble presentert var naturlig nok å få dem i arbeid og binde dem til jorden. Dette ville tvinge dem til å oppgi sin reisende livsførsel. Dette var noe også Sundt la særlig vekt på i assimileringarbeidet i annen halvdel av 1800-tallet. Under annen verdenskrig kan det se ut til at romanifolkets lediggang ble særlig problematisert. Det kan henge sammen med okkupasjonsregimets arbeidsmobilisering under krigen, og videre en misnøye mot det flere så på som en uvirksom tilværelse hos romanifolket.

Fremstillinger av romanifolket som skumle, farlige og arbeidssky mennesker som førte til store kostnader og var til skade for samfunnet, var dominerende blant leserinnleggene i kildematerialet. Men også andre fremstillinger og holdninger kom til syne. Forfatter og lærer Helene Lassen skrev i et innlegg i 1900 om sine egne erfaringer og refleksjoner rundt romanifolket, og om brytningene mellom fantasi og virkelighet. «Der staar virkelid en vis Eventyrglans af dem, de hænger paa en Maade sammen med den gamle Romantik». Slik beskrev Lassen sin oppfatning av romanifolket. Deres eventyrliv satte fantasien i bevegelse hver gang hun så dem vandre forbi, innrømmet hun.¹⁵¹ Hun var nok ikke alene om en slik oppfatning av romanifolket. Deres vandrerliv

---

¹⁴⁹ *Folketidende*, nr. 16, 19. januar 1893, «Taterne», s. 2.

¹⁵⁰ *Trøndelagen*, nr. 84, 24. juli 1913, «Tater. Betleri», s. 4.

¹⁵¹ *Landmansposten*, nr. 96, 17. august 1900, «Tatere», s. 1.

har vært kilde til flere eventyrfortellinger. Skjønnlitterære føljetonger (serielitteratur) ble ofte publisert i aviser på 1800- og 1900-tallet, og forestillingen om romanifolkets eventyrlige liv gjorde seg gjeldene i flere slike fortellinger.¹⁵²

Lassen ønsket imidlertid å ta et oppgjør med denne forestillingen. Var romanifolkets liv virkelig så eventyrlig som hun hadde forestilt seg? Hun slo fast at det var nok av eventyr blant romanifolket, og at det virkelig stod en viss eventyrglans av dem, men bare så lenge de ble betraktet på avstand. Disse eventyrene er nok både sørgelige og stygge, konstaterte hun. Lassen illustrerte poenget sitt gjennom en skildring av den karakteristiske «tater»-skikkelsen Loar-Marja, som med sine «gloende» og flotte røde skjorter utmerket seg på langt hold. «I det samme Loar-Marja kommer anstigende, ser hun prægtig ud i sine maleriske Farver», men om man ser nærmere på henne «blir det snart som en Bylt med røde Filler.»¹⁵³

På avstand kunne de fortone seg på en eventyrlig og spennende måte. Lassen påpekte at hun hadde visse eventyr-assosiasjoner til romanifolket så lenge hun bodde i Oslo, men at denne forestillingen ble endret etter hun flyttet til Sollia, der romanifølgene dro hyppig forbi. På nært hold fikk de en fremtoning preget av elendighet og nød. Lassen uttrykte derfor et ønsket om fremgang i «omstreifersaken», ikke for å skåne bofaste, men for å redde romanifolket fra sin sørgelige og elendige tilværelse, slik Lassen så det.

Lassen ga inntrykk av at romanifolket ikke *bare* var til plage for de bofaste, slik det oftest ble fremstilt i pressen i samtiden. Hun berømte norske bønders gjestfrihet overfor romanifolket. På en «mærkværdig velvillig» måte ble romanifolket mottatt på gårdene. Man har sett på slike «taterbesøk» som noe selvfølgelig og uunngåelig, omtrent «som vi tar imod en ubeleilig Regnskur eller et Todenveir», hevdet hun. Videre gjenfortalte Lassen en historie berettet henne av en kone, om et stort romanifølge som kom til hennes nyvaskede hus og ba om nattely. Det ble båret inn halm og høy til liggeunderlag. Men før sengetid tok noen av dem til å spille både fele og «den ene Leken etter den anden», mens de andre hoppet og lo. Neste dag var de dratt, og konen måtte igjen vaske huset og både luften og røyke ut lukten etter besøket. Men konen hadde ikke fortalt historien på noen begredelig måte, forsikret Lassen, som var av den oppfatning at de i gamle dager så på besøk av romanifolk som en fornøyelse og et avbrekk i det ellers så ensformige livet.

---

¹⁵² F. eks. «En folkets helt» av Ivar Sæther, publisert i blant annet *Norges Kommunistblad* fra og med 16. mars 1929, «Natten før fandens fødselsdag» av Jonas Lie (under pseudonymet Max Mauser), publisert i blant annet *Nordlys* fra og med 25. februar 1939 og «Taterbruden» av Jørunn Jord, publisert i *Totens Blad* fra og med 23. april 1949.

¹⁵³ *Landmansposten*, nr. 96, 17. august 1900, «Tater», s. 2.

Lassens innlegg bidro i stor grad til å gi en annerledes og til dels en mer positivt orientert fremstilling av romanifolket og av møtet mellom romanifolk og bofaste. Jeg tolker imidlertid ikke innlegget hennes som en motstemme.

Også andre leserinnlegg ga en fremstilling av romanifolket som ulykkelige, stakkarslige og hjelpetrengende mennesker, fremfor skumle og farlige. Kritikkk av storsamfunnet var en fellesnevner for disse innleggene, som fremsatte ønske om at det måtte hjelpe romanifolket ut av elendighet og nød. Flere av disse innleggene forsøkte på ulike måter å rettfærdiggjøre romanifolket og deres livsførsel og vesen, eller å fremstille dem slik at man fikk medlidenhet med dem. Disse innleggene vil bli behandlet mer inngående i delkapittelet om motstemmer.

Leserinnleggene var mer varierende i fremstillingen av romanifolket, og så folkegruppen fra ulike vinkler. Flertallet av innleggene var imidlertid svært negative overfor dem. Et sentralt klagemål var romanifolkets lediggang, og hvordan de førte til store utgifter for samfunnet. Flere av innleggene la frem forslag til løsninger for å få bukt med romanifolket, og det var ofte ulike syn på hva som lå til grunn for «problemet» de utgjorde.

3.4 De mistenkelige taterne

Brannen på Voss i 1924, som omtalt i delkapittelet om notiser, var bare ett av mange eksempler på hendelser som romanifolk ble anklaget i avisene for å stå bak. De to «taterne» som ble arrestert for å ha tent på brannen, ble for øvrig kort tid etter frikjent, da det viste seg at anklagene mot dem ikke holdt stikk.

Ofte var det ikke avisene selv som stod bak anklagene. Det kunne være lensmannen eller lokalbefolkningen som påstod at ugjerningen måtte skyldes et «taterfølge som nylig reiste gjennom bygden». Men avisene hadde sjelden eller aldri motforestillinger til slike påstander. Selv uten klare beviser hadde man lett for å peke på romanifolk. Ofte var deres tilstedeværelse alene nok til å trekke den slutning at de måtte stå bak diverse ugjerninger. I 1898 var det nær ved å oppstå skogbrann i Tolga, og avisen *Fjell-Ljom* konkluderte med at det «[a]ntagelig er [...] et fantefølge, som med 3 heste lørdag aften passerende bygden, der er aarsag til ildens opkomst.»¹⁵⁴ En forholdsvis stor andel av notisene og artiklene i kildematerialet knyttet romanifolket til branner, og oftest hadde man ikke annet bevis for beskyldningene enn at det befant seg romanifolk i nærheten da brannen oppstod.

Også tyverier gikk igjen i anklagene mot romanifolket. I juli 1880 hadde *Dagsposten* en artikkel på trykk om et nylig avholdt marked i Trondheim. Her var det blitt meldt om «et ikke

---

¹⁵⁴ *Fjell-Ljom*, nr. 97, 22. august 1898, s. 2.

ubetydelige antal» lommetyverier. Tyveriene mistenkte man var «forøvet af den Mængde Tatere, der iaar som ellers pleier at indfinde sig ved Markederne her.»¹⁵⁵ Senere samme år skrev avisen nok en gang om et marked, der det også denne gang ble meldt om lommetyverier: Byen hadde hatt besøk av «endel Tatere samt en hel Bande Lommetyve, der nok ikke saa aldeles skal have reist forgjæves, da der klages over Tab af Lommeuhre, Tegnebøger med større eller mindre Pengebeløb og desl.»¹⁵⁶ Uten videre bevis ble det nærmest tatt for gitt at romanifolk stod bak tyveriene. Å sidestille romanifolk med lommetyver, slik som i den siste artikkelen, var heller ikke uvanlig.

Romanifolket ble også mistenk for å stå bak mer uhyggelige ugjerninger. I mars 1895 berettet en rekke notiser om et funn av et menneskebein på Nordmøre. Man var ikke sikker på hvem beinet tilhørte, da det ikke var kjent at noen var meldt savnet i nærheten i den senere tid, men man antok at det «foreligger en Forbrydelse af omstreifende Tatere eller lignende».¹⁵⁷ Romsdals Amtstidende skrev i forbindelse med saken at «[v]i har engang hørt en Historie om et Taterfølge, som kom fra Halse og reiste gjennom Sættemsdalen [ikke langt fra der beinet ble funnet].» Følget hadde med seg en ungpике man antok ikke var av romanislekt. Senere fant man «de henraadnende Rester af et Kvindeligt, ukjendeligt og ukjendt, rimeligvis de sidste Levninger af den stakkels Pige, der af en eller anden Grund var blev ofret». Det ble fremholdt at «[k]anskje noget lignende er skeet ogsaa nu.»¹⁵⁸

En artikkel i *Buskeruds Blad* fra 1895 var enda mer direkte i uttalelsene, da den meldte om et «umenneske» som hadde tatt seg inn i en stall og «skaaret fordærvet» to hester. Det ble hevdet at «man har nogen Mistanke til Tatere; thi man vil nødig tro, at andre Folk kan magte at udføre en saa afskyelig Gjerning.»¹⁵⁹ Dette kan tolkes som at romanifolket ble oppfattet som det mest ondartede folket (i Norge) – ingen andre kunne finne på å gjøre så mye fælt som dem.

Romanifolket har flere ganger også blitt beskyldt for å bortføre barn. I 1899 forsvant et lite pikebarn fra Nydalen. Noen aviser knyttet forsvinningen til en romanifamilie som angivelig hadde slått leir ved Nordstrand, og hadde med seg et barn «der ikke skal se ut som et Taterbarn».¹⁶⁰ Den forsvunne piken ble imidlertid kort tid etter funnet ved et vann på Grefsenåsen, ikke langt fra stedet

---

¹⁵⁵ *Dagposten*, nr. 151, 2. juli 1880, s. 2.

¹⁵⁶ *Dagposten*, nr. 297, 20. desember 1880, s. 2.

¹⁵⁷ *Bergens Aftenblad*, nr. 5073, 15. mars 1895, «Uhyggeligt Fund, uopdaget Forbrydelse», s. 2.

¹⁵⁸ *Romsdals Amtstidende*, nr. 32, 15. mars 1895, «Benet af et Menneske», s. 2.

¹⁵⁹ *Buskeruds Blad*, nr. 2, 5. januar 1895, «Frygtelig Raaskab», s. 2.

¹⁶⁰ Blant annet i *Dagbladet*, nr. 213, 19. juli 1899, «Forsvundet Barn», s. 1.

hun forsvant fra. Også i 1911 forsvant et barn, og nok en gang spekulerte man i om romanifolk kunne stå bak – «der har nemlig reist flere Taterfølger gjennom Bygden i det sidste».¹⁶¹

Ofte skulle det ikke mer til enn en observasjon av romanifolk i nærheten i både tid og sted som hendelsen skjedde, før man hadde romanifolket i tankene. Ikke sjelden ble det meldt om lyshårete barn blant de ofte mørkere romanifølgene, noe som skapte bekymringer hos de bofaste og mistanke om bortføring.

3.4.1 Gudrun-saken

Den kanskje mest omtalte saken romanifolket ble mistenkt for å stå bak, var forsvinningen av ei seks år gammel jente, Gudrun Klausen, som 7. juni 1907 forsvant sporløst under lek utenfor sitt hjem i Oslo. I dagene som fulgte kom følgende notis på trykk i en rekke aviser, med overskriften «Stjaalet af taterere»:

*For nogle dage siden forsvandt en 5–6 aar gammel pige fra sine forældres hjem i Rusløkveien 20 i Kristiania. Man har ledt høit og lavt efter pigen, men endnu ikke fundet mindste spor af hende. Den tanke er da staaet op, at hun muligens kunde være stjaalet af taterere. En 11-aarig pige, som bor i nærheten har fortalt, at hun samme dag, som den lille blev borte, saa nogle taterere bære hende ombord i en taterjagt ved Piperviksbryggen.*¹⁶²

Flere aviser anmodet folk langs kysten om å holde øye med «taterjagtene»,¹⁶³ og straks melde fra til politiet dersom noe mistenkelig forefaller. Politiet skal imidlertid ha stilt seg skeptisk til teorien om at Gudrun var tatt av romanifolk, men blant andre *Ørebladet* mente på sin side at «saalænge der ikke foreligger noget Bevis for, at Pigen er druknet eller kommet bort paa anden Maade, maa det [politiet] naturligvis sætte al Kraft ind paa Forfølgelsen af Taterne.»¹⁶⁴ Innen 18. juni var «[a]lle Jagter i Miles Omkreds» undersøkt, uten resultater, og man «begynner mere og mere at helde til den Anskuelse, at Barnet paa en eller anden Maade er forulykket.»¹⁶⁵

---

¹⁶¹ *Ugens Nyt*, nr. 109, 16. september 1911, «Den forsvundne Gut», s. 1.

¹⁶² Blant annet i *Østlandet*, nr. 46, 11. juni 1907, «Stjaalet af taterere», s. 2.

¹⁶³ En jagt (eller jakt) er en type seilskute.

¹⁶⁴ *Ørebladet*, nr. 136, 14. juni 1907, «Den forsvundne Pige», s. 1.

¹⁶⁵ *Morgenbladet*, nr. 342, 18. juni 1907, «Det forsvundne Barn», s. 2.

I tiden fremover fikk man likevel henvendelser fra publikum som skal ha sett mistenkelige «taterbarn» eller annet mistenkelig. Den 20. juni trykte avisen *Moss Tilskuer* et brev tilsendt dem fra en leser, som hevdet å ha sett et barn som passet til beskrivelsen av Gudrun, passere Karlberg i Rygge med et romanifølge. Avisen hadde straks videreformidlet brevets innhold til politiet, og påpekte at «[u]muligt er det jo ikke, at man her er paa ret Spor».¹⁶⁶ Det skulle imidlertid raskt vise seg at barnet ikke var den forsvunne Gudrun.

Også fra Tønsberg fikk man tips om et mistenkelig «taterpar» som lå ankret opp med sin jakt utenfor Husvik. Disse ble arrestert 30. juni, men heller ikke denne gangen kom man nærmere et svar, og forhørsdommeren mente man neppe var på rett spor.¹⁶⁷

Til tross for at man etter alt å dømme ikke kom noen vei i saken ved å rette oppmerksomheten mot romanifolket, samt politiets skepsis til anklagene mot folkegruppen, var det ikke mangel på beskyldninger mot romanifolket i avisene. For eksempel slo avisen *Fredriksstads Tilskuer* i slutten av juni fast at

*Taterne er en sand Plage for den fastboende Befolkning i de Distrikter, som hjemsøges af disse omflakkende Mennesker. [...]. Af de Taterne, som reiser om i Jagter, gjester en hel Del Skjærgaarden her i Amtet. [...]. Det er uhyggelige og ikke ufarlige Gjester. Det sidste Barnerov i Christiania har atter i høiere Grad henledet Opmærksomheden paa disse Mennesker og deres Trafik, som et ordnet, moderne Samfund burde kunne sætte en Stopper for.*¹⁶⁸

Man benyttet anledningen saken ga, og den tiltakende oppbrakte stemningen i befolkningen, til å minne folk på romanifolkets problematiske livsførsel og den byrden og trusselen de var for det ordnede samfunn og dets befolkning.

En ukes tid senere kom det i flere aviser nok en artikkel på trykk, men denne gangen ønsket man å henlede oppmerksomheten på romanifolkets angivelige «praktisering» av barnebortføringer. Det ble påstått at romanifolk var «Agenter for den internationale Barnehandel»: De bortførte barn «enten for selv at tjene Penge paa dem ved at oplære dem i en eller anden Kunst eller for at selge

---

¹⁶⁶ *Moss Tilskuer*, nr. 71, 20. juni 1907, «Det forsvundne Pigebar», s. 2.

¹⁶⁷ *Vestfold*, nr. 154, 8. juli 1907, «Den forsvundne pige», s. 1–2.

¹⁶⁸ *Fredriksstads Tilskuer*, nr. 145, 27. juni 1907, «Taterne», s. 1.

dem til andre».¹⁶⁹ For å unngå myndighetenes oppmerksomhet, stjal man barn i ett land og solgte det i et annet, slo artikkelen fast.

Man fikk tilsynelatende et gjennombrudd i Gudrun-saken da man i slutten av juli henvendte seg til den angivelig klarsynte 14-åringen Johan Fløttum, i et forsøk på å få et svar vedrørende Gudruns skjebne. Det skal ha foregått et kappløp mellom Aftenposten og Ørebladet, som ivret etter å få det første intervjuet med gutten¹⁷⁰ som tidligere samme år hadde blitt kjent i Norge for sine evner. Aftenspostens mann, som først nådde frem til Fløttums hjem i Trøndelag, brakte ham straks med seg til Oslo for å lete etter Gudrun. Han ble for øvrig anklaget for å ha bortført gutten. Dette ble senere tilbakevist av Fløttums familie,¹⁷¹ men det viser hvor pågående pressen kunne være.

Fløttum kunne «se» at Gudrun var blitt bortført av et omreisende romanifølge, som for tiden oppholdt seg i Trøndelag. I tiden som fulgte fant det sted en regelrett klappjakt på romanifolk i området. Fløttum påstod senere at følget hadde gjemt seg med Gudrun inne i en berghule i Flå i Gauldalen.

Både Fløttums evner og hans påstander vakte stor interesse i pressen, og saken fikk bred dekning i aviser over hele landet. Avisene i kildematerialet stilte seg i begynnelsen gjennomgående positive til påstanden som ble gitt om at Gudrun befant seg hos et romanifølge, og kun unntaksvis ble det stilt spørsmål ved troverdigheten til påstanden og til Fløttums evner. Romanifolket ble nærmest hengt ut i pressen – og av og til ble navnene til romanifolk offentliggjort,¹⁷² samt beskrivelser av reisefølgene – og man oppfordret leserne til å være på vakt: «[...] vi anmoder Folk i By og Bygd at være vaagne, naar Taterne kommer reisende», skrev for eksempel *Romsdals Tidende*.¹⁷³ Som følge av de mange rykter som verserte – som gjerne ble omtalt i og sannsynligvis spredt med pressen – opplevde romanifolket en forverret tilværelse mens saken pågikk, og noen familier rømte over til Sverige.¹⁷⁴

Interessant nok uttalte Misjonens daværende generalsekretær Jakob Walnum, at han, etter sin kjennskap til folkegruppen, trodde det var lite sannsynlig at Gudrun var tatt av romanifolk.¹⁷⁵

---

¹⁶⁹ *Moss Tilskuer*, nr. 77, 4. juli 1907, «Røvede Barn», s. 1.

¹⁷⁰ Foros, Per. *Fløttum-gutten*. Melhus: Snøfugl Forlag 1978, s. 15.

¹⁷¹ *Nordlandsposten*, nr. 64, 10. august 1907, «Den "klarsynte" Gut bortført», s. 2.

¹⁷² For eksempel *Moss Tilskuer*, nr. 98, 22. august 1907, «Gudruns Forsvinden», s. 2.

¹⁷³ *Romsdals Tidende*, nr. 63, 10. august 1907, s. 3.

¹⁷⁴ Gotaas, 2000, s. 250.

¹⁷⁵ *Bergens Aftenblad*, nr. 10203, 9. september 1907, s. 2.

Etter måneder med resultatløs leting, viste pressen stadig mindre tiltro til Fløttum og påstandene hans,¹⁷⁶ men fortsatte å dekke «taterjakten» i Flå, om enn i minkende grad. Blant annet i *Trondhjems Adressetidende* ble det hevdet at saken gjorde «[v]or nation [...] til spot og latter for hele den civiliserede verden», og mente det var betenkelig at justisen tilsynelatende ble lagt til side da man murte igjen inngangen til hulen: «Tatere er dog vel ogsaa mennesker, som staar under lovens beskyttelse?» Dessuten ble det understreket at «det synes [...] at være en ganske eiendommelig maade at "finde" det forsvundne barn paa; thi er den eftersøgte Gudrun i hulen, saa maa hun vel dele skjæbnen med de andre, der sandsynligvis – om de befinder sig der – nu maa være krepere af mangel på luft, mad og vand.»¹⁷⁷

Den 20. desember 1907 ble saken omsider oppklart, da liket av Gudrun ble funnet i et kloakkanlegg like ved sitt hjem i Oslo. Det ble konkludert med at hun ved en ulykke falt ned dit under lek. *Aftenposten*, som var særlig frempå i denne saken, slo nå fast at «alle Taterrygter er slaet ihjel».¹⁷⁸ Det har ikke lyktes meg – hverken ved tilfeldighet eller ved målrettede søk – å finne tekster hvor pressen ga uttrykk for selvkritikk eller ga noen form for beklagelse etter de feilaktige påstandene. Et par artikler hevdet imidlertid at det måtte være en lettelse at hun ble funnet død fremfor å være blant romanifolk: «Det vil vel for alle være en Lettelse at erfare, at den lille da heldigvis ikke mere er i de lidendes Rækker, og at hun er forskaanet for at blive slæbt fra Sted til Sted af Omstreifere.»¹⁷⁹

3.5 De smittsomme taterne

Foruten å bli oppfattet som et ordensproblem, ble romanifolket også sett på som et sanitært problem. De kunne ofte bli fremstilt som skitne og urenlige, og det var en forestilling om at omstreifende romanifolk utgjorde en fare for bofaste fordi de kunne føre med seg smittsomme sykdommer til bygdene og gårdene de avla besøk. I en artikkel i *Aftenposten* i 1924, om «en bande omstreifere» som i lengre tid hadde oppholdt seg i Nittedal, ble det hevdet at innbyggerne der fryktet forurensning av drikkevannet på grunn av romanifolkets «tradisjonelle urenlighet».¹⁸⁰ Ofte

---

¹⁷⁶ Jf. *Tvedestrand og Omegns Avis*, nr. 115, 8. oktober 1907, «Fra Gudrun-Jagten i Flaa», s. 1–2; *Nedenæs Amtstidende*, nr. 83, 19. oktober 1907, «I Gudrunhulen», s. 2.

¹⁷⁷ *Vestfold*, nr. 242, 18. oktober 1907, «Gudrun-jagten», s. 2.

¹⁷⁸ *Ugens Nyt*, nr. 150, 24. desember 1907, «Gudrun Klausen fundet», s. 4.

¹⁷⁹ *Tvedestrand og Omegns Avis*, nr. 1, 3. januar 1908, s. 2.

¹⁸⁰ *Aftenposten*, nr. 23, 12. januar 1924, «Taterplagen», s. 5.

ble de knyttet til sykdomsutbrudd i bygdene. For eksempel ble de både i 1887¹⁸¹ og i 1897¹⁸² mistenkt for å ha vært smittekilden til utbrudd av skarlangensfeber i bygder de hadde besøkt, og i 1921,¹⁸³ 1928¹⁸⁴ og 1948¹⁸⁵ ble de knyttet til utbrudd av difteri. Det ble ikke bekreftet at romanifolk forårsaket utbruddene – uttalelsene var kun basert på antagelser.

Difteriutbruddet i 1948 ser ut til å ha fått forholdsvis stor oppmerksomhet i pressen. Utbruddet ble riktignok bekreftet å stamme fra romanifolk,¹⁸⁶ men i artikkelen det refereres til her var dette ennå bare en antakelse. Høsten 1948 ga beboerne på en gård i Klæbu nattely til et reisefølge bestående av sju romanifolk – de mente det var umenneskelig å jage dem ut i høstmørket. De ble værende på gården i to døgn. Noen dager senere ble to av barna på gården og foreldrene deres syke med difteri. Begge barna døde kort tid etter. Reisefølget ble raskt mistenkt for å være smittekilden. Politiet satte igang jakt på dem og fikk snart innhentet dem. Undersøkelser viste imidlertid ingen tegn til sykdom hos noen av dem. Distriktslege Øverlid uttalte til avisen at det likevel var all grunn til å knytte følget til utbruddet. Med artikkelens underoverskrift «Vis varsomhet overfor tatrene!» litt lenger ned i teksten, oppfordret en annen lege folk om være forsiktige med å slippe romanifolk «inn på livet», og mente det var beklagelig at slike folk skulle få flakke omkring og spre sykdom og elendighet.

Også lopper og lus ble romanifolk anklaget for å føre med seg og spre. I artikkelen «Romanifolket setter spor etter seg på Hedemarken» fra 1943, ble det skrevet at man måtte man gå til «storoffensiv» mot lus som romanifolk hadde etterlatt seg i noen skogskoier, der de i løpet av sommeren for øvrig hadde «levet Herrens glade dager uten å måtte tenke på arbeidsinnsats eller annet mer og mindre hyggelig som krisetiden har ført med seg.»¹⁸⁷

Smittfare var også et tema som ble trukket frem i leserinnlegg, og brukt som argument for å få bukt med romanifolket. I *Morgenbladet* i 1895 påpekte en lege at det årlig ble brukt store summer på karantene- og sunnhetsvesenet for å holde unna epidemiske sykdommer. Derfor var det

---

¹⁸¹ *Fjell-Ljom*, nr. 97, 13. desember 1887, s. 2.

¹⁸² *Morgenbladet*, nr. 719, 26. november 1897, s. 2.

¹⁸³ *Nidaros*, nr. 14, 18. januar 1921, «Difteri-eipdemi i Namdalen», s. 3.

¹⁸⁴ *Nordre Trondhjems Amtstidende*, nr. 107, 13. september 1928, «Difteri i Levanger», s. 2.

¹⁸⁵ *Nidaros*, nr. 250, 25. oktober 1948, «To småbarn død av difteri i Klæbu. Foreldrene syke», s. 1, 8.

¹⁸⁶ Se *Nidaros*, nr. 258, 3. november 1948, «Taterfølget har også smittet en familie i Flå», s. 1, 8.

¹⁸⁷ *Oplendingen*, nr. 234, 10. november 1943, s. 4.

ubegripelig at «det værste Pak, som Landet har» fikk reise omkring og spre smittsomme sykdommer.¹⁸⁸

Også i et par andre leserinnlegg – begge fra 1898 – ble det uttrykt frykt for at romanifolket utgjorde en smittefare for den bofaste befolkningen, deriblant i et innlegg av Jakob Walnum. Her var der imidlertid ikke den fysiske smitten som ble problematisert, men den sosiale og moralske smitten. Det var en forestilling i samtiden om at løsgjengeri, betleri, drukkenskap og arbeidsskyhet – slikt romanifolket gjerne ble assosiert med – førte til moralsk forderv, og det var frykt for at dette skulle smitte over på fastboende. Walnum mente det var nødvendig å få bukt med romanifolket, ettersom de «udbreder en moralsk Smitte, der virker ud over baade By og Bygd.»¹⁸⁹

Det fantes også motforestillinger til både den faktiske og den moralske skittenheten og smitten. Disse var riktignok i mindretall blant oppgavens kildemateriale. I en artikkel fra 1898 ble det fremholdt at «ingen tar synderlig moralsk Smitte af Fantevæsenet».¹⁹⁰ Og en lensmann med god kjennskap til romanifolket (først og fremst de såkalte «båtfantene») ble under et intervju med en avis spurt hvorvidt de var mye syke, hvorpå han avviste dette, og påstod at de var sunne og kraftige folk.¹⁹¹ Dette intervjuet vil bli videre redegjort for og drøftet i delkapittelet om motstemmer senere i oppgaven. Også historiker Ragnhild Schlüter og Thor Gotaas har hevdet at romanifolket fryktet lus og smittsomme sykdommer dit de kom, og renslighet var derfor svært viktig for dem.¹⁹²

3.6 Religion

I 1855 meldte *Bergensposten* at det «[i]gaar døbttes og konfirmeredes i Domkirken en af de saakaldte Tatere, der har Kone og Børn, som ere døbte.»¹⁹³ Dette var tilsynelatende noe som vakte oppsikt i samtiden og var tydelig ikke hverdagskost. Også et par andre presstekster i kildematerialet meldte om slike tilsynelatende usedvanlige hendelser om romanifolk som på en eller annen måte knyttet seg til det kristne samfunnet, for eksempel gjennom dåp, konfirmasjon og ektevigel. Det var imidlertid *fraværet* av kristendom som oftest ble trukket frem. På 1800-tallet ble forestillingen om romanifolket som et hedensk folk ofte påpekt i pressen. Dette spilte en sentral

---

¹⁸⁸ *Morgenbladet*, 732, 23. desember 1895, «Smittebærere. Gjør dem uskadelige», s. 1.

¹⁸⁹ *Ørebladet*, nr. 259, 20. september 1898, s. 1.

¹⁹⁰ *Fredrikssten*, nr. 208, 25. oktober 1898, «Løsgjængerloven», s. 1.

¹⁹¹ *Porsgrunns Dagblad*, nr. 154, 8. juli 1948, «Fantebåtene forsvinner fra Sørlandskysten», s. 4.

¹⁹² Schlüter, 1993, s. 26; Gotaas, 2000, s. 218, 313.

¹⁹³ *Bergensposten*, nr. 180, 18. november 1855, s. 4.

rolle i måten man forstod romanifolket på. Som et hedensk folk, brøt de med storsamfunnets herskende normer og verdier. Man så det med andre ord som problematisk at de var hedenske – eller rettere sagt, ikke-kristne og manglet kristendomskunnskap. I 1846 påpekte avisen *Den Constitutionelle* romanifolkets innbyrdes forhold og familieforbindelser. Disse var vanligvis ikke bekreftet ved «kirkeligt Baand»: «Formelige Ægteskaber ere meget sjeldne, og der er megen Anledning til at antage, at den høyeste Grad av Usædelighed gaaer i Svang iblandt dem, saaledes at endog Blodskamsforbindelser finde sted.»¹⁹⁴ Videre ble deres omflakkende livsførsel pekt på som årsaken til fraværet av kristendom.

Kristendomskunnskap ble i kildene fremstilt som grunnlaget for en sedelig oppførsel, og uten dette grunnlaget hadde man større tilbøyeligheter for å handle umoralsk. For eksempel formidlet en notis i 1877 nyheten om et stort «taterfølge» som hadde blitt anholdt i Tvedestrand, mistenkt for tyveri og betleri – en ikke uvanlig notis i så henseende. Avslutningsvis ble det imidlertid konstatert at flere av de voksne i følget ikke var konfirmerte.¹⁹⁵ Noen år senere fortalte en notis om et slagsmål mellom noen romanifolk, som endte med at en 17-årig romani knivstakk sin kamerat. Det ble så slått fast at 17-åringen var uten kristendomskunnskap.¹⁹⁶ Det er altså nærliggende å tolke disse kommentarene som en forestilling om at mangelen på konfirmasjon og kristendomskunnskap førte til at de handlet umoralsk.

Med en slik forståelse, var løsningen på «fanteproblemet» naturlig nok å omvende romanifolket til kristendommen og ta dem opp i det kristne fellesskapet. Å vinne dem til kristendommen ville temme dem.

Et leserinnlegg i *Christiania-Posten* i 1853¹⁹⁷ kritiserte tiltakene som til da var forsøkt på å få bukt med romanifolket. Tiltakene hadde først og fremst rettet seg mot livsførselen deres. Forfatteren mente man heller bør ta tak i usedeligheten. Det nyttet ikke å omgi dem med «Volde og Mure» for å holde dem i ro, mente forfatteren. En bedre løsning ville være å bygge dem en kirke og la dem døpes, konfirmeres, ektevies og gå til alters på «en legitim, det vil sige en kirkelig Maade». Det var med andre ord fraværet av kristen kunnskap, tro og verdier som gjorde dem usedelige og umoralske. Ved å gi dem det de manglet, ville man enklere få bukt med dem.

---

¹⁹⁴ *Den Constitutionelle*, nr. 267, 24. september 1846, «Om Fantefølgerne», s. 1–2.

¹⁹⁵ *Flekkefjords Budstikke*, nr. 73, 15. september 1877, s. 1.

¹⁹⁶ *Framgang*, nr. 81, 13. oktober 1888, «Slagsmaal mellem Taterne», s. 3.

¹⁹⁷ *Christiania-Posten*, nr. 1622, 17. mars 1853, «Om Taterne», s. 1.

Et annet syn ble gitt av M. O. Trøen i det tidligere omtalte innlegget fra 1888.¹⁹⁸ Også han la vekt på å vinne romanifolket for kristendommen. Han mente imidlertid at den bakenforliggende årsaken til deres usedelighet ikke først og fremst var mangel på kunnskap om og tilknytning til kristendommen, men det at de hadde mistet sin arbeidsdrift. Dette hadde videre ført til at de var forfalt som mennesker og gjort dem usedelige. For Trøen var arbeid og arbeidsdrift uløselig knyttet til frelse og et godt og lykkelig liv. Ved å gjenvinne romanifolkets arbeidsdrift, ville de bli frelst og bli sedelige borgere.

Kildene der religion ble trukket frem som et sentralt aspekt ved forståelsen av romanifolket og løsningen på «fanteproblemet», var alle fra 1800-tallet. Utover på 1900-tallet ser det ut til at religion fikk mindre betydning, mens rasetenkning og forestilling rundt romanifolkets etnisitet fikk en mer sentral plass i måten man betraktet romanifolket og «fanteproblemet» på, blant annet ved å peke på arvematerialet som en årsak til livsførselen og usedeligheten hos dem.

3.7 Hestehold

Fra mellomkrigstiden av ble romanifolkets hestehold stadig oftere problematisert og brukt som et argument mot folkegruppen. For romanifolk som ferdedes på land stod hesten sentralt, både til praktiske formål som å trekke vognen, og som gjenstand for handel. Og nå ønsket man å ramme romanifolket ved å ta fra dem hestene. Spørsmålet om hesteforbud ble for alvor reist i begynnelsen av 1920-årene, etter henvendelser til Justisdepartementet fra flere lokalavdelinger av *Foreningen til Dyrenes Beskyttelse* om å treffe tiltak for å få en slutt på romanifolkets angivelige mishandling av hestene sine. Misjonen mente på sin side at et hesteforbud ikke var nødvendig, da det allerede fantes lovbestemmelser som kunne anvendes dersom en hest ble mishandlet. Sekretær Ole F. Harbek i Justisdepartementet mente Misjonen overså det faktum at det ville være vanskelig å dømme en person etter disse lovbestemmelsene, da det måtte foreligge bevis for mishandling, samtidig som det ikke ville være lett å skaffe slikt bevis. Dessuten ville et hesteforbud ha en annen side ved seg, nemlig at det ville være et godt tiltak mot «omstreiferuvesenet».¹⁹⁹ Samtidig som Harbek i 1923 etterlyste «skarpere lovbestemmelser enn de løsgjengerloven nu inneholder mot omstreiferne», mente han at et hesteforbud ville gi en «ganske effektiv foranstaltning til motarbeidelse av

---

¹⁹⁸ *Fædrelandet*, nr. 145, 13. desember 1888, «Samfundets pligt ligeoverfor tatere og geseller», s. 1–2.

¹⁹⁹ Haave, 2000, s. 311–312.

omstreiferuvesenet».²⁰⁰ Harbeks synspunkter må ses som uttrykk for regjeringens syn på saken.²⁰¹ Man argumenterte for et hesteforbud med at «omstreifere» mishandlet hestene sine, men dette var bare et dårlig skjult argument for det egentlige ønsket om å hindre dem i å reise rundt i landet.

Blant tekstene i kildematerialet som tok opp temaet, lå fokuset – med ett unntak – utelukkende på det dyrevelferdsmessige aspektet ved hesteholdet. Romanifolket råkjørte hestene, de fikk lite mat, og stod ute uansett vær og årstid. Slik lød noen av påstandene i avisene om romanifolkets behandling av hestene sine. Man ville få frem et budskap om at romanifolket mishandlet og vanskjøttet hestene, og man pekte på et hesteforbud som løsningen. Hvorvidt ønsket om et hesteforbud faktisk var grunnet i dyrevelferd, eller man anså et forbud først og fremst som et middel mot «omstreiferuvesenet», er for så vidt uinteressant her, men det kan tyde på at det å få bukt med romanifolkets livsførsel spilte en rolle i budskapet, selv om dette ikke eksplisitt ble uttrykt.

Fremstillingen i avisene av romanifolket som hestemishandlere fulgte i samme retoriske spor som i den øvrige fremstillingen av folkegruppen, og bidro således til å opprettholde og gi «næring» til det svært mørke bildet som var blitt skapt av dem.

Selv om det ikke var snakk om et hesteforbud før på 1920-tallet, viser et par notiser fra slutten av 1800-tallet og et leserinnlegg fra 1917 at man allerede da hadde gjort seg opp visse meninger om «taterhestene», og at man hadde en bevissthet om forholdet omkring romanifolkets hestehold: I 1895 fremholdt *Hamar Stiftstidende* at «[d]et er et Søragesyn at se, hvor elendige Heste mangt et Taterfølge fører med sig, og ligefrem oprørende er den Behandling, der saagodtsom alltid blir saadanne Heste tildel».²⁰² I 1897 uttrykte *Trondhjems Adresseavis* forundring over en noe uvanlig «taterhest»: Den var «stor og fed», og ikke «mager og skranten» som slike hester flest.²⁰³ Og i et innlegg i *Gudbrandsdølen* fra 1917 tok en leser opp det han mente var et vanlig skue: «Taterhesten» har nesten alltid «en eller anden skavank, er halt, lurvet, ofte rigtig en tufskrok saa forskræmt, at den bykser i høgste været ved den mindste anledning, og der mangler ikke anledninger skulde jeg mene: styg tiltale, høre iltre skrik, svøpeslag, vettlaus kjøring.»²⁰⁴ Han viste

---

²⁰⁰ Haave, 2015, s. 38–39.

²⁰¹ Kaveh, Chalak. «Omstreiferuvæsenet»: *Politiets og domstolenes behandling av tatere og sigøynere 1900–1960*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo, 2016, s. 195.

²⁰² *Hamar Stiftstidende*, nr. 265, 8. november 1895, s. 2.

²⁰³ *Trondhjems Adresseavis*, nr. 26, 26. januar 1897, s. 2.

²⁰⁴ *Gudbrandsdølen*, nr. 106, 15. september 1917, «Utenfor loven?», s. 2.

for øvrig videre til en bestemmelse fra 1908²⁰⁵ som blant annet regulerte menneskers behandling av dyr, og spurte seg hvorvidt ikke disse hestene kom inn under denne bestemmelsens beskyttelse. Forfatteren anmodet folk om å tenke seg godt om før de solgte hestene sine til romanifolk.

De tre tekstene formidlet en forestilling om at romanifolket behandlet hestene sine dårlig, men det var ikke snakk om å direkte forby folkegruppen å holde hest. Det var som nevnt ikke før på 1920-tallet at et hesteforbud overfor omstreifere ble aktualisert av dyrevernforeninger og myndigheter. I pressen stilte man seg utelukkende positiv til forlaget om hesteforbud – både pressefolk og lesere gjennom sine leserinnlegg – og brukte problemstillingen som nok et argument i kritikken av romanifolket. For eksempel påpekte *Eidsvold Blad* i 1926 i forbindelse med et uttalt håp om at Stortinget skulle ta tak i «omstreifervesenet», at «det er vel ogsaa helt fjernt fra et dyrebeskyttelsesstandpunkt at disse folk skal faa lov at behandle heste».²⁰⁶ Og etter at det på Dyrebeskyttelsesforeningens landsmøte senere samme år ble foreslått at romanifolket bør forbys å opptre som hestehandlere, svarte avisen med å erklære at «[d]et var i høi grad at haape, at vi nu snart fik en dyrevernlov i Norge, som bl. a. helt forbød taterne at ha nogensomhelst befatning med hester».²⁰⁷ En leser slo fast i et innlegg i 1922 at «[d]et findes ikke dyr hertilands som lider slik som taterhesterne», og fremholdt så at det ved lov må forbys alle slags omstreifere å eie hest her i landet – «[I]a taterne selv være hest.»²⁰⁸

Det var ikke alltid man skjulte argumentet om å frata romanifolket hestene bak begrunnelsen om dyrevelferd. Ifølge Gjøviks-avisen *Samhold* i 1947 var «taterplagen» i Glåmdalsbygdene så «slem» at lensmennene der hadde henstilt til myndighetene å frata romanifolket retten til å ha hest. Slik ville romanifolkets muligheter til å reise omkring bli begrenset, og «bare på den måten kan politiet øve en tilfredsstillende kontroll» overfor romanifolket.²⁰⁹

En fellesnevner for flertallet av tekstene som tok opp hesteholdet, var at de i stor grad appellerte til lesernes følelser gjennom detaljerte beskrivelser av «taterhestenes» behandling og forfatning. I det ovennevnte leserinnlegget fra 1922, skildret forfatteren den angivelige mishandlingen hestene ble utsatt for under romanifolks besøk på handelsmarkedene. De 8–14

---

²⁰⁵ Direktøren for det civile veterinærvæsen. «Plakat av 1ste februar 1908 om regler for dyrs beskyttelse som befordringsmiddel». I *Veterinærvæsenet og kjødkontrollen 1908*. Kristiania: Aschehoug & Co, 1910, s. 238–239.

²⁰⁶ *Eidsvold Blad*, nr. 56, 26. mai 1926, s. 1.

²⁰⁷ *Eidsvold Blad*, nr. 103, 13. september 1926, «Tatere og hester».

²⁰⁸ *Nationen*, nr. 22, 26. januar 1922, «Umælende som lider», s. 3.

²⁰⁹ *Samhold*, nr. 14, 17. januar 1947, «Taterplagen er slem også her i distriktet», s. 2.

dagene romanifolket besøkte markedene, var for «taterhestene» en «eneste sammenhengende mishandling», hevdet forfatteren, og illustrerte det med følgende bilde:

Der staar det en liten blak en; sammenkrøpen og bundet til en rimfrossen bjørk. Den skyter det ene bakben frem under sig, det som verker mest, og prøver at staa paa det andet indtil det smerter endda mere, og han bytter om igjen. Knærne paa forbenene huker framover som vilde den sige sammen. Den tynde hals luter mot jorden og øynene stirrer ut som to store taarer i det gamle benete ansigt. [...] eieren gir hesten et voldsomt rap av en svepe med grov lærrem. Den vesle blakke skvætter ende op, slik som tateren vil ha det, det skal nemlig bety hvilken spræk handelsvare det er. [...]. Den skjælver; den tøier i grimetommen, øinene trær næsten ut av hodet av skræk, og næseborene spiles op som vilde den [...] skrike ut til alle mennesker og be om hjelp [...]. Og skjønt den kort tid før er kommen tilbake fra en styg kjøretur; sætter tateren under slag og spænd den vesle blakke i skjækerne igjen. Og med to tatere i sætet og med to andre stagende oppi bak bærer det under tilrop og piskeslag utefter veiene igjen, helst der det er skog omkring eller mindre færdsel saa de uset kan mishandle den vesle hesten saa meget værre.²¹⁰

I 1935 fikk Norge som et av de første land i verden en egen dyrevernlov. Loven inneholdt imidlertid ingen forbud mot romanifolk å holde hest. Forslaget til loven inneholdt derimot følgende bestemmelse: «Det er forbode [...] at umstreifarar på ferdene sine fører med seg hest eller anna dyr til førsle av folk og varor.» Men bestemmelsen ble fjernet, da man mente den var inhuman overfor omstreifere. Den ville innebære en «forfølgelse av en folkerase innen vår stamme», og man trakk frem forholdene i Tyskland som et skrekkeksempel.²¹¹

Forslaget fikk imidlertid indirekte følger skal vi tro flere avisartikler og -notiser, ettersom det skremte mange til å erstatte hesten med bil. Omstillingen fra hest til bil hadde foregått allerede en stund før dette, men skjedde nå hurtigere enn tidligere. Og denne omstillingen var det vel ikke noe å utsette på? Det var jo tross alt et uttalt ønske om å få slutt på hesteholdet. Men pressen var ikke sen om å innta en kritisk holdning også overfor romanifolkets bilbruk. I en notis i *Eidsvold Blad* fra 1930 ble det skrevet om «det ganske eiendommelige syn» det var å se et romanifølge i bil langs veiene. Det ble uttrykt glede over å se romanifolk som hadde byttet ut hesten, men det var

---

²¹⁰ *Nationen*, nr. 22, 26. januar 1922, «Umælende som lider», s. 3.

²¹¹ Haave, 2000, s. 312.

likevel et ambivalent preg over det – bilene ga dem «en bevegelseshurtighet som er betenkelig nok»,²¹² mente avisen. Det at romanifolket nå kunne bevege seg over avstander på kortere tid, var tilsynelatende foruroligende. *Østlandets Blad* mente romanifolkets omstilling til bil var alt annet enn positiv, og fremholdt at «[n]å har taterne tatt bilen i bruk og på den måten er de blitt en ren plage i Odal- og Kongsvingertraktene.»²¹³

Romanifolkets kyndighet og forfatningen til bilene deres ble det også stilt spørsmål ved. Avisen *Jarlsberg og Larviks Amtstidende* uttrykte i 1939 skepsis til at romanifolket fikk utstedt førerkort. I forbindelse med en kollisjon mellom en bil tilhørende et romanifølge og en annen bil, henvendte avisen seg til avdelingsingeniør Rønning i Veidirektoratet med flere kritisk vinklede spørsmål, blant annet om det er vanlig å utstede førerkort til omstreifere, og om det er grunn til skjerpede bestemmelser rundt kravet om fast bopel for registrering av kjøretøyer og kontroll av «omstreiferbiler». Avdelingsingeniør Rønning stilte seg for øvrig tilsynelatende mer fordomsfri til romanifolkets bilbruk, og slo fast at «[n]oe må de da komme frem med» og at bilen «er særlig anvendelig for familien som har telt og husgeråd med», men innrømte at «omstreiferbilene» under eventuelle bilkontroller vil være «gjenstand for kontrollens spesielle oppmerksomhet.»²¹⁴

Romanifolk fortsatte gradvis å gå over til å bruke bil i stedet for hest, men debatten i avisene rundt hesteholdet fortsatte i hvert fall til 1950. I 1951 ble hesteforbudet en realitet. Loven som inneholdt dette forbudet var svært diskriminerende, ettersom den forbød omreisende folk å bruke hest, mens det samtidig var lov for andre å benytte hest som fremkomstmiddel.

3.8 Motstemmer

Til tross for den gjennomgående negative fremstillingen av romanifolket i pressen, var dette neppe det eneste bilde den norske majoritetsbefolkningen hadde av romanifolket. Trolig ble mange romanifolk respektert og anerkjent for sitt dyktige håndverk, praktiske ferdigheter og nyttige kunnskaper,²¹⁵ da dette ofte var etterspurte ressurser i lokalsamfunnene. Det eksisterte også en viss medfølelse for romanifolket, og flere sa seg uenige i kritikken romanifolket stadig ble utsatt for, og kritiserte storsamfunnet for å være for harde mot dem.

---

²¹² *Eidsvold Blad*, nr. 87, 6. august 1930, «Taterfølge i bil», s. 2.

²¹³ *Østlandets Blad*, nr. 107, 15. september 1947, «Taterne en plage i Odals-bygdene», s. 1.

²¹⁴ *Jarlsberg og Larviks Amtstidende*, nr. 199, 31. august 1939, «Omstreifer-bilen som kolliderte», s. 2.

²¹⁵ Hvinden, 2000, s. 18.

Slike fremstillinger kom imidlertid svært sjelden til syne i pressen, men de var ikke helt fraværende. I oppgavens kildemateriale fantes det fem tekster som på ulike måter uttrykte medlidenhet for romanifolket, rettfærdiggjorde deres fremtreden og rettet kritikk mot storsamfunnets behandling eller fravær av hjelp overfor dem.

Den første teksten var et leserinnlegg av M. O. Trøen fra 1888, «Samfundets pligt ligeoverfor tatere og geseller».²¹⁶ Trøen så romanifolket som et fallent folk. De var falt dypt inn i mørket og fordervelsen, og levde derfor sitt liv i elendighet og nød. Årsaken var at de hadde mistet arbeidsdriften, og av den grunn henga seg til lediggang. For Trøen var arbeid og arbeidsdrift uløselig knyttet til frelse og et godt og lykkelig liv.

Innlegget var først og fremst en kritikk mot storsamfunnet, som Trøen mente hadde ventet for lenge og ikke ofret nok for å hjelpe romanifolket opp fra «avgrunnen». Vi må uvilkårlig strekke våre armer ned til dem, og av hele vårt hjerte rope «broder! søster!», fremholdt Trøen, som videre mente at vi ikke må lukke våre hjerter og ører for de «nødraab foruden ord».

Neste tekst var et usignert leserinnlegg fra 1893. Innlegget var riktignok preget av samtidens begrepsbruk, og omtalte romanifolket som en plage og et pakk. Forfatteren erkjente at romanifolket kunne være til stor forskrekkelse og plage overfor bofaste, og at det tryggeste var å behandle dem pent når de kom på besøk, ellers kunne de «fare frem med vold eller bedrag». Men denne voldelige og bedrageriske opptreden pekte forfatteren på som et naturlig resultat av selvoppholdelsesdriften, og fremholdt at de må jo ha mat som alle andre.

Romanifolket utgjorde fremfor alt et «problem» som måtte løses. Innlegget rettet derimot ingen kritikk mot romanifolket, men fordømte heller storsamfunnets mangel på handling overfor det stakkarslige og ulykkelige folket. Forfatteren mente det var beklagelig at «et samfund, der roser sig af kristendom og oplysning, aar efter aar skal taale, at disse folk [...] gaar der for lud og koldt vand.» Samfunnet hadde riktignok gjort litt, men ikke nok, for at romanifolket også skulle faa «komme til at føre en menneskelig tilværelse». Forfatteren fremholdt at romanifolkets omstreiferi ble opprettholdt av et sosialt system som tillot arbeidsdyktige mennesker å streife omkring på landeveiene.²¹⁷

Formålet med innlegget var å fremsette en anmodning til storsamfunnet om ikke å la romanifolkets arbeidskraft gå til spille ved å la dem streife omkring, og var fremfor alt en kritikk mot storsamfunnet som ikke gjorde nok for å hjelpe romanifolket opp og frem.

---

²¹⁶ *Fædrelandet*, nr. 145, 13. desember 1888, «Samfundets pligt ligeoverfor tatere og geseller», s. 1.

²¹⁷ *Folketidende*, nr. 16, 19. januar 1893, «Taterne», s. 2.

Et lignende syn ble fremholdt i et leserinnlegg våren 1929.²¹⁸ Dette var et motsvar til et leserinnlegg som stod på trykk i avisen *Agder Tidend* foregående høst, og som hevdet at «[d]et er harmeleg aa sjaa det eine fantefylgjet etter det andre luffa etter vegane», og etterlyste både lensmenn, politi og løsgjengerlov.²¹⁹ I motsvaret fra 1929 ble det erkjent at romanifolket var en plage for folk, men at det likevel var galt å rette sin misnøye og irritasjon mot de stakkarene som hverken hadde åndelig eller materiell forutsetning for å kunne komme seg selv ut av sin tilværelse. Harmen må heller rettes mot storsamfunnet, som ikke hadde gjort nok for å hjelpe romanifolket eller hadde tatt tak i «problemet» på feil måte.

Forfatteren av leserinnlegget forsvarte romanifolkets fremtreden. De var slettes ikke «raa og ufyselege». Derimot var de mye bedre enn man kunne vente. Forfatteren mente at de harde kår de i århundrer hadde levd under, hadde gjort det nødvendig for dem å tukte seg selv, noe som hadde gjort dem smålatne og nøysomme, og det ble trukket frem hvor takknemlige de var til tross for de både harde og kalde liggeplassene på gulvet eller i uthuset de ble tilbudt på gården. Videre forsvarte forfatteren påstandene om at de lyver, stjeler og bedrar. Dette var noe de var lært opp til det, og det var en måte å overleve på. Og så spør det om hederlige borgere ville gjort det noe annerledes i vanskelige situasjoner, poengterte forfatteren.

I likhet med de to forrige motstemmene, rettet også dette innlegget kritikk mot storsamfunnet. Viljen til å gjøre et skikkelig arbeid for å løse det «problemet» romanifolket utgjorde, var liten, og det ble hevdet at flesteparten av de styrende i stat og kommune og andre «pengefolk» var så høyt hevet over ulempene av dette «ustellet», at det ikke angikk dem. Løsningen var å ta tak i det på privat initiativ, ved å la romanifolk få bosette seg i husstander rundt om i landet, et forslag som ifølge forfatteren også hadde vunnet tilslutning blant romanifolk selv.

Neste tekst ble publisert av en ukjent forfatter i Førde-avisen *Firda* i 1943. I motsetning til de andre, forsøkte ikke dette innlegget å løse noe «problem», men heller å gi en hyllest til romanifolket. Under overskriften «Våre landsmenn tatrane»²²⁰ fremsatte forfatteren et ønske om å få en slutt på å jage romanifolk fra bygd til bygd og å tale negativt om dem, og tok til orde for å gjøre om skjellsordet «tater» til et hedersnavn. Det skulle bli «noko av det finaste ein kan segja om folk.»

---

²¹⁸ *Agder Tidend*, nr. 87, 16. april 1929, «Umstreifarsaki», s. 5.

²¹⁹ *Agder Tidend*, nr. 251, 24. oktober 1928, «Bygdene klagar yver alle umstreifarane», s. 6.

²²⁰ *Firda*, nr. 78, 27. oktober 1943, «Våre landsmenn tatrane», s. 2.

Bakgrunnen for utsagnene, var at de hadde blitt observert med norsk flagg på skjortekragen. «Dei er med andre ord gode nordmenn, våre kjære landsmenn», erklærte forfatteren. Til tross for landets hensynsløse og foraktelige behandling av dem, bar de dets nasjonalitetsmerke. Det var bevis på hvor edle og tilgivende de var. Det virket som «eit so edelt sinnelag at me ikkje er god for å finna uttrykk for det i farten», mente forfatteren, og understreket at vi har mye å lære av dem. Forfatteren oppfordret til å ta dem imot som ekte, gode norske borgere, som en gren av den norske folkerasen.

Det er viktig å ta i betraktning at innlegget ble til under annen verdenskrig og nazistenes okkupasjon av Norge. Det var et endret fiendebilde i samfunnet, der okkupasjonsmakten og NS-regimet ble sett på som den største trusselen mot «det norske». Romanifolket var kanskje ikke den store trusselen man så for seg, tross alt? De negative karakteristikene var noe storsamfunnet hadde tillagt romanifolket, fremholdt forfatteren. Det var ikke deres skyld at de ble sett på som parasitter på samfunnet – de hadde bare ikke blitt verdsatt på rett måte.

Forfatteren så det norske flagget på skjortekragen som et symbol på romanifolkets lojalitet til landet, tilsvarende bindersene i jakkeslaget og rød topplue som i krigsårene ble symboler på norsk samhold og motstand mot nazistene. Romanifolk som bar det norske flagget, representerte norske verdier. Innlegget kan derfor tolkes som et uttrykk for den norske patriotismen.

Siste motstemme kom til uttrykk gjennom et intervju med lensmann Guttorm Fløistad i *Vestlandske Tidende* i 1948.²²¹ I forbindelse med at de såkalte «båtfantene» begynte å forsvinne fra sørlandskysten, la Fløistad frem sine erfaringer med disse. Gjennom karrieren som lensmann på Sørlandet hadde han mye kontakt med «båtfantene», og tilegnet seg en enestående kjennskap til dem.

Fløistad mintes gjensynsgleden av å komme ombord på «fantebåtene» hver gang de vendte tilbake på våren. Først *da* ble det sommer, uttalte han. Kontakten med romanifolket var både morsom og interessant, og Fløistad trakk særlig frem den han omtalte som sin gode venn, Sebaldu Sjel. Fløistad understreket likevel sitt autoritative forhold til ham. Sebaldu ble fremstilt som gjestfri, gavmild og klok, men også til dels sleip og upålitelig. Det var ikke uvanlig at «båtfantene» drev med litt nasking, men dette ble mer eller mindre bagatellisert av Fløistad.

Avisen omtalte romanifolket som lovløse folk, og spurte om Fløistad noen gang var redd for å komme ombord til dem. Han svarte avkreftende til det, og fremholdt at de som regel alltid var snille og høflige da politiet kom ombord, og var greie å ha med å gjøre. De var ikke kravstore, og var svært nøysomme, og heller gjorde de «ikke så meget, hverken av godt eller vondt».

---

²²¹ *Porsgrunns Dagblad*, nr. 154, 8. juli 1948, «Fantebåtene forsvinner fra Sørlandskysten», s. 3–4 (først publisert i *Vestlandske Tidende*).

3.9 Sammenfatning og konklusjon

Gjennom de tre avissjangrene notis, artikkel og leserinnlegg, kom forestillinger om og fremstillinger av romanifolket til uttrykk på til dels forskjellig vis. Flertallet av tekster om romanifolket i pressen, bestod av notiser. De var dominert av forholdsvis nøytrale og objektive fremstillinger av folkegruppen, og ga sjelden direkte uttrykk for negative syn og holdninger. Likevel bidro de til å sette romanifolket i et dårlig lys, ved at de knyttet dem til kriminalitet, slagsmål, umoralsk og usedelig oppførsel og lignende. Artikkene ga på den annen side som oftest mer eksplisitt uttrykk for avsky overfor romanifolket. De ofte svært negative fremstillingene av romanifolket kunne komme til uttrykk gjennom nedlatende og diskriminerende stereotypiske forestillinger, eller gjennom budskap om å få bukt med dem. Sterke referentkjeder og negative karakteristikk preget de fleste tekstene. I leserinnleggene kom de mest nyanserte fremstillingene av romanifolket til uttrykk. I likhet med artiklene, var også fremstillingene i leserinnleggene som oftest preget av stereotypiske forestillinger, budskap om å sette en stopper for «omstreiferuvesenet», og referentkjeder som bidro til å forsterke tekstenes budskap. Likevel var det variasjon i fremstillingene og forestillingene om hva som lå til grunn for «problemet» de utgjorde, og hvordan og av hvem «problemet» skulle håndteres. Flere av leserinnleggene fokuserte på romanifolket som stakkarslige og nødlidende mennesker, fremfor farlige og kriminelle. Blant de tre avissjangrene, var det kun blant leserinnleggene motstemmer kom til uttrykk.

En forestilling som ofte kom til uttrykk i pressen, var antagelsen om at de stadig stod bak diverse ugjerninger. Det kunne være snakk om branner, tyverier, drap og bortføringer. Som oftest var deres tilstedeværelse nok til å mistenke og anklage dem for å stå bak ugjerningen – håndfaste bevis var sjelden nødvendig. Saken om den forsvunne Gudrun viste for eksempel – til tross for manglende bevis – hvor pågående pressen kunne være og hvordan den kunne bidra til å skape enda mer diskriminering og en forverret tilværelse for en hel folkegruppe.

En annen forestilling så romanifolket som uhygieniske, og utgjorde således en trussel for folkehelsen. De ble anklaget for å bringe med seg og spre smittsomme sykdommer, lus og lopper dit de reiste, og pressen oppfordret derfor folk om å tenke seg om før de tok dem i hus. I tillegg til å være et sanitært problem, var det også en forestilling om at deres «moralske forderv» skulle smitte over på den bofaste befolkningen.

På 1800-tallet spilte religion en viktig rolle i måten man forstod romanifolket på. Deres reisende livsførsel, usedelighet og umoral var nært knyttet til forestillingen om romanifolket som et hedensk folk og fravær av kristendomskunnskap og annen kristen tilknytning. Som hedninger, brøt de med storsamfunnets herskende normer og verdier, og de hadde ikke forutsetningene til å føre et

sedelig og moralsk liv. Deres lovløse natur var et resultat av at de manglet kristen kunnskap og oppdragelse. Løsningen på «problemet» man mente romanifolket utgjorde, var dermed å omvende dem til kristendommen. Blant kildematerialet var det kun tekster fra 1800-tallet som la vekt på og problematiserte dette. Utover på 1900-tallet spilte regionen en mindre viktig rolle i måten å forstå romanifolket på, mens det etniske og rasemessige aspektet fikk større betydning for måten man begrunnet livsførselen og deres usedelige og umoralsk fremtreden.

Utover på 1900-tallet var det også et annet aspekt ved romanifolket som stadig oftere ble trukket frem i pressen, nemlig forestillingen om at romanifolket mishandlet hestene sine. Særlig fra begynnelsen av 1920-årene, da flere dyrebeskyttelsesforeninger reiste spørsmålet om et hesteforbud blant romanifolket, dukket temaet stadig opp i pressen. Hesteforbudet ble begrunnet ut fra et dyrevernmessig ståsted, men man påpekte at forbudet også ville være et godt tiltak mot «omstreiferuvæsenet». Forskere har i nyere tid har pekt på at argumentet om at romanifolket mishandlet hestene sine kun var et skjult argument for å det egentlige ønsket om å gjøre det vanskelig for romanifolket å opprettholde sin reisende livsførsel. Blant kildematerialet fantes tekster som talte for at argumentene om dyrevelferd til dels var et påskudd om å få bukt med dem. Med ofte svært følelsesbetonte formuleringer, ble romanifolkets behandling av hestene fremstilt som hensynsløs og brutal. Og som hestehandlere – en viktig næringsvirksomhet for mange romanifolk – ble de fremstilt som uærlige og bedragerske.

Etter hvert byttet stadig flere ut hesten med bil – en utvikling som særlig fikk fart etter dyrevernloven ble vedtatt i 1935. Omstillingen fra hest til bil ble i pressen ofte omtalt som gledelig, men var likevel ikke helt uten innvendinger. Flere aviser mente den bevegelseshurtigheten bilen muliggjorde var foruroligende. I tillegg ble romanifolkets kjøreferdigheter og deres bilers forfatning stilt spørsmål ved. Det kan late til at det ikke nødvendigvis var hesteholdet eller bilkjøringen i seg selv som var problemet, men «omstreiferuvesenets» eksistens. Man ønsket å ramme mobiliteten deres for å hindre eller vanskeliggjøre opprettholdelsen av livsførselen.

Innimellom pressens svært ensidige fremstillinger av romanifolket som kriminelle og farlige mennesker, fantes det tekster som bidro med andre forestillinger. Motstemmene var få, men var bevis på at det fantes andre, mer positive syn på og holdninger til romanifolket enn pressen ellers ga uttrykk for. Felles for de fleste av motstemmene var at de kritiserte storsamfunnet enten for å ikke gjøre nok, eller fordi behandlingen romanifolket fikk var for hard. Disse tekstene fremstilte romanifolket først og fremst som nødlidende og stakkarslige mennesker. Det var også en felles forestilling om at romanifolket var misforstått – de var nødvendigvis ikke så ille som man kunne få inntrykk av.

Jevnt over bidro pressen til å skape og opprettholde et bilde av romanifolket som usiviliserte, hvis livsførsel var nært knyttet til kriminalitet, betleri og umoral. De var til stor plage for den bofaste befolkningen, og bidro til å skape bekymring og utrygghet i samfunnet. Rasetenkningen fra mellomkrigstiden av later ikke til å ha spilt noen vesentlig rolle i forestillingene om og fremstillingene av romanifolket. De ble først og fremst lagt vekt på som et ordensproblem.

De aller fleste sakene om romanifolket i pressen, fikk hver for seg liten oppmerksomhet og plass – flertallet av sakene ble formidlet gjennom korte notiser og relativt korte artikler, og hver sak så ikke ut til å ha blitt omtalt mer enn én gang i en gitt avis. Den hyppige negative omtalen eller det at teksten knyttet seg til hendelser av negativ art, førte likevel til at leseren kunne danne seg et negativt bilde av romanifolket.

Når det gjelder partipresse, så det ikke ut til å ha noen vesentlig betydning for den enkelte avis' fremstilling av romanifolket hvorvidt den var tilknyttet et bestemt politisk parti eller bevegelse, og hvor på det politiske spekteret avisen stod, eller om avisen erklærte seg politisk uavhengig. For eksempel utgjorde ingen av motstemmene omtalt i det foregående delkapittelet ingen «regel» for avisen – de publiserte også saker om romanifolket av mer negativ art.

Kapittel 4: Religion og rase

I dette kapittelet skal jeg i all hovedsak undersøke ulike aspekter knyttet til Misjonens fremstillinger av romanifolket. Misjonen var den fremste aktøren innen assimileringen av romanifolket fra slutten av 1890-årene og frem til avviklingen av politikken i løpet av 1980-årene, og var arkitekten bak tiltakene overfor romanifolket som bidro til alvorlige overgrep, diskriminering og undertrykking. Under Misjonens omsorg skulle romanifolket utraderes som eget folk – deres reisende livsførsel og kultur skulle erstattes med et bofast liv innenfor kristne rammer, der sedelighet, møysommelighet og hardt arbeid var normer.

Misjonens to generalsekretærer, Jakob Walnum (i perioden 1897–1918) og Ingvald B. Carlsen (1918–1936), var to av organisasjonens fremste talspersoner i sine respektive perioder, og oppmerksomheten vil i dette kapittelet for en stor del ligge på dem. Jeg vil likevel trekke inn andre samtidige og relevante aktører, for eksempel i forbindelse med debatten omkring «taterspørsmålet» på slutten av 1800-tallet, og Johan Scharffenberg, hvis syn på rasehygiene øvde innflytelse på Misjonens politikk i 1920- og 1930-årene.

Jeg vil begynne med å ta for meg fremstillingene som kom til uttrykk i Walnums innlegg i *Morgenbladet* fra 1893, «Tatersagen».²²² Her la han for første gang frem sine tanker omkring tiltak overfor romanifolket. «Tatersagen» var Walnums bidrag til debatten rundt «taterspørsmålet» som i 1880- og 90-årene var aktiv i hovedstadspressen. Med utgangspunkt i dette innlegget vil jeg se på hvorvidt Walnums og Misjonens retorikk overfor romanifolket endret seg over tid, og hvordan Walnums fremstillinger skilte seg fra andre samtidige aktører.

Deretter vil Ingvald B. Carlens syn og holdninger bli gjort rede for. Videreførte Carlsen sin forgjengers retorikk? Rasetenkning og sterilisering vil være særlig relevante temaer i forbindelse med Carlsen, da slike tanker stadig fikk sterkere fotfeste i Norge utover 1920- og 30-årene. Hvordan påvirket dette Carlens retorikk og fremstilling av romanifolket, og ikke minst hvordan ble han påvirket av Johan Scharffenberg, som i flere av sine avisinnlegg kritiserte Misjonen og dens sosialpolitikk overfor romanifolket? Her vil brytningene mellom religion og rasehygiene være interessant.

Til slutt skal jeg se på hvordan barnehjemsbarna på Misjonens barnehjem og beboerne på Svanviken arbeiderkoloni ble omtalt og fremstilt av Misjonen. Var fremstillingene reelle gjengivelser av virkeligheten? Og hvordan ble livet på Misjonens institusjoner fremstilt sammenlignet med livet på landeveien?

---

²²² *Morgenbladet*, nr. 488, 16. september 1893, «Tatersagen», s. 1.

Foruten den ordinære pressen, består kapittelets kildemateriale for en stor del av Misjonens månedsblad *Fra Landeveien* (senere byttet navn til *På hjemveien*), samt tidsskriftet *Kirke og kultur* og bladet *Urd*.

4.1 «En oppgave for den kristelige Kjærlighed»

Med «Tatersagen» tok Walnum i 1893 del i den samtidige debatten omkring hvordan «taterspørsmålet» skulle angripes. Som følge av dette mangeårige ordskiftet, stiftet Walnum Misjonen i 1897.²²³ Tankene han la frem i «Tatersagen» var uttrykk for den kursen Misjonen og assimileringspolitikken skulle ta.

Walnum innledet innlegget med et budskap om å gjenoppta det han omtalte som Eilert Sundts «redningsarbeid». Arbeidet Sundt hadde startet i 1850-årene dreide seg om å bosette romanifolk og gi dem et lovlig erverv og en kristen oppdragelse. Men i omkring tyve år hadde dette arbeidet blitt innskrenket til det minst mulige, og det hadde tapt sin rette karakter, mente Walnum. Innen 1890-årene var det blitt redusert til et arbeid om å skaffe fattigunderstøttelse til romanifolk uten hjemstavn. Han slo fast at det nå måtte foretas noe for å føre arbeidet tilbake til hva det i sin natur bør være: et redningsarbeid i den kristelige ånd.

Innlegget var en appell til det norske storsamfunnet – og især kristenfolket – om å gjenoppta Sundts arbeid overfor romanifolket og bygge videre på de erfaringene som den gang ble gjort. Resultatene av arbeidet viste imidlertid at oppgaven var grepet an på gal måte, mente Walnum, og påstod at arbeidet umulig kunne lykkes ettersom tiltakene først og fremst hadde rettet seg mot voksne. Man hadde antatt at dersom de voksne ble bosatt og ga opp sin reisende livsførsel, ville barna av seg selv også opphøre med sitt omstreiferliv. Så enkelt var det ikke, hevdet Walnum. Lysten til å føre et reisende liv var oppelsket gjennom generasjoner, og lå derfor i romanifolkets blod – en medfødt lyst. Det ville ta generasjoner å få bukt med den.

Walnum slo fast at arbeidets tyngde heller bør legges på oppdragelsen av barna. Dette var noe som til en viss grad også ble vektlagt på Sundts tid, men det at romanibarna den gang ble plassert i barnehjem og oppdragelsesanstalter sammen med andre barn, var ifølge Walnum ikke helt uproblematisk. De kunne ikke anbringes i alminnelige barnehjem og anstalter. Sammenblendingen av dem og de øvrige barna på institusjonen var lite tjenlig på grunn av de «særegne Tilbøieligheder» romanifolkets barn hadde. Det måtte en «ganske særegen omhyggelig Opdragelse» til for å få et

---

²²³ Bastrup og Sivertsen, 1996, s. 75.

godt resultat. Derfor måtte det opprettes egne hjem innrettet etter de vanskeligheter og «særegne Hensyn» som fulgte med oppgaven å oppdra dem.

Selv om arbeidet med barna måtte veie tyngst, mente Walnum at det også var nødvendig å rette tiltak mot de voksne. Han slo videre fast at om arbeidet overfor de voksne skulle bære frukter, var det behov for å anvende tvang, i form av tvangsarbeid. Han presiserte at tvangen måtte anvendes slik at den ville merkes, og fikk dem til å forstå at samfunnet var i «sin gode Ret» til å verge seg mot deres «vilde og tøilesløse Liv». Tvangsarbeid krevde imidlertid at både stat, kommune og private ofret betydelige midler til det. Man måtte trå hjelpende og reddende til, og den «offervillige Kjærlighed» skulle gi romanifolket følelsen av at tvangen kun var et nødvendig middel for å kunne hjelpe og beskytte dem. Tvangen skulle med andre ord ikke være en straff, men et redskap for å hjelpe dem. Walnums løsning var altså et kompromiss mellom tvang og hjelp, der hjelpen bestod i en tvungen tilpasning.²²⁴

Walnum la vekt på at «redningsarbeidet» fremfor alt var en misjonsoppgave. Han så romanifolket som hedninger. De hadde riktignok etter hvert begynt å «søge Del i de kirkelige Samfundsgoder» gjennom å motta dåp, konfirmasjon og ektevielse, men Walnum så ikke bort fra at dette først og fremst var et påskudd for å unngå konflikter med det borgerlige og det kirkelige samfunnet. Det var derfor nødvendig å drive misjon blant romanifolket, mente Walnum. Han uttrykte samtidig misnøye overfor storsamfunnet, og mente det var kritikkverdig at et slikt misjonsarbeid ennå ikke var blitt påbegynt. Kirkefolket stod derfor i skyld til romanifolket.

Et sentralt poeng i innleggets fremstilling av romanifolket, var forestillingen om at de var likeverdige andre mennesker, men ikke så lenge de var «tater». Deres muligheter til å bli «skikkelige» mennesker ble holdt tilbake av deres usedelighet, umoral og mangel på kristen tro og kunnskap. Men gjennom (kristen) opplysning og oppdragelse kunne de komme seg opp på samme nivå som andre. Dette var ingen lett oppgave, men langt fra umulig.

Walnum tok det for gitt at romanifolket ønsket å leve etter storsamfunnets herskende normer og verdier. De skjønnte ikke selv at de trengte hjelp – deres tilbøyeligheter og lyster hindret dem i å forstå. Han fremstilte storsamfunnets bofaste liv og dets normer og verdier som overlegent, og i god misjonsånd var det samfunnets plikt å hjelpe romanifolket ut av det man så på som en sørgelig og håpløs tilværelse. Med kristen tukt og oppdragelse skulle man gi dem muligheten til å leve et verdifullt liv. Dette var til deres eget – og storsamfunnets – beste, og det var derfor ingenting galt med å frata romanifolket sin livsførsel og kultur – det var jo dette som holdt dem nede, mente man.

---

²²⁴ Bastrup og Sivertsen, 1996, s. 78.

Walnum avsluttet innlegget med en oppfordring om å danne en komité som ville ta seg av saken. Kort tid etter tok Walnum selv initiativet til å danne en slik komité, *Hovedkomiteen til Omstreifermissjonen*. Komiteen la videre grunnlaget for stiftelsen av Misjonen.

Sammenlignet med andre bidrag i debatten rundt «taterspørsmålet» i pressen i 1880- og 90-årene, fremstod «Tatersagen» som en mye mindre negativ fremstilling av romanifolket. Fraværet av den tidstypiske negative begrepsbruken overfor dem bidro i stor grad til dette, men også det at Walnum fremstilte dem som mennesker som i utgangspunktet var likeverdige alle andre. Fremstillinger av negativ art kom likevel til uttrykk, for eksempel ved at Walnum nedvurderte romanifolkets egenart og undervurderte deres kognitive evner.

Blant andre bidrag i debatten, utmerket sogneprest Boye Ordings innlegg i *Morgenbladet* seg. I likhet med Walnum, ønsket også Ording en gjenopptakelse av Sundts assimileringsarbeid og en bedring i romanifolkets påståtte elendige tilværelse. Ordings fremstillinger av romanifolket var imidlertid langt mer negative. I innlegget «Fanter og Fanernes Væsen»²²⁵ fra 1885, omtalte han dem som «Samfundets Snyltedyrr», med en «uendelig fræk Paatrængenhed, en endeløs Løgnagtighed, Forstillelse, Træskhed og Tyvaktighed, en gruelig Usædelighed og Drikfældighed og en uendelig Dovenskab og Afsky for alt stadigt Arbeide, al ordnet Virksomhed, alle ‘faste Bopæle’.» Han påstod at barna systematisk ble opplært til å lyve, og de levde kun av kvinnenens og barnas tiggeri. Han eksemplifiserte deres fremtreden med en rekke «skrekkhistorier». Det var en skam og skandale at et slikt «Uvæsen» kunne få eksistere i et ordnet samfunn. Han fremstod som usikker på om man i det hele tatt ville klare å bedre tilværelsen deres. I såfall var det viktig å forhindre deres «uvæsen» eller å holde dem under kontroll – loven skulle verge om arbeidsomme og «skikkelige» folk, ikke kjeltringer og forbrytere, mente han. Ording fremstod således som mer opptatt av å beskytte samfunnet enn å hjelpe romanifolket, og kritiserte at det «i Tidens og en falsk, blødagtig, sentimental Humanitets Medfør mangengang ser ud, som om man var mere ivrig for at forsvare Forbryderne, end Forbrydernes Ofre».

Et annet interessant bidrag til debatten rundt «taterspørsmålet», var den tidligere omtalte M. O. Trøens innlegg fra 1888.²²⁶ Hans holdninger til romanifolket samsvarte til en viss grad med Walnums, men hos Trøen var det kristne aspektet mer fremtredende. Trøen mente i motsetning til Walnum, at man ikke kunne utrette mye med frivillighet – kun makt ville nytte. Trøen mente også at det heller ikke nyttet å lokke dem med tilbud om hus og hjem, fordi deres «umoralske liv paa

---

²²⁵ *Morgenbladet*, nr. 286, 8. juni 1885, «Fanter og Fanernes Væsen», s. 1–2.

²²⁶ *Fædrelandet*, nr. 145, 13. desember 1888, «Samfundets pligt ligeoverfor taterne og geseller», s. 1.

landeveien saavel ved vanens som ved syndens magt blevet dem altfor kjærnt.» På landeveien er de født, og der vil de også dø, fremholdt Trøen. Romanifolket var sunket så dypt under den «øvrigt menneskehed», at det var et svelgende dyp mellom dem og andre. De var sunket dypt, men med makt, i tillegg til kjærlighet og tålmodighet, kunne de reises igjen. De var sunket som følge av sin lediggang, og følgelig skulle de reises ved å gjenvinne sin arbeidslyst. Trøen var imidlertid mer opptatt av hva som lå bak «problemet», fremfor å presentere konkrete løsningsforslag.

Sammenlignet med de andre bidragsyterne i debatten jeg har sett på, fremstod Walnum og hans innlegg som mer løsningsorientert og gjennomtenkt, og tilsynelatende med en viss respekt for romanifolket. Jeg vil likevel ikke tolke Walnums uttalelser som respektfulle overfor romanifolket, ettersom han tok til orde for å utradere deres kultur, tradisjoner og identitet, noe han samtidig påstod var storsamfunnets rett og plikt.

I Walnums øvrige tekster i kildematerialet holdt han i det store og hele ved sitt syn og sine holdninger overfor romanifolket, slik de kom til uttrykk i «Tatersagen». Han var overbevist om at de av natur ikke var forbryterske, og at det ble bra folk av dem, bare de fikk hjelp. De var «vore søskende», og han antydte at de i utgangspunktet ikke var noe dårligere enn andre mennesker.²²⁷

Dette stod imidlertid i motsetning til den holdningen Walnums etterfølger som generalsekretær i Misjonen, Ingvald B. Carlsen, etter hvert delvis representerte. Walnum fratradte sin stilling, og avsluttet sitt arbeid ved Misjonen i 1918, men fortsatte arbeidet med å føre statistikk over alle omstreifere i Norge.

4.2 Tilpasning til en ny tid – romanifolket som biologisk «problem»

Da Carlsen i 1918 tok over som generalsekretær i Misjonen, hadde allerede arbeidet i organisasjonen i noen år – først som bestyrer ved Svanviken arbeidskoloni, og deretter som reisesekretær. I de første årene videreførte Carlsen stort sett den samme retorikken overfor romanifolket som Walnum hadde ført. «Jeg vil være den sidste til at benegte, at der kan være meget godt hos mange av disse mennesker, som jo væsentlig uten skyld er kommet ind i dette ulykkelige spor», skrev Carlsen i *På hjemveien* i 1923. Videre hevdet han at siden Walnum 25 år tidligere tok opp arbeidet med romanifolket, var forholdene ikke til å kjenne igjen. Mange var reddet fra landeveien og kommet til ro takket være Misjonens barnehjem, Svanviken arbeidskoloni, og de tilskyndelser som gjennom arbeidet indirekte var blitt gitt dem. Carlsen slo fast at den linjen

---

²²⁷ Jf. for eksempel *Ørebladet*, nr. 14, 17. januar 1903, «Om de 4,000 Tater i Norge», s. 1, og Walnums avskjedsartikkel i *På hjemveien*, nr. 1, 1919, «Rene linjer».

Misjonen hadde fulgt – «frivillighetens og menneskekjærlighetens» – var den beste. Han hadde ingen tro på en brutal tvangspolitikk «overfor et saa frihetselskende folk med tildels fremmede raceeiendommeligheter». Det ville bare gjøre vondt verre. Hentydninger til rase har jeg ikke kunnet spore hos Walnum, noe som kan tyde på at dette var noe nytt Carlsen tok i bruk i sin retorikk overfor romanifolket (jf. «raceeiendommeligheter» i sitatet over). Det later imidlertid ikke til at Carlsen la noe negativt i det, eller at han la stor vekt på det rasemessige i sin forståelse av romanifolket. Trolig var han påvirket av rasetenkningen, som på 1920-tallet for alvor hadde fått fotfeste i Norge. Carlsen la fremfor alt vekt på at romanifolket ville bli gode og nyttige mennesker gjennom de allerede eksisterende lover og tiltak, og at dette var tilstrekkelig for å få bukt med «omstreifervesenet». Han slo fast at uttrykket «Fant er fant, om du lægger ham paa et sølvfat» var utdatert. Uttrykket antydte at «fanters» natur forblir den samme uavhengig av hva man gjør for dem. Erfaringene Misjonen hadde gjort seg, hadde vist at dette ikke stemte.²²⁸

Men rasetenkningen og romanifolkets arveanlegg ble utover i 1920-årene i stadig større grad drøftet og viet større plass i Carlsens tekster, og han beveget seg således stadig lenger vekk fra Walnum. Slik innledet han en artikkel i *På hjemveien* fra 1927:

Vi er alle klar over at mange av omstreifernes barn har en ulykkelig arv å slepe på. Det er nok desverre altfor sant for manges vedkommende det som sies så ofte, at «de har det i blodet». Særlig tenker man da på den utpregede reiselysten og ustadighet, kanskje også på en iøienfallende upålitelighet og karakterløshet. [...]. Men når det er tale om det som ligger i blodet så må vi være oppmerksom på at slektsarven er ikke alt. Da vilde det se mørkt ut for oss alle. Slekstens skjebne er ikke bare avhengig av de medfødte anlegg, men også av de forhold hvorunder individene vokser op. Det har vist sig at selv meget slette anlegg kan overvinnnes gjennom god påvirkning og opdragelse.²²⁹

Carlsen hevdet her at romanifolkets særpreg til dels var et resultat av en degenerativ arv. Men selv om de bar på en tyngre arv enn andre, mente han likevel det var mye man kunne gjøre for å påvirke dem i positiv retning. Romanifolket var med andre ord ikke fullstendig bundet av sin degenerative arv. Mye ville vært gjort dersom man i så tidlig alder som mulig fikk dem bort fra det skadelige miljøet og skapte bedre livsbetingelser for dem.

---

²²⁸ *På hjemveien*, nr. 4, 1923, «Utenfor loven».

²²⁹ *På hjemveien*, nr. 5, 1927, «'De har det i blodet'» (Carlsens uthevninger).

4.2.1 Kritikk mot Misjonen

Rasetenkningen ble stadig mer gjennomgripende i mellomkrigstidens samfunn, og romanifolket ble i større grad fremstilt som et biologisk problem fremfor eller i tillegg til et sosialt problem. Også spørsmål omkring rasehygiene og sterilisering av romanifolk gjorde seg snart gjeldende for Carlsen og Misjonen. Per Haave har fremholdt at det er god grunn til å hevde at overlege og fengselslege Johan Scharffenberg i stor grad bidro til å sette dette på Misjonens dagsorden.²³⁰ På slutten av 1920-tallet rettet Scharffenberg kritikk mot Misjonens miljøtiltak overfor romanifolket, som gjennom omplassering i «bedre» og «sunnere» omgivelser, og gjennom disiplinering og opplæring i arbeid, skulle forme dem om til gode og nyttige samfunnsmennesker. Slike tiltak nyttet ikke i bekjempelsen av dem, mente Scharffenberg, ettersom romanifolket fremfor alt var et biologisk problem, og deres tilbøyeligheter til å føre en reisende livsførsel var arvelig betinget. Å innlemme dem i storsamfunnet ville i tillegg utgjøre en potensiell fare for den kvaliteten i den norske befolkningen. Han hevdet at romanifolket var arvelig defekte, noe som kunne føre til en forringelse av det «gode» norske arvematerialet dersom romanifolk og nordmenn fikk formere seg med hverandre. Løsningen på «omstreiferondet», slik Scharffenberg omtalte det, var å begrense romanifolkets muligheter til å formere seg.

Etter alt å dømme tok Scharffenberg for første gang til orde for å sterilisere romanifolk i et foredrag om barnebegrensning i Oslo Arbeidersamfund 1. februar 1928.²³¹ Et kort referat til foredraget ble trykt i *Dagbladet* påfølgende dag. Scharffenberg skal ifølge referatet ha uttalt at «[d]et var forbausende at omstreifermisjonen bygget hjem for omstreiferbarn, men intet gjorde for å hindre disse meget ofte mindreverdige mennesker fra å sette barn inn i verden.»²³²

Scharffenbergs innsigelse mot Misjonens arbeid falt åpenbart ikke i god jord hos Carlsen, som en uke etter kommenterte uttalelsen i et innlegg i *Dagbladet*: «[D]et er i høi grad forbausende at en mann med overlæge Scharffenbergs autoritet offentlig vil uttale sig så lettvindt om en organisasjon som arbeider med en av våre vanskeligste sociale opgaver.» Carlsen argumenterte for at omkring tre fjerdedeler av barna, som innen de fylte fire år ble opptatt i barnehjennene eller i private hjem, stort sett ble brukbare samfunnsmennesker. Videre argumenterte han for at Scharffenberg, som jobbet som lege ved Botsfengselet i Oslo, for det vesentlige dømte romanifolket

---

²³⁰ Haave, 2000, s. 81.

²³¹ Haave, 2000, s. 31.

²³² *Dagbladet*, nr. 28, 2. februar 1928, «Barnetallet», s. 4. Scharffenberg talte uten manus, og foredraget ble aldri trykt. *Dagbladets* referat inneholdt ifølge Scharffenberg selv flere feil, men «grunntankene» ble gjengitt riktig (Haave, 2000, s. 31, fotnote 124).

slik han lærte dem å kjenne i fengselet, og anslo at han stort sett bare var i kontakt med den fjerdedel som oppdragsarbeidet mislyktes med. Carlsen anså disse som på ulike vis «mindreverdige», og var enig med Scharffenberg at det overfor disse trengtes skarpere midler, og på visse betingelser kunne han også «innrømme berettigelsen av sterilisasjon». Men Scharffenberg kunne vel ikke mene at Misjonen skulle ta initiativet til det, fremholdt Carlsen. Det ville i så fall «stille denne kristelige-filantropiske virksomhet i en underlig belysning». Carlsen meddelte avslutningsvis at han gjerne kunne gi Scharffenberg «all mulig støtte med opplysninger m.v. når det gjelder å uskadeliggjøre de samfunnsfarlige elementer blandt omstreiferne», mot at Scharffenberg og alle «rettenkende» mennesker viste forståelse og velvillig ga assistanse for Misjonens arbeid om «å redde det som er levedyktig og verdifullt blandt disse mennesker.»²³³

Allerede dagen etter kom Scharffenbergs tilsvarende svar til Carlsen på trykk i Dagbladet. Her la han først frem sitt syn på årsaken bak menneskers tilbøyelighet til å føre et «omstreiferliv». Scharffenberg mente at det måtte skyldes enten endogene eller eksogene betingelser, eller en blanding av dem – med andre ord betingelser som var påvirket av henholdvis arv eller ytre faktorer. Betingelsene for romanifolkets livsførsel var ifølge Scharffenberg hovedsakelig de endogene. Misjonens oppfatning, slik Scharffenberg forstod den, bygget derimot på at de anså de eksogene betingelsene for å være hovedskylden til deres livsførsel. Scharffenberg anså romanifolket som «en lavere rase med dårlige betingelser for å bli regelmessige arbeidende fastboende mennesker i et moderne kultursamfund.» Derfor var assimileringarbeidet dømt til å mislykkes. Til tross for at man lot romanibarna vokse opp under samme kår som den fastboende befolkningen og ellers stelte godt for dem, ville de bli «ustadige, upålitelige, løgnaktige, med hang til betleri, tyveri og voldshandlinger». Han erkjente at det fantes unntak, for eksempel på grunn av blanding av bedre raseelementer, men i det store og hele mente han det ville være umulig å gjøre romanifolket til en verdifull del av storsamfunnet og det norske folk. Han mente dessuten som nevnt at bofaste romanifolk kunne utgjøre en trussel overfor den norske bofaste befolkningen og en degenerasjon av dens arvemateriale: Ved å bosette romanifolk, ville faren for ekteskap mellom dem og den bofaste befolkningen øke, særlig fordi romanifolket kunne være «smukke mennesker med innsmigrende vesen, sterk erotisk tiltrekningsevne og stor sanselighet.»

Ifølge sine egne studier av enkelte større omstreiferslekter med utgangspunkt i innsatte/innlagte omstreifere i fengslene, Kristiania arbeidsanstalt og sinnssykeasylene, mente han å ha funnet «en forferdelig ophoping av kriminelle elementer», og fremholdt at kriminaliteten ikke

---

²³³ *Dagbladet*, nr. 34, 9. februar 1928, «'Forbausende'», s. 2.

forsvinner hos dem som har oppgitt omstreiferlivet. Altså var tilbøyeligheten til kriminalitet først og fremst knyttet til arv, og ikke til ytre betingelser.

Scharffenberg forsikret om at han ikke var motstander av Misjonens arbeid med omstreiferne, og fremholdt at det var viktig å skape bedre kår for dem, særlig for barna. Men arbeidet ville ikke lykkes dersom man ikke tok sikte på i størst mulig grad å innskrenke deres muligheter til formering.²³⁴ Slik Scharffenberg så det, angrep Misjonen «omstreiferproblemet» på gal måte ved at de utelukkende la vekt på å bedre kårene for romanifolket. Fordi romanifolket ifølge Scharffenberg først og fremst var et biologisk problem, kunne man umulig få bukt med dem gjennom miljøtiltak.

Høsten 1930 redegjorde og argumenterte Scharffenberg videre for sitt syn i sin store artikkelserie «Omstreiferondet» i *Arbeiderbladet*. Der tok han til orde for at det mest effektive og rasjonelle middelet for å få bukt med «omstreiferondet» på, var sterilisering. I seriens første artikkel, som omhandlet kriminalitet blant omstreifere, påstod han at omstreiferlivet i seg selv fristet til forbrytelser. Men dette var ikke hele forklaringen. Gjennom en undersøkelse av sine journaler fra Botsfengslet i perioden 1919–1930, mente han å kunne forsvare påstanden om at arvelige faktorer spilte en vesentlig rolle i tilbøyeligheten til kriminalitet hos omstreifere. Forbryterskheten kunne spores gjennom flere slektsledd.²³⁵ I de videre artiklene trakk han også vandredriften frem som arvelig betinget. Forsøk på å bosette dem har derfor vært og vil være mislykket i de fleste tilfeller.²³⁶ Scharffenberg var ikke i tvil om at det «sammenlignet med tilstanden i hele folket finnes uforholdsmessig mange abnorme mennesker blandt omstreiferne», og mente det var nærliggende å forklare livsførselen deres som et utslag av sinnstilstanden. Han så ikke bort ifra at det i menneskenaturen normalt sett lå «en tilbaketrengt vandrelyst som minne om at mennesket fra først av var en omstreifende dyreart», men når sinnet opprinnelig er svakt, eller det senere svekkes, kunne denne primitive driften igjen ta overhånd. I tilfeller der en omstreifende livsførsel kunne knyttes til en «arvelig sinnssvekkelse», var det større fare for at barna også ville bli omstreifere, enn blant dem som av sosiale forhold eller en ervervet sinnssvekkelse ble drevet til en omstreifende livsførsel. Scharffenberg kunne med temmelig stor sikkerhet konkludere med at for «sigøinernes», og derunder romanifolkets, del, var vandredriften arvelig betinget.

---

²³⁴ *Dagbladet*, nr. 35, 10. februar 1928, «Sterilisasjon av omstreiferne», s. 3.

²³⁵ *Arbeiderbladet*, nr. 288, 21. oktober 1930, «Omstreiferondet», s. 3 og 10.

²³⁶ *Arbeiderbladet*, nr. 321, 24. november 1930, «Omstreiferondet», s. 3 og 10.

Scharffenberg fremholdt at uavhengig av om det var arv eller miljø som var årsaken til «omstreiferondet», burde det uansett være et mål at ingen barn skal vokse opp på «fantestien». Han understreket at Misjonen således gjorde en viktig jobb. Scharffenbergs kritikk rettet seg heller ikke mot det, men mot at Misjonen tillot omstreiferne å avle barn. Av økonomiske, kriminal-politiske og slektshygiene hensyn, samt humane hensyn overfor barna, var det nødvendig å gjøre en radikal innskrenkning av fruktbarheten hos dem. I motsatt tilfelle ville man stadig få nytt tilsig av «defekte og forulykkede individer», og man ville aldri bli kvitt omstreifervesenet. Scharffenberg mente i tillegg at «det vilde være både fornuftstridig og inhumant i all fremtid å tillate håpløse slekter å yngle på bekostning av de gode slekter.» Den beste løsningen ville være å sterilisere dem.²³⁷ I en artikkelserie to år senere slo han fast at «[a]lle avledyktige åndssvake bør steriliseres», og at det blant omstreifere var forholdsvis mange imbesile. «Det mest rasjonelle middel mot omstreiferondet», ville være å sterilisere dem.²³⁸

Flere med Scharffenberg forfektet et lignende syn. Stadsfysikus Henrik Ouren hevdet i et avisinnlegg i 1931 at Misjonens arbeid med å gjøre romanifolket mer levedyktige bare førte til at de overførte sine «arvelige svakheter [...] på nye slektsledd, som blandes inn i bedre slekter og forringer og forsimpler disse.»²³⁹ Samme år uttalte en politimester til *Agderposten* at «[d]et mest effektive middel til å bli kvitt fanteplogen [...] vilde [...] formentlig være å få en lov som tillot myndighetene å gjøre denslags mennesker utjenlige til å forplante sig.»²⁴⁰

Carlsen beveget seg stadig nærmere et syn på sterilisering som et nødvendig redskap i bekjempelsen av romanifolket. Han skrev for eksempel i en artikkel i *På hjemveien* i 1931 at «[s]pørsmålet om sterilisering er reist av overlæge Scharffenberg. Heller ikke dette bør avvises når det gjelder lavtstående og samfunnsfarlige omstreifere.» Men han holdt fortsatt ved sin oppfatning om at romanifolket kunne hjelpes gjennom miljøtiltak, og at de hovedsakelig var et resultat av forholdene de vokste opp i eller levde i, og ikke kun et resultat av sin arv: «Det viktigste og mest effektive botemiddel er allikevel det som omstreifermissjonen prøver å arbeide for – nemlig å *opdra barna til fastboende og selvhjulpne mennesker.*»²⁴¹

---

²³⁷ *Arbeiderbladet*, nr. 322, 25. november 1930, «Omstreiferondet», s. 7.

²³⁸ *Arbeiderbladet*, nr. 277, 11. oktober 1932, «Trenger Norge en sterilisasjonslov?», s. 12.

²³⁹ *Nordmøringen*, nr. 22, 23. mars 1931, «En misforstått oppgave», s. 1.

²⁴⁰ *Agderposten*, nr. 182, 7. august 1931, «Skal omstreiferne tvangsboettes, inn i manntall og steriliseres?», s. 3.

²⁴¹ *På hjemveien*, nr. 5, 1931, «Omstreiferplage – eller omstreifernød?» (Carlsens uthevning).

Carlsen mente for øvrig at en rasehygienisk tankegang i utgangspunktet brøt med kristne verdier. Men gjennom å forene rasehygiene med kristen etikk, kunne sterilisering rettferdiggjøres og anvendes på en legitim måte. Han redegjorde for dette i en artikkel i tidsskriftet *Kirke og kultur* i 1933. Der fremholdt han at hovedinnvendingen mot sterilisering gikk på at det dreide seg om et inngrep i «Guds skapergjerning». Ufruktbarhetsgjørelse eller på en naturstridig måte hindre at barn kommer til verden, hadde mennesket ikke rett til. Kristendommen ser på livet som hellig, og kun Gud kan bestemme hvem som skal fødes, fremholdt han. Carlsen mente likevel at slektshygiene kunne «tilta sig rett til å bestemme over det ufødte, vordende liv»: Livet var ennå ikke skapt, og hensynet til det allerede eksisterende liv måtte gå foran hensynet til liv som ikke eksisterer eller «som ikke har tatt individuell skikkelse.» Slik kunne kristen etikk og rasehygiene forenes. Innslaget av rasehygiene i barnevernsarbeidet ville altså være til det beste for barna, nemlig ved å hindre at de i utgangspunktet blir født: «Den som stadig lever midt oppe i alt dette og daglig ser hvordan uskyldige barn lider, ja hvordan de synes å være predestinert til undergang, kan ikke annet enn å se det som kristenplikt å prøve å forebygge litt av all denne ulykke.»²⁴²

Det at Carlsen på 1930-tallet kunne argumentere for dette, var et resultat av flere år med påvirkning og press fra samtidige aktører om nødvendigheten av sterilisering overfor romanifolket. Mens han i sine første år som generalsekretær omtalte romanifolket som likeverdige alle andre, og at ytre påvirkning gjennom de allerede eksisterende miljőtiltakene var tilstrekkelig for å få bukt med dem, fremstilte han romanifolket utover på 1920-tallet stadig oftere som mindreverdige og åndssvake, og til dels et resultat av et degenerert arvemateriale. Carlsen ble trolig i stor grad påvirket av Scharffenbergs kritikk av Misjonens miljőtiltak overfor romanifolket, som mente det var avgjørende å hindre dem i å formere seg dersom arbeidet med dem skulle lykkes. Scharffenberg forstod romanifolket først og fremst som et degenerert folk med svært dårlig arvemateriale. Dette kunne utgjøre en trussel mot det «gode» norske arvemateriale, i tillegg til at det var inhumant å la

---

²⁴² Carlsen, Ingvald B., «Moderne slektshygiene og kristen livsoppfatning», i *Kirke og kultur* 40, nr. 7 (september 1933), 401–414, s. 410–411. Trolig øvde Scharffenberg sterk innflytelse på Carlsen, men ifølge Per Haave førte en generell voksende pessimisme til Misjonens miljőtiltak overfor romanifolket, også til at Carlsen åpnet opp for nye løsninger. I 1927 innrømmet Carlsen at Misjonens barnevernsarbeid ikke alltid ga ønskede resultater. For at de skulle lykkes, måtte man konsentrere seg om de «normale» barna. Det var derfor nødvendig å skille ut de «unormale». På oppdrag fra Misjonen gjennomførte medisinstudent Mikael Kobro en intelligensundersøkelse på barn ved Misjonens barnehjem. Undersøkelsen ble publisert i 1931, og viste at av de 71 barna som gjennomførte undersøkelsen, hadde 61 av dem under normal intelligens. Disse resultatene kan ha øvd stor innflytelse på Carlsen og hans vurdering av forholdet mellom arv og miljø (Haave, 2000, s. 81).

barn vokse opp på landeveien. Carlsen så ikke bort fra trusselen de kunne utgjøre, og gjennom å forene rasehygiene med kristen etikk, kunne han tilpasse seg den nye tiden uten at det gikk ut over hans eller Misjonens kjerneverdier.

4.3 Under Misjonens omsorg

Misjonens månedsblad *Fra landeveien/På hjemveien* var en viktig formidlingskanal for organisasjonen. Her ble det skrevet om alt fra assimileringarbeidets fremgang og kristne budskap, til gavefortegnelser og rapporter fra møter. Av særlig interesse for denne oppgaven, var «tilstandsrapportene» fra institusjonene. Også i den ordinære pressen kom lignende rapporter på trykk. Hvordan ble romanifolk under Misjonens omsorg fremstilt av Misjonen? Og var Misjonens fremstilling gjengivende for virkeligheten, eller var det snakk om en skjønning av den?

4.3.1 Barnehjemsbarna

Misjonens første institusjon for omstreifere var Askviknes barnehjem ved Bergen, opprettet i 1899. Året etter ble ytterligere to barnehjem opprettet: Lillegården barnehjem i Eidanger, og Rostad barnehjem i Inderøy. Aldersgrensen for opptak ved de tre barnehjemmene var fire år, og barna ble normalt værende til 10–12-årsalderen. Etter endt opphold på barnehjemmene skulle barna plasseres hos fosterforeldre. Etter hvert som det ble klart at Misjonen kom til å ta seg av barn eldre enn fire år, ble det mellom 1918 og 1929 opprettet ytterligere tre barnehjem – Eilert Sundts barnehjem, Jakob Walnums barnehjem og Sørlandets barnehjem – der de eldre barna ble plassert i en kortere periode før de videre ble plassert i fosterhjem.

Det var opprinnelig Misjonens tanke at foreldrene frivillig skulle komme til barnehjemmene og levere fra seg barna sine. Per Haave har pekt på at dette sannsynligvis også skjedde til en viss grad.²⁴³ Ifølge Walnum var det blitt lagt frem flere påstander som sådde tvil om at foreldrene godvillig ville gå med på å gi fra seg barna. Med et innlegg i *Morgenbladet* i 1900 søkte Walnum å tilbakevise disse påstandene. Walnum rapporterte der fra sitt nylige besøk på Askviknes barnehjem. Bare et knapt halvår etter åpningen var det kommet seks barn dit. Det var med glede han så hvor «inderlig godt de Smaa hadde det, og hvor glade de var ved at være der.» Etter hans besøk på barnehjemmet var det planer om å oppta ytterligere elleve barn. Også til Rostad barnehjem var det kommet barn, selv før åpningen av barnehjemmet. Walnum forklarte at det hadde kommet et omstreiferfølge på åtte personer til det da uåpnede barnehjemmet. Der fikk de husly for natten etter

---

²⁴³ Haave, 2000, s. 55.

at ingen andre hadde villet huse dem. Da de etter hvert fikk vite at det nettopp der skulle bli barnehjem for hjemløse barn, kom den ene kvinnen i følget og «tiggede og bad» om at hennes to små barn fikk bli, noe barnehjemmets ledelse godtok. Walnum påpekte igjen hvor godt barna fikk det på barnehjemmet: De var «Blaafrosne» da de først kom dit, men nå struttet de av sunnhet og var blitt så snille og veloppdragne.²⁴⁴

Tre år senere uttalte Walnum til en avis at omstreiferne frivillig kom til barnehjemmene med barna sine, fordi de visste at barna ville få det godt der. Walnum understreket samtidig at det ofte ble bra mennesker av romanifolket, og at de i virkeligheten ikke var «Forbryder-Naturer» – de stjal og tagg i sin ville tilstand, men «det hører ligesom med til deres Levesæt.»²⁴⁵ En påstand som denne kunne utvilsomt bidra til å legitimere Misjonens arbeid og dets utsikter til et godt resultat.

Også Ingvald B. Carlsen ga uttrykk for at romanibarna strømmet til barnehjemmene. Til avisen *Nationen* uttalte han i 1924 at Misjonen det siste regnskapsår hadde fått en anmodning om å ta imot 38 barn, som etter deres forhold var «en ganske voldsom tilstrømning.» Og siste kvartal var 16 nye barn tatt imot. Det mente Carlsen for øvrig var et tydelig vitnesbyrd om romanifolkets ulykkelige tilstand.²⁴⁶

Haave har i tillegg påpekt at selv om foreldrene frivillig ga fra seg barna, var det heller ikke sjelden at de hentet ut barna igjen før skolegangen og opplæringen i Misjonens regi var endt. Misjonen forstod derfor at det var maktpåliggende å få satt barna under vergeråd i henhold til vergerådsloven av 1896. Loven hindret foreldrene å hente ut barna sine uten at det forelå vedtak om det. Dette frakjente dem imidlertid ikke foreldremyndigheten. Misjonen kunne derfor i enkelte tilfeller be vergerådene om å frakjenne foreldrene foreldre retten²⁴⁷ – «[d]erved kan vi ha myndighet til å nekte dem besøk ved barnehjemmene eller på annen måte gripe forstyrrende inn i opdragelsen.»²⁴⁸ De fleste av barna ble tatt og plassert på barnehjem etter vedtak i vergeråd.²⁴⁹

At foreldre kom og hentet barna igjen i startfasen av barnevernsarbeidet, ble også påpekt av Misjonen i 1940. Det ble imidlertid hevdet at foreldrene snart forstod at barna hadde det bra på

---

²⁴⁴ *Morgenbladet*, nr. 208, 30. mars 1900, «Arbeidet for Omstreiferne», s. 1.

²⁴⁵ *Ørebladet*, nr. 14, 17. januar 1903, «Om de 4,000 Tater i Norge», s. 1.

²⁴⁶ *Nationen*, nr. 242, 15. oktober 1924, «Taterplagen har tiltat i en uhyggelig grad», s. 1.

²⁴⁷ Haave, 2000, s. 55.

²⁴⁸ Årsberetning og regnskap for 1929–30. Til SD fra Misjonen, 30.09.30, gjengitt i Haave, 2000, s. 55.

²⁴⁹ NOU 2015: 7, s. 40.

barnehjemmet, og var takknemlige for det som ble gjort for barna. «Misjonens barnehjem står i det hele høyt hos landeveiens folk», ble det påstått.²⁵⁰

Nyere forskning, og uttalelser fra romanifolk, tyder imidlertid på dette nødvendigvis ikke stemte overens med virkeligheten – i alle fall var det en svært ensidig vinkling av den. Bernt Eide har fremholdt at mange foreldre følte skam og skyld da de ble fratatt barna, særlig de som ga etter og signerte overtakelsespapirene. Mange så aldri barna sine igjen, til tross for at de ble fortalt at oppholdet på barnehjemmet kun var midlertidig. Dersom foreldrene ikke signerte papirene, var alternativet at de ble fratatt barna med tvang. Noen frivillighet kan det derfor neppe snakkes om.²⁵¹

Når det gjelder fremstillingene av forholdene på barnehjemmene, var disse nesten utelukkende positive. Barna hadde det tilsynelatende godt, de trivdes og var lett påvirket av miljøtiltakene. Misjonen antydte med det at barnevernsarbeidet var fremgangsrikt og vellykket. Artikkelen «Julen paa barnehjemmene» i *Fra landeveiens* januar-utgave i 1904 kan trekkes frem som et eksempel her. Artikkelen tegnet fremfor alt et idyllisk bilde av livet på barnehjemmene. Om julefeiringen på Askviknes barnehjem ble følgende fremstilling gitt:

*Juletræet pynter vi lille-julaften, naar børnene er kommet tilro. Enhver vil forstaa, hvilken fryd her er, naar de smaa kommer ned til frokost julaften og faar se juletræet staa der. Jeg tror, mange kunde ønske at se alle de straalende ansigter og høre jubelen. [...]. Lille Johan pegte gjentagende op paa stjernen i toppen. Det var som en opfordring til os om at vende blikket opad og takke Gud [...].*²⁵²

Ved frokostbordet fremførte de salmen «Her kommer dine arme små», som «lød som en bøn til Herren om at velsigne julefesten for os.» Senere på dagen gikk tiden med til å gå rundt juletreet og synge julesanger, spise god mat og åpne julepresanger. «[A]ldrig før hadde de faaet saa meget», ble det fremholdt. Julefeiringen var preget av ro og fred, understreket artikkelforfatteren. Misjonens «kristelige påvirkning» kom for øvrig også til uttrykk i artikkelen, noe som det ble lagt vekt på i mange artikler. Det vakte tilsynelatende «megen munterhed, da en af barnehjemmets smaagutter i en leg skulde være presten, og han udførte legen med meget alvor og værdighed.»²⁵³

---

²⁵⁰ *På hjemveien*, nr. 6, 1940, «40 års arbeid for landeveiens små».

²⁵¹ Eide og Aanesen, 2008, s. 55–57.

²⁵² *Fra landeveien*, nr. 1, 1904, «Julen paa barnehjemmene».

²⁵³ *Fra landeveien*, nr. 1, 1904, «Julen paa barnehjemmene».

En annen artikkel fremholdt senere samme år, at «[d]e føler sig frie og lykkelige på barnehjemmet. De glædelige oplevelser er de overveiende», og at «det er en glæde at se, hvor de trives, og hvor de skikker sig vel.»²⁵⁴ Et annet eksempel er en artikkel fra 1924, som fortalte om «Lille Olaf», som bare noen måneder gammel kom til Askviknes barnehjem etter å ha levd hele sitt korte liv på landeveien: «Fillene kom vekk, og rene klær fikk han. Hver dag fikk han ordentlig mat og godt stell. Og gutten blev snart en tykk, trivelig kar.» Foreldrene forstod barnets beste, og var glade over at Olaf hadde fått det så godt på barnehjemmet.²⁵⁵ Også Eilert Sundts barnehjem var angivelig et godt sted for barna, og der de i 1929 ble beskrevet som kjekke, rene og velstelte – for øvrig noe som nærmest var et under «når man tenker på for nogen små ‘villbasser’ de er, når de blir bragt dit.» Slik var det, «efter billedene å dømme», også på resten av Misjonens barnehjem.²⁵⁶ I 1931 skrev Carlsen at Misjonen i årenes løp hadde løftet 5–600 barn inn i gode hjem, hvorav de fleste av dem var blitt bra og selvhjulpne mennesker,²⁵⁷ og i 1940 ble det i en artikkel om det til da 40 år lange arbeidet for romanibarna ved Askviknes barnehjem, hevdet at dette alltid ville være *hjemmet* for barna som har bodd der, og at «[d]e lykkelige dager på Askviknes står som lyse, gode minner senere i livet, et vern mot fristelse, en trøst og hjelp i motgangsdager.»²⁵⁸

Slike beskrivelser av barnehjemsbarna kan man finne igjen i en rekke artikler i Misjonens månedsblad, som fremfor alt hevdet eller antydte at barna hadde det godt, var lykkelige, og var blitt dannede og disiplinerte. Men Misjonen erkjente at barna også kunne by på vanskeligheter, og at de kunne føle på sorg. I de undersøkte artiklene ble dette imidlertid ikke videre utdypet eller lagt stor vekt på. I 1904 presiserte Misjonen i *Fra landeveien* at «[d]er er meget, det kunde være kjært at fortelle, men det gjælder barnehjemmene som ethvert hjem, at de helst vil være et fredlyst sted og ikke lægge sit liv med dets mange smaa oplevelser af baade sorg og glæde for meget aabent i dagen.»²⁵⁹ Fortellinger om sorg og om belastende forhold var i alle fall forholdsvis fraværende.

I dag vet vi imidlertid at dette spilte en større rolle hos barnehjemsbarna, enn det Misjonen ga uttrykk for. Det var en bevissthet i samfunnet rundt konsekvensene av å skille barn og foreldre. For eksempel understreket høyesterettsdommer Erling Broch i en artikkel i *Tidsskrift for Norges Forsorgsvesen* i 1938 om vergerådernes praksis med hensyn til foreldremyndighet, at det er

---

²⁵⁴ *Fra landeveien*, nr. 9, 1904, «Fra barnehjemmene».

²⁵⁵ *På hjemveien*, nr. 1, 1924, «Lille Olaf».

²⁵⁶ *På hjemveien*, nr. 1, 1929, «De er barn – de som våre barn!».

²⁵⁷ *På hjemveien*, julehefte, 1931, «For treet er det håb».

²⁵⁸ *På hjemveien*, nr. 6, 1940, «40 års arbeid for landeveiens små».

²⁵⁹ *Fra landeveien*, nr. 9, 1904, «Fra barnehjemmene».

vanskelig eller umulig å overse de psykiske følgene det får for både foreldre og barn av å skille dem, og dermed bryte de følelsesmessige båndene mellom dem. Dette gjaldt foreldre/barn generelt, ikke romanifolket spesielt. Men Broch fremholdt videre at det til fordel for assimileringarbeidet, var nødvendig å overse de psykiske følgene det ville få for romanifolket.²⁶⁰

Det er ingen tvil om at Misjonen selv var bevisst på konsekvensene av å skille foreldre og barn. Trusler om fratakelse og omplassering av barna var et mye brukt pressmiddel overfor romanifolket for å tvinge dem til å bli bofaste eller for å oppnå lydighet hos beboerne på Svanviken.

Også oppholdet på barnehjemmene kunne være belastende. Tater/romaniutvalget konkluderte i sin rapport fra 2015 med at romanibarna under Misjonens omsorg opplevde hyppige flyttinger mellom ulike barnehjem, fosterhjem og andre institusjoner. Mange barn ble utsatt for omsorgssvikt og både fysisk og psykisk mishandling og overgrep. Samtidig ble kontakten mellom barna og foreldrene ofte brutt. Dette skjedde for øvrig ikke med andre grupper i barnehjem, og taler således for en bevisst politikk fra Misjonens side.²⁶¹

Også Bernt Eide har vist at Misjonens fremstillinger av barna og forholdene på barnehjemmene var forskjønnende, eller i det minste var svært ensidig skildret. I forbindelse med sitt dokumentasjonsprosjekt «Nasjonens barn», har han pekt på at forholdene naturlig nok kunne variere i både tid og sted, men at forskere og journalister samlet sett har brakt oss fortellinger som viser et nokså entydig bilde av svært dårlige forhold på barnehjemmene. Tidligere barnehjemsbarn under Misjonens omsorg som har uttalt seg i forbindelse med prosjektet, har langt på vei kunnet bekrefte dette, og har gitt et bilde av forhold preget av omsorgssvikt og utstrakt bruk av fysisk avstraffelse. I tillegg ble de fortalt at de var mindreverdige, og noen opplevde seksuelt misbruk. Eide har også påpekt at Misjonen brukte mindre penger per barn, sammenlignet med barn på andre institusjoner, og at dette medvirket til de dårlige forholdene.

Et eksempel som har kunnet avsløre de tøffe forholdene, var den utbredte sengevætingen blant barnehjemsbarna. Det skjedde så hyppig at det ble ansett som normalt for dem. I den forbindelse gjennomførte lege Einar Gisholt en undersøkelse av barna på et av Misjonens barnehjem. Resultatene ble publisert i det prestisjetunge *Tidsskrift for den norske lægeforening* i 1934, og konkluderte med at «sykdommen» (sengevætingen) var noe som fortrinnsvis opptrådte hos «et degenerert folkeferds avkom.» I virkeligheten hadde sengevætingen trolig mer å gjøre med de

---

²⁶⁰ Broch, Erling, *Tidsskrift for Norges Forsorgsvesen*, 1938, referert til i Benneche, Gerd, *Rettsikkerhet i barnevernet*, Oslo: Universitetsforlaget, 1967, s. 244.

²⁶¹ NOU 2015: 7, s. 40–41.

tøffe forholdene på barnehjemmene, enn arvelige faktorer.²⁶² I forbindelse med en undersøkelse av Anne-Berit Sandvik, om romanibarn i barne- og skolehjem, har tidligere barnehjemsbarn uttalt at de opplevde forholdene på hjemmene som vanskelige, og har hevdet at sengevætingen var et utslag av redselen og utryggheten som preget dem under oppholdet. Flere var sengevætere mens de bodde der, men holdt opp med det da de dro derfra i elleve–tolvårsalderen.²⁶³

4.3.2 «Kolonistene» ved Svanviken arbeiderkoloni

Bosetting av familier var også et sentralt ledd i Misjonens arbeid. I aller første nummer av *Fra landeveien* ble det – i samsvar med Walnums planer for arbeidet – fremholdt at arbeidet ikke kunne begrenses kun til barna, og at man også hadde en misjonsoppgave overfor de voksne, som måtte rette seg etter folkegruppens eiendommeligheter: «Den maa gaa ud paa at vække lyst og trang til et roligt liv og til at forstaa arbeidets velsignelse.»²⁶⁴ Bosettingen skulle foregå slik at familiene først skulle plasseres i en arbeidskoloni. Deretter skulle de flytte ut i samfunnet i hus som ble leid, kjøpt eller bygd for statens regning.²⁶⁵ Misjonen beskrev i 1898 sine visjoner for arbeidskoloniene: «Her skal den kristelige kjærlighed række haanden ud efter dem og hjælpe dem til forstaaelse af, hvor de trænger en frelser, der kan reise dem op og gjøre dem til nye mennesker.»²⁶⁶ Med hjemmel i løsgjengerloven som trådte i kraft i august 1907, kunne romanifolk anbringes i arbeidskolonier, og i november samme år fikk Misjonen et særskilt ansvar med å bosette dem.²⁶⁷

I *Fra landeveiens* april-utgave i 1907 oppfordret Misjonen folk til – så snart løsgjengerloven trådte i kraft – å anmelde omstreifere når de brøt loven, noe de ifølge Misjonen i alminnelighet gjorde. Artikkelen drøftet spørsmålet om hvorledes man kunne hjelpe romanifolket ut av sin elendige tilværelse. Selv om det kunne virke hjerteløst, var det samfunnets plikt å anmelde dem slik at de på best mulig vis kunne hjelpes, påpekte Misjonen. Man måtte unngå å gjøre samme feil som på Sundts tid, da man ga dem hus og litt jord, for deretter å overlate dem til seg selv. Trangen til å reise var for stor til at de ble boende særlig lenge. For at hjelpen skulle føre til resultater, var det først nødvendig å lære dem opp til og venne dem til å arbeide og å leve et rolig liv. Dette skulle som nevnt skje på tvangsarbeidsanstalter. En annen betingelse for å oppnå et vellykket resultat av

---

²⁶² Eide og Aanesen, 2008, s. 55.

²⁶³ Sandvik, 2000, s. 119.

²⁶⁴ *Fra landeveien*, nr. 1, 1898.

²⁶⁵ Haave, 2000, s. 56.

²⁶⁶ *Fra landeveien*, nr 1, 1898.

²⁶⁷ Haave, 2000, s. 56.

bosettingsarbeidet, var å hindre at de følte seg ensomme og i strid med sine omgivelser. At romanifolket trivdes ble altså trukket frem som en betydningsfull faktor for at arbeidet skulle lykkes. I praksis betød det å danne små kolonier av romanifolk, ved at et par familier ble bosatt nær hverandre.²⁶⁸

Svanviken arbeidsanstalt på Nordmøre ble etablert i 1908, og var Misjonens eneste arbeidsanstalt for familier. Den skulle fungere som en mellomstasjon mellom landeveien og en bofast tilværelse.²⁶⁹ Der skulle de, blant annet gjennom arbeidstrening, opplæring i husstell og skolegang, lære egenskaper som skulle gjøre dem til nyttige samfunnsborgere og egnet til å leve et bofast liv i faste rammer.²⁷⁰

Ifølge Misjonen, var det i likhet med barnehjemmene, ikke problematisk å fylle opp plassene ved Svanviken. Allerede innen våren 1908, mens arbeidskolonien ennå var under oppføring (Svanviken åpnet i september 1908), hadde det kommet en romanifamilie – som var «klædt i filler» og «var ynkelig forkommen» – til Svanviken og bedt om å få bosette seg der, og lære å arbeide. Det hadde nemlig gått et rykte blant romanifolk, «fra den ene ende av landet til den anden», om at det ville bli hjem å få i Svanviken. Gjennom sommeren fortsatte det – den ene familie kom etter den andre, og atter andre fra rundt om i landet anmodet om å få komme, ble det fremholdt. «Komme vil de altså», understreket Misjonen.²⁷¹

Etter at Svanviken åpnet høsten 1908, tok det ifølge Misjonen ikke lang tid før plassene ble fylt opp, og enda var det flere som ønsket plass og som måtte avvises. På slutten av 1910-årene var det imidlertid færre som kom eller ønsket seg til Svanviken. Det ble konkludert med at «saa glimrende tider som nu har det kanskje aldrig været for de reisende» – folk hadde mer penger å rutte med enn før, romanifolket gjorde gode forretninger, og folk var snillere mot dem.²⁷² Flere artikler uttalte og antydte senere at romanifolk kom, og ønsket å komme, til Svanviken.

I 1933 stod det i *På hjemveien* at «[d]en innvending at omstreiferne ikke vilde opgi sin frihet og bli fastboende blev straks gjort tilskamme. Allerede julen 1908 var der kommet 5 familier. Når det undtas et par av krigsårene har kolonien aldri manglet ansøkere». Det ble erkjent at det var en

---

²⁶⁸ *Fra landeveien*, nr. 4, 1907, «Hvorledes skal vi kunne hjelpe?».

²⁶⁹ NOU 2015: 7, s. 41.

²⁷⁰ NOU 2015: 7, s. 54.

²⁷¹ *Fra landeveien*, nr. 4, 1908, «Vil omstreiferne komme til Svanviken?»; *Fra landeveien*, nr. 3, 1910, «Kan det nytte?».

²⁷² *På hjemveien*, nr. 6, 1919, «Fra Svanviken».

forsakelse for dem å oppgi det frie liv, men de ble drevet av «edlere følelser». Det ble slått fast at de kom helt frivillig, og gikk inn under reglementet på arbeidskolonien.²⁷³

Misjonen ga inntrykk av at romanifolket kom frivillig til Svanviken. Og formelt sett var det også frivillig, ettersom man måtte søke seg til Svanviken. I praksis var det likevel liten frivillighet å snakke om. Alternativet til å *ikke* søke seg til Svanviken, var fratakelse av barna. Det skal nevnes at det også fantes dem som kom til Svanviken uten en slik trussel.²⁷⁴

I likhet med fremstillingen av barnehjemmene, ble livet og forholdene på Svanviken nærmest utelukkende fremstilt positivt. «Kolonistene», som beboerne der gjerne ble kalt, ble oftest som fremstilt som lykkelige og tilfredse, og det ble gitt uttrykk for at de trivdes og var velvillige til å bli bofaste. En artikkel i *Fra landeveien* i 1909 skildret «kolonistenes» første jul som bofaste. Flere ganger ble gleden som preget dem understreket, og artikkelen ga fremfor alt en «koselig» og ubekymret fremstilling av julekvelden:

*Vi sat i den flagsmykte og enerstrødde drengestue; midt paa gulvet stod det vakkert pyntede juletræ [...]; rundt om os var alle [...] kolonistfamiliers medlemmer, store og smaa; fra alles øine lyste glæde over at være i et godt, varmt hus og blandt mennesker, av hvem de ikke bare var taalt saavidt, men avholdt.*²⁷⁵

Videre ble det slått fast at julekvelden var preget av sang, dans, og ikke minst glede. Da «kolonistene» senere på kvelden var gått hjem til hvert sitt lille hjem, kunne man fra alle småhjemmenes vinduer se glansen av julelysene mens sangen lød – «fest og glæde hersket overalt.»²⁷⁶ Antydninger og påstander om det gode liv på Svanviken ble i flere artikler trukket frem. Og blant annet i en artikkel fra 1919 ble deres tilsynelatende velvillighet til og glede over sin nye bofaste tilværelse antydnet: «Renslighet og orden har været upaaklagelig. De viser interesse for og glæde ved at ha sit hjem saa pent som mulig.»²⁷⁷

Misjonen utelot imidlertid å fortelle hele sannheten om forholdene på Svanviken. De var trolig ikke like idylliske som det ofte ble gitt uttrykk for. I sine undersøkelser, fant Tater/

---

²⁷³ *På hjemveien*, nr. 7, 1933, «Svanviken arbeiderkoloni 25 år».

²⁷⁴ Eide og Aanesen, 2008, s. 59.

²⁷⁵ *Fra landeveien*, nr. 1, 1909, «Julekvæld paa Svanviken».

²⁷⁶ *Fra landeveien*, nr. 1, 1909, «Julekvæld paa Svanviken».

²⁷⁷ *På hjemveien*, nr. 10, 1919, «Fra Svanviken».

romaniutvalget at virksomheten på Svanviken innebar «utilbørlige inngrep i enkeltmenneskers privatliv og utillatelige forsøk på å tvinge frem bosetting.» For eksempel kunne ansatte på Svanviken ha tilgang på nøkler til beboernes hjem, og komme uanmeldt på befaring for å se til at husordensreglementet ble etterfulgt.²⁷⁸ Og Bernt Eide har påpekt at romanifolkets kultur, og alt som hørte til den, var bannlyst på Svanviken. Beboerne fikk heller ikke ha besøk, eller bevege seg utenfor arbeidskolonien uten at det var avtalt. Alle brev de mottok ble åpnet av de ansatte, og annenhver søndag var det tvungen gudstjeneste. I tillegg ble de truet med å bli fratatt barna dersom reglene på Svanviken ble brutt, eller de kunne bli straffet med for eksempel husarrest.

Dette med kristen påvirkning var, som på barnehjemmene, også et viktig aspekt ved oppholdet på Svanviken, og det ble lagt stor vekt på formidlingen av dette i Misjonens månedsblad. Romanifolket ble i stor grad fremstilt som mottakelige for den kristne tro, og mange var blitt kristne under eller etter oppholdet på Svanviken. I en artikkel i *På hjemveien* fra 1933 i forbindelse med Svanvikens 25-årsjubileum, ble det fremholdt at «[d]et som allikevel mere enn arbeid og undervisning satte sitt preg på arbeidet i kolonien var den kristelige påvirkning.» Den største oppgaven ved Svanviken hadde vært å «forkynne evangeliet for de mennesker som var betrodd til vår omsorg.»²⁷⁹ På dette området hadde Misjonen tilsynelatende lyktes. For eksempel ble det i en annen artikkel påpekt at «Guds ord har lydt iblandt oss, og det viser sig at hans ord er like kraftige idag som hin tid da det første gang lød. Det skal ikke vende tomt tilbake.» Flere romanifolk hadde under oppholdet gledelig tatt til seg den kristne tro. I samme artikkel ble det videre uttalt at «[d]et er velsignet å se disse mennesker bøie sine kne for frelseren og ydmykt be ham om hjelp og kraft i livets hårde prøvelser.» Og særlig rørende var det «å høre deres varme, inderlige bønner for deres brødre der ute på landeveien, og for at vårt arbeid må lykkes og nå til dem som intet får høre.»²⁸⁰ I en annen artikkel i forbindelse med Svanvikens 25-årsjubileum, ble det slått fast at «[f]or mange blev dog kolonien ikke bare inngangen til hjemmet, men også til det kristne hjem.»²⁸¹ På slutten av 1920-tallet skal Carlsen ha mottatt et brev fra en tidligere beboer ved Svanviken, der han skrev at «jeg og min kone har fått det alvorlig godt. Jeg kan si at Jesus er kommet inn til oss begge to.»²⁸²

---

²⁷⁸ NOU 2015: 7, s. 40–41, 54; Stenhammer, 2015, s. 525.

²⁷⁹ *På hjemveien*, nr. 7, 1933, «Svanviken arbeiderkoloni 25 år».

²⁸⁰ *På hjemveien*, nr. 5, 1931, «Beretning fra Svanviken arbeiderkoloni».

²⁸¹ *På hjemveien*, nr. 7, 1933, «Hvad Svanviken arbeiderkoloni er».

²⁸² *På hjemveien*, julehefte, 1931, «For treet er det håb».

Misjonens fremstilte sitt bosettingsarbeid som stort sett vellykket. En rekke artikler rettet oppmerksomheten mot «kolonister» som skulle bli bosatt ute i samfunnet, eller som etter endt opphold på Svanviken allerede var blitt bosatt. Misjonens første bosettelse fant sted i 1910, og om kona i den blivende bosatte familien ble det fremholdt, da hun så den nyoppussede stua i sitt nye hjem, at hun «straalte av berettiget husmorsglæde ved tanken paa, at her skulde hun nu være den styrende.»²⁸³ Omkring to år etter skulle nok en familie bosettes. Ved synet av sitt nye hus, utbrøt faren i familien: «Aa, Herre Gud, hvor du har glædet mit hjerte!»²⁸⁴ Og i 1937 trakk en inspektrise frem at «[e]n av de ting som har grepet mig mest i arbeidet er å se våre unge pikers lykke ved å få sitt eget lille hjem [...]. Det kan være ytterst primitivt, men det er da endelig noe som er *deres* – mann og barn, ‘ungen min’, det bringer dem til ro.»²⁸⁵ Kjærligheten til hjemlivet var stor hos de tidligere «kolonistene» ved Svanviken, ifølge Misjonen. Men også kjærlighet til arbeid hadde de tilegnet seg: «Da jeg kom til Svanviken var arbeidet det verste som jeg viste, nu kjeder jeg mig ved lediggang», uttalte en «kolonist» som var på slutten av sitt opphold ved Svanviken.²⁸⁶

Til tross for den nesten enerådende positive fremstillingen, kunne Misjonen også erkjenne at romanifolk kunne støte på utfordringer og vanskeligheter i forbindelse bosettingsarbeidet. For eksempel ble det i en artikkel i *Fra landeveien* i 1910, i forbindelse med bosettingen av den syvende og siste familien fra Svanvikens første kull, fremholdt at familiene hadde mange vanskeligheter å kjempe mot. Det var nemlig ingen lett sak å bryte helt og avgjørende med deres folk, som de ved fødsel og gjennom slektskap har vært bundet til – «tænk, hvad det vil si at skulle lægge en hel ny begynnelse under nye forhold og med nye livsvaner». Men ingen andre enn dem selv forstod bedre at det, til tross for vanskelighetene, var nødvendig å bryte med sitt folk og finne sin plass i storsamfunnet.²⁸⁷

At dette var vanskelig og krevende, var det imidlertid ikke snakk om i forbindelse med at Misjonen selv anbrakte dem i arbeidskolonien, hverken i denne eller andre artikler blant kildematerialet. De nyankomne på institusjonen ble av Misjonen utelukkende fremstilt som lykkelige over å få muligheten til og gleden av å leve som bofaste. Påkjenningen de kunne oppleve av å bli plassert under nye forhold og få kontakten med resten av slekten brutt, ble

---

²⁸³ *Fra landeveien*, nr. 1–2, 1910, «Vor første kolonist drar til sit nye hjem».

²⁸⁴ *Fra landeveien*, nr. 11–12, 1911, «Den tiende bosættelse».

²⁸⁵ *Urd*, nr. 6, 6. februar 1937, «Fru Helga Smith i ‘Misjonen blandt hjemløse’», s. 169. Intervjuet ble delvis gjengitt i *På hjemveien*, nr. 3, 1937.

²⁸⁶ *På hjemveien*, nr. 7, 1933, «Hvad Svanviken arbeiderkoloni er».

²⁸⁷ *Fra landeveien*, nr. 5–6, 1910, «Litt fra Svanviken».

underkommunisert i fremstillingene om dem. Dette gjaldt både for familiene ved Svanviken, og for barnehjemsbarna.

4.4 Omstreiferlivet

Fremstillingene av livet på Misjonens institusjoner og livet som bofast, stod i sterk kontrast til fremstillingene som ellers ble gitt av Misjonen om romanifolket og «omstreiferlivet». En rekke artikler i *Fra landeveien/På hjemveien* forsøkte gjennom svært nedlatende skildringer av «omstreiferlivet» å underbygge påstanden om nødvendigheten av arbeidet med romanifolket.

I 1904 kunne en artikkel i *Fra landeveien* berette en rekke korte fortellinger som skildret omstreiferes liv. Flere av dem var negativt vinklet, og fortalte blant annet om slagsmål, sykdom og romanifolkets hedenske tro. Artikkelen fremholdt at Misjonens arbeid også var viktig for å beskytte den bofaste befolkningen: Omstreiferlivet «smitter paa andre og ikke minst paa ulykkelige og forkomne mennesker fra Kristiania.» Artikkelforfatteren hadde besøkt et omstreiferpar i et fengsel. Paret var ikke av romanislekt, men to forkomne mennesker fra Kristiania. «[D]enslags omstreifere» kom stadig til fengselet, hadde fengselsbestyreren sagt. «Det smitter!» var konklusjonen.²⁸⁸

Den ødeleggende kraften omstreiferlivet kunne ha på romanifolket, især barna, ble ofte fremhevet. I 1905 kunngjorde Misjonen at hundre barn, fordelt på de tre barnehjemmene, nå var under deres omsorg. «Hvert af disse 100 børn har sin historie, der om den blev kjendt vilde tale et sterkt sprog om betydningen af dette arbejde». Artikkelen forsøkte videre å befeste viktigheten av arbeidet med romanibarna ved å referere til et omstreiferfølge som med sin store barneflokk nylig reiste gjennom en bygd på Østlandet: «Baade mænd og kvinder var drukne [...]. Skrig og vilde hyl lød overalt [...]. Det var som en Aasgaardsrei, der for hen over bygden. Er det ikke billedet af omstreiferlivet iblandt os?» Konsekvensene omstreiferlivet fikk for barna som vokste opp i det, var ifølge Misjonen naturlig nok ødeleggende for dem – de ville gå til grunne i synd, laster og skam.²⁸⁹ Og i en artikkel fra 1929 ble det fremholdt at det var vanskelig å ta imot «disse landeveiens barn som [...] er nogen små villskudd, forsømt og fordervet på mange måter.» Videre ble det hevdet at omstreiferlivet i frost og kulde hos de fleste «har efterlatt en svakhet som gjør det mer enn almindelig å passe dem».

Det var derfor viktig også å trekke frem betydningen av Misjonens arbeid, og den påvirkningskraften det hadde på romanifolket. For eksempel ble det i en artikkel om bosetting av

---

²⁸⁸ *Fra landeveien*, nr. 6, 1904, «Smaatræk fra taterlivet».

²⁸⁹ *Fra landeveien*, nr. 10, 1905, «Vort første maal – 100 børn».

«kolonist»-familier fra Svanviken ute i samfunnet, hevdet at disse på ingen måte var jevnlike med familier som kom rett fra landeveien: «[H]er er en iøienspringende forskjell. [...] naar man blir klar over denne forskjell, vil man ogsaa lettere kunne se paa dem med forståelse».²⁹⁰

Det er ingen tvil om at Misjonen i sine fremstillinger romantiserte et bofast liv i faste rammer. Ved å fremstille omstreiferlivet som ensbetydende med en elendig tilværelse, samtidig som den gjennomgående fremstillingen av forholdene på institusjonene var positiv, skapte Misjonen et svært kontrasterende bilde, og kunne således bidra til å legitimere sin virksomhet og assimileringspolitik.

4.5 Sammenfatning og konklusjon

På slutten av 1890-tallet tok Walnum del i den samtidige debatten omkring «taterspørsmålet» med sitt innlegg i *Morgenbladet*, «Tatersagen». Her tok han til orde for å gjenoppta arbeidet overfor romanifolket som Eilert Sundt nesten femti år tidligere hadde startet, men som hadde ligget nede i flere år. Arbeidet skulle være et «redningsarbeid» i den kristelige ånd, og skulle først og fremst dreie seg om å omplassere og oppdra romanibarna i egne barnehjem. Slik skulle man, gjennom en særegen oppdragelse, ta sikte på å få bukt med deres «særegne Tilbøieligheder». Det var også nødvendig å sette inn tiltak for å få de voksne bort fra landeveien. Gjennom bosetting og tvangsarbeid skulle de læres opp til et bofast og arbeidsomt liv i faste rammer.

For Walnum var romanifolket likeverdige alle andre, men ikke så lenge de var «taterere». Arbeidet for romanifolket skulle fremfor alt være en misjonsoppgave, og med kristen oppdragelse og opplysning kunne man vinne over romanifolkets tilbøyeligheter, og løfte dem opp på samme nivå som andre. Sammenlignet med andre samtidige stemmer, fremstod Walnum som forholdsvis mild i sin omtale av romanifolket. Walnums senere fremstillinger av romanifolket holdt seg stort sett uforandret frem til han gikk av som generalsekretær i 1918.

Hans etterfølger Ingvald B. Carlsen videreførte for det meste Walnums retorikk, men beveget seg på 1920-tallet stadig nærmere rasetenkningen. Han fremholdt at romanifolket for en stor del hadde en uheldig arv, og til dels var et resultat av arven, men understreket flere ganger betydningen av miljøets innflytelse på dem. Etter at blant annet legen Johan Scharffenberg i slutten av 1920-årene kritiserte Misjonens miljøtiltak, og hevdet de var nyttesløse overfor et slikt mindreverdige og arvelig belastet folk som romanifolket, gikk det ikke mange år før Carlsen også kunne tale for nødvendigheten av ytterligere tiltak for at Misjonens arbeid skulle lykkes. Carlsen

---

²⁹⁰ *Fra landeveien*, nr. 5–6, 1910, «Litt fra Svanviken».

ble, i likhet med Scharffenberg, en pådriver for sterilisering av romanifolk. I utgangspunktet brøt den rasehygieniske tankegangen med Carlsens kristne verdier, ettersom det var et urettmessig inngrep i Guds natur. Men Carlsen argumenterte for at hensynet til det eksisterende liv måtte gå foran det vordende liv. Samtidig var det en kristenplikt å begrense lidelse og ulykke ved å forhindre barn med dårlig arvemateriale å vokse opp.

Misjonens viktigste oppgave var å fjerne romanifolket fra landeveien. Gjennom å anbringe dem i organisasjonens egne barnehjem eller på Svanviken arbeidskoloni, skulle de blant annet disiplineres, kristnes, læres opp i arbeid og vennes til et bofast liv. Misjonens eget månedsblad ga innblikk i arbeidet for romanifolket og livet på institusjonene. Til barnehjemmene kom foreldrene angivelig frivillig med barna og overlot dem til Misjonen – der visste de barna fikk det godt. Familier ble etter sigende drevet av «edle følelser», og kom selv til Svanviken for å få seg et hjem. I ettertid har disse påstandene imidlertid vist seg å være en grov overdrivelse. Også fremstillinger av lykkelige barn og familier som trivdes under de nye forholdene på institusjonene, var etter alt å dømme en forskjønnende eller oppkonstruert fremstilling av virkeligheten. Det samme kan til en viss grad også sies om dem som etter endt opphold på institusjonene ble bosatt ute i samfunnet. Forskning og uttalelser fra romanifolket har presentert andre og mer motstridende bilder av romanifolk som var i kontakt med Misjonen eller var direkte under deres omsorg. Disse bildene var oftest preget av både fysiske og psykiske påkjenninger. Omsorgssvikt, fysisk avstraffelse, mangel på respekt for privatlivet, og verbalt misbruk preget tilværelsen på institusjonene.

Misjonens skjønning av forholdene på institusjonene, sammen med en svært nedlatende fremstilling av omstreiferlivet, bidro til å skape et svært kontrasterende bilde mellom de to «tilværelsene», og kunne bidra til å skape legitimitet for Misjonens arbeid og assimileringspolitikken. Det ble antydning at den reisende livsførselen var uønsket hos mange romanifolk, og ga således inntrykk av at det var et utbredt ønske blant romanifolket om å ta imot tilbudet fra Misjonen om å bli bofaste, for dem selv eller overfor barna sine. Det skal ikke ses bort ifra at det kan ha vært en sannhet i fremstillingene Misjonen ga av romanifolket og institusjonene. Mange kan for all del ha opplevd forholdene som gode, men nyere forskning taler for at Misjonen ga en svært ensidig fremstilling: De utelot bevisst å fortelle om det negative, og ga en til dels overdreven eller oppkonstruert fremstilling av romanifolk under deres omsorg og av forholdene på institusjonene. Til tross for at Misjonen og generalsekretærene hele tiden omtalte arbeidet overfor romanifolket som et arbeid preget av kjærlighet og medmenneskelighet, noe *Fra landeveien/På hjemveien* i stor grad ga uttrykk for, er det mye som taler for at arbeidet i praksis var svært diskriminerende, ødeleggende og nedbrytende for romanifolket.

Kapittel 5: Konklusjon

Romanifolket har tradisjonelt ført en reisende livsførsel, og livnært seg av omførselshandel og ulike tjenesteytinger i de norske bygdene. De hadde således en viktig funksjon i bygdesamfunnene. Dette har imidlertid blitt overskygget av deres frie livsførsel, som fremfor alt ble sett på som et ordensproblem. Kort tid etter deres ankomst til Norge på 1500-tallet, ble de pekt på som en trussel mot den norske befolkningen og det ordnede samfunnet, der bofasthet og fast arbeid var normene. En rekke lover og tiltak har gjennom tidene kriminalisert og vanskeliggjort deres livsførsel. Det var med andre ord en forestilling om at folkegruppen var uønsket og måtte slås hardt ned på.

Pressen har i stor grad bidratt til å opprettholde denne forestillingen. Da interessen for romanifolket hos storsamfunnet for alvor gjorde seg gjeldende fra midten av 1840-tallet, bidro pressen til å øke bevisstheten og aktpågivenheten overfor folkegruppen. En rekke artikler søkte å belyse romanifolkets livsførsel, kultur og andre særtrekk. Disse var imidlertid preget av stereotype forestillinger og fordomsfulle holdninger. Senere bidro hyppige omtaler i avisene til å skape forestillinger om romanifolket som blant annet kriminelle, hedenske, umoralske, og bærere av smittsomme sykdommer. Fra mellomkrigstiden av ble de, som følge av rasetenkningen og rasehygienens som stadig gjorde seg mer gjeldende i landet, i tillegg ofte oppfattet som åndssvake og et undermåls folk med degenerativt arvemateriale. Dette kom særlig til syne i Misjonens generalsekretær Ingvald B. Carlsens og lege Johan Scharffenbergs fremstillinger av romanifolket fra slutten av 1920-tallet og fremover, som (til dels) forstod dem som et resultat av arven. Denne mer raseorienterte forståelsen av romanifolket så ut til, i en viss grad, å erstatte den religiøse forståelsesrammen som etter alt å dømme var herskende på 1800-tallet, og som så romanifolket og deres livsførsel som et resultat av fraværet av kristendomskunnskap og kristne verdier. I mellomkrigstiden gikk man altså mer og mer over til å betrakte romanifolket som et biologisk problem, ikke bare et sosialt problem. Slik sett kan det tales om brudd i forestillingene om romanifolket. Også nye forestillinger kunne ta form, for eksempel forestillingen om romanifolket som hestemishandlere, som gjorde seg gjeldene i forbindelse med debatten rundt hesteforbudet på 1920-tallet. Krigen og okkupasjonen i årene 1940–1945 fikk etter kildematerialet å dømme ingen følger for forestillingene om og fremstillingene av romanifolket.

Det var med andre ord visse brudd i forestillingene om romanifolket i pressen, men de aller fleste forestillingene forble uforandret perioden gjennom. De ulike forestillingene som kom til uttrykk i pressen, var preget av svært negative syn på og holdninger til folkegruppen, og

fremstillingene var slik sett preget av kontinuitet – de ble i all hovedsak fremstilt som en opposisjon til storsamfunnet og dets herskende normer gjennom hele perioden.

De negativt pregede forestillingene og fremstillingene var dominerende, men det kom også andre mer positive holdninger til uttrykk. Kildematerialet bestod av fem motstemmer, som ga uttrykk for medlidenhet og forståelse for romanifolket, og som samtidig kritiserte storsamfunnets behandling av eller mangel på hjelp overfor folkegruppen. Dette viser at holdningene til romanifolket ute i samfunnet ikke utelukkende var negative. Flere av Misjonens artikler i *Fra landeveien/På hjemveien* var også mer positivt orienterte. Men en vesentlig forskjell her var at det var snakk om romanifolk under Misjonens omsorg. Disse ble nesten utelukkende fremstilt som dannede, arbeidsomme og redelige. Ellers var også Misjonens forestillinger om og fremstillinger av romanifolket og deres reisende livsførsel svært negative.

Etter en helhetlig vurdering av kildemateriale, kan det konkluderes med at pressen i perioden 1845–1950 i stor grad bidro til å skape og opprettholde svært negative bilder av romanifolket, og det er grunn til å hevde at dette også bidro til å forme et negativt syn på folkegruppen i Norge.

Kilder²⁹¹

- Aftenposten*, nr. 23, 12. januar 1924.
Agderposten, nr. 182, 7. august 1931.
Agder Tidend, nr. 251, 24. oktober 1928.
Agder Tidend, nr. 87, 16. april 1929.
Akershus Arbeiderblad, nr. 41, 6. april 1949.
Arbeiderbladet, nr. 288, 21. oktober 1930.
Arbeiderbladet, nr. 321, 24. november 1930.
Arbeiderbladet, nr. 322, 25. november 1930.
Arbeiderbladet, nr. 277, 11. oktober 1932.
Bergens Aftenblad, nr. 5073, 15. mars 1895.
Bergens Aftenblad, nr. 10203, 9. september 1907.
Bergens Tidende, nr. 214, 14. september 1927.
Bergensposten, nr. 180, 18. november 1855.
Buskeruds Blad, nr. 2, 5. januar 1895.
Christiania-Posten, nr. 1622, 17. mars 1853.
Dagbladet, nr. 213, 19. juli 1899.
Dagbladet, nr. 28, 2. februar 1928.
Dagbladet, nr. 34, 9. februar 1928.
Dagbladet, nr. 35, 10. februar 1928.
Dagsposten, nr. 151, 2. juli 1880.
Dagsposten, nr. 297, 20. desember 1880.
Den Constitutionelle, nr. 266, 23. september 1846.
Den Constitutionelle, nr. 267, 24. september 1846.
Den Frimodige, nr. 38, 11. mai 1848.
Eidsvold Blad, nr. 82, 21. juli 1924.
Eidsvold Blad, nr. 56, 26. mai 1926.
Eidsvold Blad, nr. 103, 13. september 1926.
Eidsvold Blad, nr. 87, 6. august 1930.
Firda, nr. 78, 27. oktober 1943.

---

²⁹¹ Kun kilder som er referert til i oppgaven står nevnt her. Andre kilder er også undersøkt, og danner sammen med kildene i denne listen grunnlaget for konklusjonene i oppgaven.

Fjell-Ljom, nr. 97, 13. desember 1887.
Fjell-Ljom, nr. 96, 23. september 1895.
Fjell-Ljom, nr. 97, 22. august 1898.
Fjordenes Blad, nr. 51, 19. desember 1895.
Flekkefjords Budstikke, nr. 73, 15. september 1877.
Folketidende, nr. 16, 19. januar 1893.
Fra landeveien, nr 1, 1898.
Fra landeveien, nr. 1, 1904.
Fra landeveien, nr. 9, 1904.
Fra landeveien, nr. 10, 1905.
Fra landeveien, nr. 4, 1907.
Fra landeveien, nr. 4, 1908.
Fra landeveien, nr. 1, 1909.
Fra landeveien, nr. 1–2, 1910.
Fra landeveien, nr. 5–6, 1910.
Fra landeveien, nr. 3, 1910.
Fra landeveien, nr. 11–12, 1911.
Framgang, nr. 81, 13. oktober 1888.
Fredriksstads Tilskuer, nr. 145, 27. juni 1907.
Fredrikssten, nr. 208, 25. oktober 1898.
Fædrelandet, nr. 145, 13. desember 1888.
Glåmdalen, nr. 164, 2. august 1945.
Gudbrandsdølen, nr. 106, 15. september 1917.
Hadeland, nr. 158, 24. november 1925.
Hamar Stiftstidende, nr. 144, 7. desember 1886.
Hamar Stiftstidende, nr. 265, 8. november 1895.
Haugesunds Avis, nr. 219, 18. september 1929.
Indlandsposten, nr. 244, 20. oktober 1917.
Indlandsposten, nr. 263, 13. november 1924.
Indlandsposten, nr. 75, 2. april 1929.
Indre Smaalenenes Avis, nr. 53, 9. april 1931.
Indre Smaalenenes Avis, nr. 170, 6. november 1933.
Jarlsberg og Larviks Amtstidende, nr. 76, 28. mars 1924.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende, nr. 233, 3. oktober 1928.
Jarlsberg og Larviks Amtstidende, nr. 199, 31. august 1939.
Kirke og kultur, nr. 7, 1933.
Kragerø Blad, nr. 30, 30. mars 1945.
Landmansposten, nr. 96, 17. august 1900.
Morgenbladet, nr. 301, 28. oktober 1845.
Morgenbladet, nr. 55, 24. februar 1846.
Morgenbladet, nr. 29, 29. januar 1852.
Morgenbladet, nr. 286, 8. juni 1885.
Morgenbladet, nr. 488, 16. september 1893.
Morgenbladet, nr. 732, 23. desember 1895.
Morgenbladet, nr. 719, 26. november 1897.
Morgenbladet, nr. 208, 30. mars 1900.
Morgenbladet, nr. 342, 18. juni 1907.
Moss Tilskuer, nr. 71, 20. juni 1907.
Moss Tilskuer, nr. 77, 4. juli 1907.
Moss Tilskuer, nr. 98, 22. august 1907.
Nationen, nr. 22, 26. januar 1922.
Nationen, nr. 242, 15. oktober 1924.
Nedenæs Amtstidende, nr. 83, 19. oktober 1907.
Nidaros, nr. 14, 18. januar 1921.
Nidaros, nr. 250, 25. oktober 1948.
Nidaros, nr. 258, 3. november 1948.
Nordlandsposten, nr. 64, 10. august 1907.
Nordmøringen, nr. 22, 23. mars 1931.
Nordre Trondhjems Amtstidende, nr. 107, 13. september 1928.
Norges Kommunistblad, nr. 266, 14. november 1924.
Oplendingen, nr. 111, 9. juni 1943.
Oplendingen, nr. 234, 10. november 1943.
På hjemveien, nr. 5–6, 1916.
På hjemveien, nr. 1, 1919.
På hjemveien, nr. 6, 1919.
På hjemveien, nr. 10, 1919.

På hjemveien, nr. 5, 1927.
På hjemveien, nr. 9, 1928.
På hjemveien, nr. 1, 1929.
På hjemveien, nr. 5, 1931.
På hjemveien, julehefte, 1931.
På hjemveien, nr. 7, 1933.
På hjemveien, nr. 6, 1940.
Porsgrunns Dagblad, nr. 154, 8. juli 1948.
Romsdals Amtstidende, nr. 32, 15. mars 1895.
Romsdals Tidende, nr. 63, 10. august 1907.
Samhold, nr. 14, 17. januar 1947.
Solungen, nr. 138, 25. november 1905.
Smaalenenes Social-Demokrat, nr. 272, 21. november 1928.
Trondhjems Adresseavis, nr. 26, 26. januar 1897.
Trøndelagen, nr. 84, 24. juli 1913.
Tvedestrand og Omegns Avis, nr. 115, 8. oktober 1907.
Tvedestrand og Omegns Avis, nr. 1, 3. januar 1908.
Ugens Nyt, nr. 150, 24. desember 1907.
Ugens Nyt, nr. 109, 16. september 1911.
Urd, nr. 6, 6. februar 1937.
Vestfold, nr. 154, 8. juli 1907.
Vestfold, nr. 242, 18. oktober 1907.
Ørebladet, nr. 259, 20. september 1898.
Ørebladet, nr. 14, 17. januar 1903.
Ørebladet, nr. 136, 14. juni 1907.
Østlandet, nr. 46, 11. juni 1907.
Østlandets Blad, nr. 76, 30 mars 1935.
Østlandets Blad, nr. 107, 15. september 1947.

Litteratur

- Aune, Åsta Mari. «*Det er ikke et språk som blir brukt sånn åpenlyst hele tida, det er det ikke*». En sosiolingvistisk studie av skandoromani og norske reisende. Masteroppgave i nordisk språkvitenskap. NTNU. 2011.
- Bastrup, Olav Rune Ekeland og Aage Georg Sivertsen. *En landevei mot undergangen. Utryddelsen av taterkulturen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Benneche, Gerd. *Rettsikkerheten i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1967.
- Christie, Nils. *Tvangsarbeid og alkoholbruk*. Oslo: Universitetsforlaget, 1960.
- Direktøren for det civile veterinærvæsen. *Veterinærvæsenet og kjødkontrollen 1908*. Kristiania: Aschehoug & Co, 1910.
- Dyrlund, Niels Christian Folmer. *Tatere og natmandsfolk i Danmark. Betragtede med hensyn til samfundsforholdene i det hele*. København: Gyldendalske Boghandel, 1872.
- Eide, Bernt og Ellen Aanesen. *Nasjonens barn*. Oslo: Conflux Forlag, 2008.
- Eide, Elisabeth; Anne Hege Simonsen. *Mistenkelige utlendinger. Minoriteter i norsk presse gjennom hundre år*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2007.
- Flekstad, Kaspar. *Omstreifere og sigøynere. Studier over fantefolkets opprinnelse*. Oslo: H. Aschehoug & Co., 1949.
- Foros, Per. *Fløttum-gutten*. Melhus: Snøfugl Forlag 1978, s. 15.
- Forslag med Motiver til Lov om Handelsnæring*. Oslo: Steen'ske Bogtrykkeri, 1899.
- Gotaas, Thor. *Taterne i norsk folketradisjon*. U.s.: Lokalhistorisk forlag, 1999.
- Gotaas, Thor. *Taterne. Livskampen og eventyret*. Oslo: Andersen & Butenschøn, 2000.
- Gotaas, Thor. «"For øvrig ikke medregnet": Tellingen av tatere på 1800-tallet». I *Folketellinger gjennom 200 år*, redigert av Kjartan Soltvedt, 71–85. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2004.
- Haave, Per. *Sterilisering av tatere 1934–1977. En historisk undersøkelse av lov og praksis*. Oslo: Norges forskningsråd, 2000.
- Haave, Per. «Avgrensning og identifisering». I vedlegg til NOU 2015: 7, 9–15. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015.

- Haave, Per. «Hovedtrekk i norsk romani-/taterpolitikk: Assimilering». I *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*, redigert av Nik. Brandal, Cora Alexa Døving og Ingvill Thorson Plesner, 95–111. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.
- Hartmann, Carl. *Lov om løsgjænger, betleri og drukkenskap*. 2. utg. Kristiania: Grøndahl & Sønns Forlag, 1923.
- Hvinden, Bjørn. «Fra fordømmelse til respekt og verdighet. Det norske storsamfunnets skiftende forhold til romanifolket». I *Romanifolket og det norske samfunnet. Følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*, redigert av Bjørn Hvinden, 11–31. Trondheim: Fagbokforlaget, 2000.
- Hvinden, Bjørn. *Storsamfunn og minoritet. Sammendrag av resultatene fra delprogram om romanifolket (taterne) og det norske samfunnet*. Oslo: Norges forskningsråd, 2001.
- Høyer, Sverre. *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.
- Hågvar, Yngve Benestad. *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget, 2007.
- Kaveh, Chalak. «Omstreiferuvæsenet»: *Politiets og domstolenes behandling av tater og sigøynere 1900–1960*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo, 2016.
- Kong Christian den Femtes Norske Lov. 15de april 1687. Med Kongeloven 1665*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Kriminalistforeningen, den norske. *Forhandlinger ved den norske kriminalistforenings andet møde i oktober 1893*. Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1894.
- Midbøe, Øyvind. *Eilert Sundt og fantesaken*. Brunskog: Universitetsforlaget, 1968.
- Minken, Anne G. *Tatere i Norden før 1850. Sosio-økonomiske og etniske fortolkningsmodeller*. Doktoravhandling. Universitetet i Tromsø. 2009.
- Minken, Anne G, red. «Romanifolk». I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/romanifolk>.
- Minken, Anne G. «Tatere/romanifolk – en folkegruppe med lange røtter i Norge». I *Norges historie*. <https://www.norgeshistorie.no/enevelde/1240-tatere-romanifolk-en-folkegruppe-med-lange-rotter-.html>.

- Møystad, Mari Østhaug. «Taterne – et reisende folk mot en ny tid». I *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*, redigert av Anne Bonnevie og Bente Bolme Moen, 99–115. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2010.
- Nordvik, Ragnhild. «Barnevern og tater/romanifolk på 1900-tallet». I vedlegg til NOU 2015: 7, 324–375. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015.
- NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand – Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag*. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015.
- Petersen, Siegwart og Otto Gr. Lundh. *Norske Rigs-Registranter*, bind 2, 1572–1588. Oslo: Brøgger & Christie's Bogtrykkeri, 1863.
- Sandvik, Anne-Berit. «Å være tater i barne- og skolehjem». I *Romanifolket og det norske samfunnet. Følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*, redigert av Bjørn Hvinden, 101–129. Trondheim: Fagbokforlaget, 2000.
- Scheel, Chr. *Lov om handelsnæring af 16. juli 1907*. Kristiania: Aschehoug, 1908.
- Schlüter, Ragnhild. *De reisende. En norsk minoritets historie og kultur*. Levanger: Ad Notam Gyldendal, 1993.
- Seip, Anne-Lise. *Eilert Sundt. Fire studier*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- Skou, Martin J. Mathiassen. *Paa Fantestien. Oplevelser og Erindringer fra Omstreiferlivet*. Oslo: P. T. Mallings Boghandels Forlag, 1893.
- Stenhammer, Madeleine. «En norsk misjonsstasjon?» I Vedlegg til NOU 2015: 7, 508–544. Oslo: Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015.
- Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges fem og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1896*. Nr. 5, dokument nr. 100. Kristiania: Det Steenske Bogtrykkeri, 1896.
- Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges sex og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1897*. Nr 1a, Sth. Prp. No. 1, Hovedpost IV, kapittel 9. Kristiania: 1897.
- Stortingsforhandlinger. *Kongeriget Norges otte og firtiende ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1898/99*. Nr. 3, Oth. Prp. No. 2. Kristiania: 1898/99.
- Sundt, Eilert. *Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Bidrag til Kundskab om de laveste Samfundsforholde*. Oslo: Det Wulfsbergske Bogtrykkerie, 1850.

Theiste, J. Schaan. *Lov om behandling av forsømte barn av 6. juni 1896, med senere tilleggslover, med anmerkninger og henvisninger*. Oslo: J. M. Stenersens forlag, 1935.

Thorud, Espen. *Norsk innvandringspolitikk 1860–1960*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1989.

Utdanningsdirektoratet. *Våre nasjonale minoriteter*. Oslo: Utdanningsdirektoratet, 2014.